Irodalmi Jelen

XVIII. évfolyam, 202. szám
2018. AUGUSZTUS

Irodalmi Jelen .hu

Szerkesztőség és kiadó:
310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,
1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5
tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),
http://www.irodalmijelen.hu, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az Occident Média Kft.

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**
Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**
Főmunkatársak: **Szőcs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)
Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Király Farkas** (próza, műfordítás), **Laik Eszter** (helyszíni tudósítások), **dr. Hegyi Pál** (tudomány, esszé), **Simon Adri** (kritika), **Szőcs Tekla** (fotó)
Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**
Lektor: **Jámbor Gyula**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón Holló István festménye

Böszörményi Zoltán

WOODSTOCK BOOGIE

Woodstock
nem a kapitalizmusról szólt.
(Pedig volt benne businesslike.)
A szabadság és a szárnyalás vonulata,
az önfeledt uralom
a pénz uralma felett,
ez volt Woodstock.
Arról szólt, hogy szabadok vagyunk, és teszünk
az anyagias világra,
teszünk az oligarchiákra!
Teszünk a harácsolókra,
a morális fertőben fürdőkre,
teszünk a csábításra.

Három nap béke és zene,
három nap a dallam és az önkívület hullámain,
magasan repülő madár *a fejünk fölött,*
örök földieper mező *lelki szemeinkben,*
ugye, **ez a jóképű Johnny** *is hozzánk szegődik,*
mert **volt egy álmom***, arról szól, hogy szabad leszek,*
siess haza kedvesem*, itt várlak a csillagos ég alatt,*
amikor **megtudod, hogy ki vagy,**
ez különleges pillanat,
légy résen, kristálypók,
csak tudnám, hol vagy, Jeanette,
harmatrózsák, szép emberek,
győznünk kell!
Várok rád, Santana, ez a Woodstock Boogie,
túl sokan ültök a kormánykerék mögött,
a Nap vére folyik, arra várok, hogy elvigyelek,
emeld fel a kezed, s szeress valakit,

még nem engedhetlek el,
vidd magaddal szívem egy darabját,
a szerelem városa, *ahogy* anya próbálta
***a* zöld folyó *partján,* Tommy, hallasz engem?**
Szabad vagyok, hogy valakit szeressek,
gyerünk, kövezzenek meg *ezért.*
Jó reggelt, kis iskoláslány,
néha nem tudok nem sírni, *inkább* hazamegyek,
jobban szeretlek, mintsem gondolnád,
anya, beszélj a lányoddal,
reménytelenül remélek, kékmadár,
***mert hidd el,* minden rendben lesz, kamasz angyal.**
Hallom, jön a vonatom.
Ez a Woodstock Boogie.

Az ideális világ képét festettük akkor,
az igaz, őrült, önzetlen szerelemét!
Zenéltünk, füveztünk, ittunk, dugtunk,
s Pegazusunk az Olimposzon sem pihent.
Többet akartunk!
Téged, a tehetséged, s az Isteni ihletet!
Csesztünk a háborúkra, az eszement kolhozokra,
az atomkísérletekre, s a szovjet rakétákra,
mert aki szabadnak született,
az szabad akar maradni,
másként nem tehet!
Érted te ezt?
Mi belül, a lélek anyagával építettünk,
világot, hasznot, reményt és jövőt,
nem győzedelmeskedni akartunk
valaki felett,
hanem győzelmet aratni,
győzelmet magunk felett.
Lárvájában eltiporni mindazt,
ami rossz,

s lengetni azt a zászlót,
mely minket is kioszt,
s elrendezni kívül-belül a fényt,
mely átvilágít világot, embert,
s nyugovóra sosem tér.
Woodstock nem a kapitalizmusról szólt,
hanem mirólunk,
kik azóta is látjuk, mi a szenvedés.
Látjuk, miként mondunk le napról napra arról,
mi nem kevés.
Woodstock az eszme, a lángolás,
mikor nem azzal kell törődni mi lesz holnap,
mert a holnap már örök.
Woodstock boogie,
ez lesz a folytatás.

Megjegyzés: A dőlt betűs részek a Woodstocki Fesztiválon elhangzott egyes számok címei a szövegbeli megjelenésük sorrendjében: High Flyin' Bird, Strawberry Fields Forever, Handsome Johnny, I Had a Dream, Darlin' Be Home Soon, This Moment is Different, When You Find Out Who You Are, Look Out, I Wonder Where You Be, Misty Roses, Beautiful People, We Shall Overcome, Waitin' for You, Santana, Woodstock Boogie, Too Many Drivers at the Wheel, Blood of the Sun, Waiting to Take You Away, Raise Your Hand, Can't Turn You Loose, Love City, Mama Tried, Tommy, Can You Hear Me?, I'm Free, Somebody to Love, Let's Go Get Stoned, Good Morning Little Schoolgirl, Love You Baby More Than You Ever Know, Mama, Talk to Your Daughter, Helplessly Hoping, Bluebird, Everything's Gonna Be Allright, Teen Angel, Hear My Train a Comin'

Péter János

Ketten

A hideg betonon a papucsom kerestem. Kicsit berúghattam az ágy alá, mikor felültem az első önálló pisilésből. Ótvar ez a kórház, a linóleum rég lerohadt, az ablakon húz be a hideg. Berreg a neon, de legalább arra figyelek, nem Csillára, a kis cicababára, aki itt nyifog mellettem. Ketten maradtunk. Két ember, egyedül. Roxána, a negyedik gyerekét szülő, jó húsban lévő cigány asszszony ma délben ment haza, meglássa, megy ez majd magának is, csak szedje össze magát, egyen rendesen, amíg ilyen vékonka, nincs elég hely a babának. Aztán a műtyúkhoz fordult: Te meg vigyázzál magadra eztán! Távesz baktalo! Azzal kidzsált a sonkáin, kövérségében is természetesen, méltóságteljesen, a kis Janikával a kezében.

Hogy én vékonka, gondolkodtam, közben, hála Istennek, meglett a papucs, nem akartam, hogy ágytálazzanak, ki kell jutnom a budira. A festett kis liba úgy affektált a telefonba, mintha gésagolyók lennének benne, Jobban vagyok, Bubumaci, nincs már bennem. Igen, semmi bajom, csak még kicsit fáj. Ha szemmel ölni lehetne, már vihetnék is a proszektúrára. … nincs már bennem. Már bennem sincs. Már nem is lesz. De nem fogok sírni előtte, majd csak mikor kettesben vagyunk Danival.

A budiban tömény bagószag fogadott, ide jártak a dohányos betegek, akik nem tudtak vagy nem akartak az utcáig lemenni. Roxána is szívta, mégis megszülte a negyediket. Neki nem a Moszkva és a Déli között ért véget a metróban. Egyébként nekem is a negyedik. És az utolsó, negyvenhárom évesen. Danival viccesen el is kezdtük egymást Suddhódanának meg Mayának hívni: nekem is utolsó esélyem volt a gyerekszülésre, mint Buddha anyjának. Csak az én utolsó Buddhám is elment Jézuskához. A vécé undorító, piros, sárga és barna foltok, cseppek mindenütt, ahova a fizika törvénye szerint nem is kerülhetnének – egy

élmény betétet cserélni, fájó hassal küzdeni a székletért. De hát ki tudna normálisan ráülni, vérezve, sebbel, mikor minden köhögés, csuklás, felállás a méhem közepébe hasít – illetve abba, ami maradt belőle.

Utána belenézek a tükörbe. Látszanak az ősz szálak, a szarkalábak, az enyhe tokám. Az innen már csak mélyülő ráncok. Szedje össze magát… Nincs kit összeszedni. Nincs, ki összeszedjen. Daninak még lehetne esélye. Ő még leakaszthat egy ilyen kis kikent rüfkét, mint ez itt. Most is a körmét nézegeti, hogy milyen a lakk. Most, hogy végre a problémát kivették belőle, valószínűleg ez a legfontosabb. Nincs már bennem, ennyit tud mondani utána. Gondolom, hancúrozott egyet a pasijával, aztán rájött, hogy mit is tanultak hetedikben biológiából. A mobiljával játszik vagy csetel rajta, meg állandóan telefonál. Akkor nem adják ide a nyaralót? Nem fogunk tudni lemenni a Balcsira?! Húúú, ciki. Ez a legnagyobb baja… Mi is úgy terveztük, hogy Almádiban nyaralunk majd, a féléves picivel. Kislány lett volna, a doktor nem akarta megmondani, de az egyik nővérke elárulta, de nem tőlem tudja, drága, a főorvos úrnak el ne mondja!, és megölelt. Dani meg tud-e majd ölelni? És nemcsak ma, amikor bejön, hogy hazavigyen, hanem március 10-én, amikorra ki voltam írva, és bármikor ezután. Mikor anyák napjára tanul verset minden kollégánk gyereke. Mikor a szomszéd Laci bácsi büszkén mondja, hogy vesz egy szatyor sört meg üdítőt, mert hazajönnek a két kisunokával a gyerekek.

Majd hozd be lécci a gyűrűimet, Bubu, már alig várom, hogy felrakhassam őket, nyávogott a bakjának a telefonba. Danitól azt kértem, hogy a kocsival álljon majd minél közelebb a kórházhoz, a lépcsőházhoz. Azt akarom, hogy minél kevesebben lássanak, és minél rövidebb ideig. Majd utána beáll a garázsba, ha felértünk. Akarom – szegény apám mindig azt mondta, hogy akarni csak pofont lehet. A pofon megvolt, bőven. Most már akarhatok. Lehet vajon még gyereke az abortusz után ennek a nyomorultnak? Úgy tűnik, nemigen foglalkoztatja. Nekem nem volt soha abortuszom, mégsem lehet gyerekem. Kata barátnőmnek egy

volt. Húszévesen egy egyetemi buliban feküdt le a pasijával, aki rögtön felszívódott, ahogy Kata szólt, hogy terhes. Elvetette. De legalább majdnem beleőrült, ez a mentsége. Pláne, mikor megtudta, hogy nincs esélye újabb terhességre. Ez meg itt a gyűrűiért és a Balcsiért hápog. Akkor három körül jössz, Bubu? Okés, csá, várlak, szivi, nyáladzott, szóval Danival majdnem egyszerre jönnek. Mindegy, pár percet kell csak együtt kibírni.

Az ebéd semmitmondó volt, vegetaleves, vizes krumplipüré, egy húscafat. Nem édesanyám főztje. Az én főztöm sem lesz az senkinek. Hozol a Mekiből valamit, tök undi a kaja, ment a telefon. A piercinges orrán keresztül dugtam volna be az ételt a reggeliről meghagyott, lefitymált kockasajtjával együtt. Én fizetem a tébét, amiből az abortuszát megcsinálták, ő meg egy rohadt gumit képtelen volt venni.

Dani már nálam volt, mire Bubu megérkezett, melósruhában, nem is gondoltam, hogy dolgozhat bármelyikük is. Hozta a gyűrűket meg a hamburgert Csillának. Az meg akkor lehetett utoljára ilyen boldog, mikor a gyereket összehozták, akit most elvetetett. Cicám, kezdte Bubu, jó hír, beszéltem a nyomozóval, elkapták azt az állatot, majd be kell menjél szembesítésre. Már ült ilyenért, most feltételesen volt szabadlábon. Nem fog többet bántani sem téged, sem senkit.

Mielőtt Danival indultunk volna, súgtam neki pár szót. Bólintott, és odalépett hozzájuk: Elnézést, a nejem említette, hogy kútba esett a nyaralásuk. Van egy kis házunk Almádiban, egy hétre oda tudjuk adni nyáron, ha gondolják. Itt a névjegyem, keressenek bátran. Értetlenség, hála, csodálkozás futott át az arcukon, baszkidejó, összegezte Csilla. Búcsúzóul megöleltem. Távesz baktalo, köszöntünk el egymástól. Ha tényleg eljönnek, vegyünk nekik sört meg üdítőt, legyen egy jó nyaralásuk, mondtam a kocsiban Daninak. És csak ezután kezdtem el sírni.

Pál Dániel Levente versei

a szerencse fia

megjelent ma régi ellenségem
miatta foszlott hamuvá
egy lángoló fiatal évem
mikor lelépett vele
visszaidézhetetlen életem

az utca túloldalán sétált
a kerítésen keresztül néztem
és ahogy hunyorognom
kellett az erős fényben
látványa szemhéjam
és a vasrácsok közé szorult

kéményseprő lett nem jogász
mit sem sejtve fütyörészett
én pedig hálát adtam az égnek
hogy ma szép idő van
és a kertben lehetek
és hogy az ápolók ma reggel
a gombos kényszerzubbonyba
öltöztettek fel

két költői kérdés

hányat sóhajtasz lépésenként
amikor elhagyod a lakást
és hányat lépsz sóhajtásonként
amikor már vissza sem fordulsz

Bene Zoltán

Áramszünet

Regényrészlet

Kíra

Azokban a percekben, amikor a katasztrófa bekövetkezett, fogalmunk sem volt, mi okozta. Március 5-én elnémultak a tévékészülékek, és erősen lelassult, bár még működött az internet. A világhálón találgatások terjedtek, millióféle magyarázatot olvashatott, akinek volt türelme megvárni, míg betöltenek az oldalak. Ugyanakkor senki sem vette igazán komolyan a történteket, bizonyosak voltunk abban, hogy hamarosan helyére zökken a világ, és az életünk haladhat tovább a régi kerékvágásban. Március 7-én azonban teljesen és véglegesen megszűnt az áramellátás, következésképpen a kényelmi, az államigazgatási és mindenféle társadalmi szolgáltatások egy csapásra abbamaradtak, egyik pillanatról a másikra véget ért az a magas szintű technikai civilizáció, amelyről azt gondoltuk, eszközei nélkül élni sem tudunk. A kommunikáció szintje nullára csökkent. A társadalom az internethez, a telefonhoz, a televízióhoz szokott, ám ezek mind egy pillanat alatt váltak múlt idővé. A nyomtatott sajtótermékek népszerűsége az utóbbi évtizedekben évről évre csökkent, a legtöbben még sosem tartottak a kezükben papíralapú újságot – egyrészt ezért nem számíthatott senki arra, hogy majd ezek révén szervezi meg az új körülmények között az életet, másrészt a lapkiadáshoz is elektromosságra lett volna szükség, a régebbi nyomdatechnológia ugyanis hozzáférhetetlen volt, és használni sem tudta volna senki. Az információáramlás hirtelen elapadt, ahogyan a víz apad el, amikor elzárunk egy csapot. Regionálisan és lokálisan sem folyt szervezett vagy szervezetlen információcsere, hiszen minden ilyen tevékenység azokra a csatornákra épült,

amelyek köddé váltak, nem lévén erőforrás, amely működtette volna a technikát, amin alapultak. És nemcsak a szolgáltatások szűntek meg, de maguk az eszközök (mobiltelefonok, laptopok, tábla- és asztali gépek, tévék, adók és vevők) is tönkrementek. Javíthatatlanul. Alig néhány maradt épségben, védett helyeken (egy ilyen eszközön dolgozom most). Kommunikációs szempontból az őskorba zuhantunk vissza. Magunkra maradtunk, mindenki saját magára. A társadalom romokban hevert.

Az is csak évek múltán, már Menedéken jutott a tudomásomra, hogy az Áramszünet okait magyarázó elméletek közül azt tartják a legvalószínűbbnek a hozzáértők, hogy a Nap tréfált meg bennünket. Mindazonáltal mind a mai napig nem lehetünk egészen biztosak abban, hogy valóban így történt, hiszen a kapcsolat az amerikai kontinenssel és a Távol-Kelettel igen nehézkes. Arrafelé, azt beszélik, jobb a helyzet, mint mifelénk, de ez akár legenda is lehet.

A 2030. március 8-ára virradó éjszakát a lakásomban töltöttem, Dreher Classic söröket kortyolgatva. A városra csönd borult. Ellentétben az életem során végignézett több tucatnyi katasztrófafilmmel, a valóságban nem tört ki azonnal a pánik. Villany nem volt már, de még mindenki bízott a civilizációban. Két-három napba is beletelt, mire ráébredtünk, hogy az áramszolgáltatással együtt elmúlt az is.

Március 9-én estefelé már itt-ott fosztogattak. A rendőrök nem tettek semmit. Azt sem lehetett volna megmondani, létezik-e még rendőrség – mindenesetre én egyetlen egyenruhást sem láttam. A rend és az államhatalom fölbomlott. Az egyik szomszédom fényes nappal megverte egy másik szomszédomat, aki négy évvel azelőtt leanyázta. Dacára annak, hogy többen is végignézték az inzultust, senki nem avatkozott közbe. Egy fiatalasszony meztelenül rohant az utcán, vércsöppek jelezték az útját, a nyomában két őrjöngve ordibáló suhanc loholt. Valahogy az volt az érzésem, régóta fenték rá a fogukat, hónapokon keresztül erre a nőre gondolva reiszoltak, a szemük is fönnakadt az élvezettől, s most, hogy adódott a lehetőség, rátörték az ajtót, és

kíméletlenül megerőszakolták. Bízom abban, hogy a nő egyedül élt. Ha nem így volt, a társával vélhetően csúnyán elbántak.

Azt hiszem, március 11-én kezdtek útra kelni az első csoportok. Nem tudni pontosan, hová, és azt is csak sejtem, hogy miért. A város közigazgatása széthullott, sem az önkormányzati, sem az állami szervek nem mutatkoztak, önmagukat megszervező és megsegítő közösségek pedig már évtizedek óta nem léteztek. Mindössze néhány, erősebb kohézióval bíró csoport igyekezett cselekedni, próbált megoldást találni a válsághelyzetre. Akadtak, akik elindultak, hogy (föltételezésem szerint) kapcsolatot keressenek a valahol talán még létező központi hatalommal. Mások védelemre rendezkedtek be – tekintettel arra, hogy a fosztogatások akkorra már nemcsak a boltokra szorítkoztak. Néhány háztömböt szabályos erőddé kezdtek alakítani, s tucatszám vették be magukat ezekbe a bunkerekbe, többnyire egy családhoz tartozó személyek.

Március 12-én elmentem a könyvesboltomba, a Dzsehutiba. Az utcákon alig mutatkoztak emberek, jó, ha ötöt-hatot láttam. Egy idős férfi guruló bőröndöt cibált maga után, egy öregasszony tébolyultan tipegett, s amikor hozzá léptem, hogy megérdeklődjem, segíthetek-e, hangosan sikoltozni kezdett. Magára hagytam, ügettem tovább. A körúton hullák hevertek, hármat is láttam. Még nem akartam elhinni, de már háború dúlt. Mindenki vívta mindenki ellen. A Dzsehuti viszont egyelőre sértetlen maradt (senkinek nem jutott eszébe a zűrzavart kihasználva könyveket zsákmányolni), csak Kirát találtam a raktárban, egy polc mögött. Kira az alkalmazottam volt, közel egy éve dolgozott velem.

– De jó, hogy te vagy! – örvendezett, amikor meglátott.

– Bántottak? – kérdeztem.

– Nem – ingatta a fejét –, még nem.

Elmesélte, hogy a közelben járt, amikor a baj történt, s mivel a Tiszán túl, Újszegeden lakik, úgy döntött, a boltban éjszakázik, kivárja, míg helyreáll a rend. Így is tett, a személyzeti hűtőben talált ennivalót, s mielőtt megromlott volna, megette. Másnap reggel elindult haza. Azonban már az első sarokról visszafordult.

– Olyan rossz előérzetem támadt.

Mivel otthon úgysem várta senki, visszaoldalgott a Dzsehutiba.

– Harmadnap megint nekivágtam, de a Lófaránál három fickó épp egy lányt erőszakolt – mesélte. – Mintha pornófilmet láttam volna. A brutális fajtából. Visszajöttem megint.

Lófarának Szeged egyik belvárosi szeletét nevezte a népnyelv az ott álló lovas szobor miatt. Innen tért vissza ismét Kíra az üzletbe. Étlen-szomjan dekkolt az antikváriumban, míg meg nem érkeztem.

– A szüleid? – érdeklődtem.

– Kiskunhalason, tudod.

Persze, gondoltam, hogyne tudnám. Kíra az utolsó évet járta könyvtár szakon, egyéni tanrenddel tanult, hogy pénzt kereshessen. Történetesen nálam.

– Ha nem lennék a terhedre... – kezdte. Sietve közbevágtam:

– Ötvenkilenc évesen nem föltétlenül tudlak megvédeni, de legalább egyikünk sem egyedül majrézik. Közel lakom, egyelőre gyerünk hozzám. Aztán majd együtt kitalálunk valamit, mert sokáig ott se maradhatunk. Kaja is alig van.

– Hűtő nélkül nehéz – sóhajtott Kíra.

– Menjünk! – elhagytuk a boltot, gondosan bezártam az ajtót és a rácsot. Mintha bármiféle jelentősége lett volna.

Szerencsénk volt. Senkivel sem találkoztunk a lakásomig vezető úton. Pontosabban szólva messziről láttunk bóklászó csoportokat, de sikeresen és észrevétlenül elkerültük őket.

– Kérsz valamit? – kérdeztem Kírát, miután magunkra zártuk az ajtót.

– Éhes is vagyok és szomjas is – vallotta be.

Hoztam neki ásványvizet és kekszet. Fölbontottam egy babkonzervet hozzá. Jóízűen nekilátott.

– A húgom evett így, vagy ötven éve – jegyeztem meg elérzékenyülve.

– Most hol van? – pillantott rám Kíra.

– Skandináviában valahol – mondtam. – A gyerekeivel meg az anyámmal. Fennáll a veszélye, hogy soha többé nem látom

őket. És ez tagadhatatlanul zavar. Bár ők, azt hiszem, kitűnően elvannak nélkülem.

– Régóta ott élnek? – firtattam.

– Anyám tavaly ment ki, a húgom nagyjából huszonöt éve. A kölykök kinn születtek.

– Rajtuk kívül vannak rokonaid?

– Távoliak. Mintha nem is lennének.

Egyedül vagyok, gondoltam, visszavonhatatlanul egyedül. Néhány cimborát, egy-két ismerőst leszámítva mindig is egyedül voltam. Anyám mellett pontosan annyira, mint a feleségeim mellett. A húgom mindig idegenként kezelt, ha közeledni próbáltam, bezárkózott, mint kagyló a héjába. Inkább nem is próbálkoztam hát. Néha elektronikus leveleket írtam neki. Néha válaszolt. Többre nem jutottunk.

– A szüleid Halason – dörmögtem –, valaki más?

A lány széttárta a karját.

– Egyke vagyok. Most éppen barátom sincs. Néhány arcot az egyetemről jobban kedvelek, mint a többit, de azok nélkül bármeddig elvagyok gond és fájdalom nélkül, ahogyan én sem hiányzom nekik különösebben. Ennyi.

Szánalmas figurák vagyunk, cikkant át rajtam a gondolat.

– Szerinted mi történt? – Kíra szája szélére egy negyed bab tapadt. Nem figyelmeztettem rá, jól állt neki. Egyszerre arra lettem figyelmes, hogy minden jól áll neki.

– Alighanem valamilyen támadás lehet – vélekedtem. – Léteznek olyan fegyverek, amik semmi egyebet nem tesznek, mint kiiktatják a technikát.

– Hát, azt most kiiktatták...

– Azt ki – mosolyodtam el keserűen –, abban nem volt hiba. Fél évszázada tart a civilizációk háborúja, csak mi eddig távol éltünk a frontvonaltól. Most belecsöppentünk a kellős közepébe. És ezek után ide se kell jönniük a muszlimoknak vagy a kínaiaknak, netán az oroszoknak vagy bárki másnak, aki ezt tette, ide se kell jönnie senkinek, hogy harcoljon. Kinyírjuk egymást szépen mi magunk.

Kíra megtörölte a száját.

– Van házi pálinkám – jelentettem be.

– Jöhet!

Aztán kitalálunk valami okosat, gondoltam.

– Szerinted meddig bírjuk? – kérdezte Kíra.

Nem válaszoltam. Fogalmam sem volt, mit mondhatnék.

– Pedig úgy tűnt, az oroszok megoldanak mindent – szólt Kíra pár percnyi csöndet követően. – Megszállták fél Európát.

– Ezért tartom valószínűnek, hogy ez nem az ő művük. Az orosz befolyást éppen a technikai civilizáció és a kommunikáció biztosította. Vagyis az, ami bedöglött, és úgy tűnik, nem lehet újraindítani.

– A telefonom akksijában még legalább másfél napra elegendő kraft volt – tűnődött Kíra –, de amióta megtörtént a baj, be sem tudom kapcsolni.

– Minden meghalt, ami elektromos árammal működött – szögeztem le. – Valószínűleg valami állati nagy EMP-t dobtak ránk. Azaz elektromágneses impulzus fegyvert. Kiütött mindent, ami villamosságot használ.

– Az autók nagy része nem árammal megy – emlékeztetett Kíra.

– Viszont elektronika vezérli őket. Az ECU, vagyis a motorvezérlő egység a kocsik lelke. Ha az meghibásodik, leállnak. Márpedig az ECU elektromos szerkentyű. Az a néhány veterán autó működhet csupán, amiben nincs elektronika. Bár beindítani azokat is bajos, hiszen a gyújtás ugyancsak elektromos technológia…

– Marad a kurbli – mosolyodott el Kíra.

– Marad a kurbli – mosolyogtam én is, azzal újra teletöltöttem a poharainkat.

Bánkövi Dorottya versei

Asszonyok az ágynál

Csak asszonyok maradtak a haldokló mellett,
sötét kendővel takart arccal,
nem sírtak, nem felejtettek.

A fülledt kórteremben éjszakák vibráltak –
valahánynak másik. Közös egy volt bennük:
akit körbeálltak.

Tekintetük
(mint combjuk akkor),
megnyílt, majd elsötétedett.
Külön látták a testet a lélektől,
egynek a csalást, a lényeget.

Az ember feküdt az ágyban,
izzadt tarkója mögött felpolcolt párna,
mégis mint odagurított kő
feszült nyakának a merev háttámla.
Nem beszélt ő sem,
talán nem is tépelődött,
a szeméből távozó fény
elégtétel volt –
maga a hála.
Aztán már az sem,
csak test, irgalomból vagy
kötelességből bebugyolálva.

Az ágy mellett csak asszonyok álltak,
sötét kendőből kitakart arcuk
lenyomata a távozó halálnak.

Tudták, mi a dolguk.
Hogy annyi év elveszett,
nem volt hiába.
Összehajtották a véres lepleket
– mintha majd harmadnap –,
és összenéztek még utoljára.

Kivégzés

Itt állok előtted hamvasan,
bőrömön kisülésekkel,
a villanás közepén,
és épp elveszítem a fókuszt,
amikor te megtalálod.

A kezed helyén kioldó –
könnyű láncként csüng alám,
derekamra fonódik.
Nem engedi, hogy elhagyjam a szobát –
a tér a tied.

Néha elengedsz,
s én a linóleumba taposom
a lehető legnagyobb sugarú kört.
Összegyűjtöm neked a fényt,
fél arcom mindig árnyékban marad.

Itt állok előtted hamvasan,
te ernyőt tartasz fölém,
ezüstbe és aranyba öltöztetsz,
ha fáradok, biztatsz egy kicsit,
s én arcomra kenem a parancsaidat.

Néha jön-megy egy férfi,
dobozokat és testeket tologat,
elém tart valamit, s felderít,
talán nem is tudja –
éppen meghalok.

(Nem neki, de bárkinek,
aki kifizet holnap,
és némán fellapoz.)

Randevú az ördöggel

I.
Hat cég tartozott alá,
kétszáz seggnyaló,
ezer áldozat,
három Audi, medencés ház –
szerette a kitömött állatokat.

Sok mindent építtetett,
az irodában mellszobrot is faragtak róla –
„eggyel pont szebb volt, mint az ördög”,
s keményen megdolgozott azóta,
hogy faluról Pestre költözött.

Tizennyolc voltam, mikor meg akart baszni,
vett egy plüsst, és elvitt a Royalba.
Végigettünk három fogást,
cocktailt ittam, hízott a számla.

Magyarázott nagy vehemensen
(harminchárom fogával),
milyen kalandokban vett részt hat kontinensen,
hogy gyűjtött össze akkora házra,
s hogy ő az újságírók abszolút királya.

Majd közelebb hajolt, fülembe suttogott,
hogy Dubajba is elvihet akár,
mert én vagyok nála a legjobb gyakornok,
ő pedig nem akármilyen tanár.

Neccharisnyás lábam az övét súrolta,
nem rémlett, hogy ilyen közel
ültünk le egymáshoz.
Vibrált a szemében:
minden megtervezve,
de az ételt legközelebb házhoz.

Kacérságom csak spontán adalék
a csillagfényű sablonvacsorához:
a közösülés kötetlen ígérete.
De az időhúzáshoz nem volt több eszközöm,
a számlából darut hajtogattam,
hogy köszönöm,
de még leckém maradt mára,
és a madarat a pincérnek adtam,
mert kisasszonynak hívott,
és egy kicsit hasonlított az apukámra.

II.
Hatszázhatvanhat volt a rendszáma
a vörös Audinak, mely eljött értem
újra (mint egy ponyva utánnyomása),
hogy beszálltam mellé, ma sem értem.

Alig kezdődött gyakornokságom,
szabadulni próbáltam két hete,
de az egyből valahogy három
randi lett, s a délelőttből este.

Hiába akartam húzni az időt,
főnököm elöntötte az epe,
ma nem játszhatok újra úrinőt,
beláttam, ahogy remegett a keze.

Gesztikulált, egyre hevesebben,
fejéről korpát vakart öltönyére.
„Ma kikötözlek, amikor ketten
leszünk, s élvezni fogod!” *– ígérte.*

Én tudtam már akkor, Louis Vuitton
táskát hozna legközelebb plüss helyett,
– hívtam a taxit, vártam az úton –,
s ő tíz évvel fejelte meg az ötvenet.

Átderengeni látszott a ködből,
a kabát alól kilógó lóláb,
de száguldottam, s talán rossz szögből
láttam. Lassacskán hajnal is volt már.

Esti kérdés

Mennyire unom, hogy mindenki hajt rám!
(És meghatódik tőle, ahogy teperni képes.)
Hogy vedlenek kamasszá negyvenes pasik
(kezükben tartva fényképemet),
miközben arra gondolnak,
milyen lehettem volna alattuk,
és ők mennyire akarták
kizárólag az én
boldogságomat.

Üllnek a laptop előtt
(mind keményen dolgoznak),
izzadnak a futópadon,
a Hugo Boss ingnél nem adják alább
(bár a nyakméreten egy számot növelnek),
vásárolnak, kifizetik a takarítót,
vacsorát adnak a gyereknek...
Minden olyan hosszú és keserves,
de mégis szép újra!
Elolvassák kamaszkoruk kedvenc regényét,
viharban csatangolnak a hegyeken túlra,
s még a nyávogó kiscicát is az ölükbe vennék!
(Aztán észbe kapnak.)
Titkon élvezik, hogy a kanapén alszanak.

Életükben először észreveszik,
milyen alakú a plafonon a repedés,
hogy az árnyak formákat rajzolnak a családi porcelánra
(mintha jelek lennének),
és ők végigsimítják borostás arcukat,
és elérzékenyülve néznek a bizonyítékra:
éreznek megint.

Hány nő és megcsalás,
hogy negyvenévesen sírhassanak
az egyért, aki hosszú frázisok helyett
mindent megmagyaráz azzal, hogy fiatal.

Hányan mondták már: sosem szerettem ennyire.
És én nem tudom, volt-e bármelyiknek igaza.
Csak azt, hogy szép az esték múló sötétsége,
a pillanatban felejtett érzelem,
és hogy hiába mondják –
bánják a gyáva döntéseket.

Valójában nem bánnak semmit.
De kínjukban csúsznak kérdezni térden:
miért nem, hogyha majd mégis,
s hogyha mégis, akkor újra miért nem?

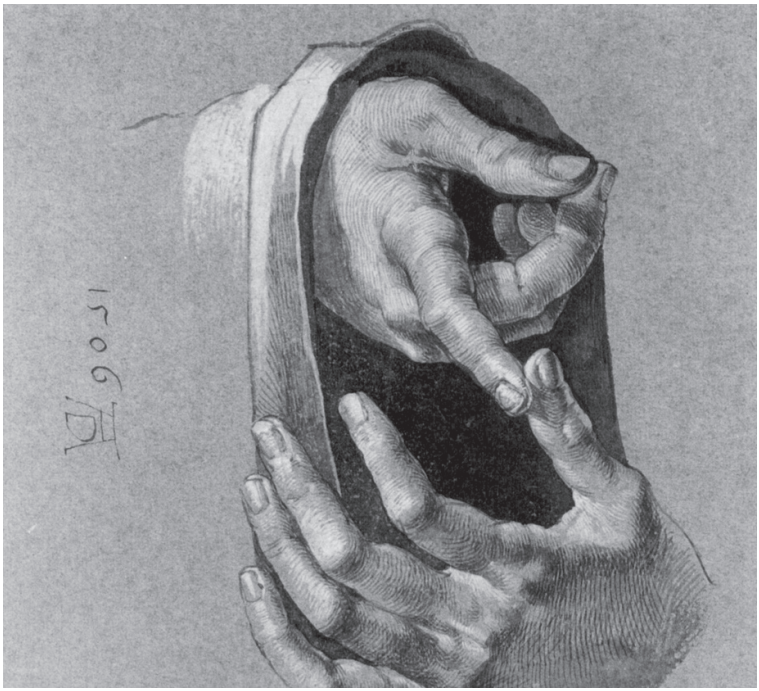

Albrecht Dürer ***(1471–1528) tanulmánya***

Hekl Krisztina rövidprózái

Füstszag

„Pörögnek a véletlen motollái”
(Böszörményi Zoltán:
Kényszerleszállás Shannonban)

van. Édeskés, bár nem annyira, mint a leégett sütemény illata vagy az Egyiptomból hozott rózsás tusfürdő. Érzek benne egy kis amperbukét. Más nem is lehet, repülőgépen ülök, az ételosztás csak később lesz. A fejem fölött lévő panelre nézek, ott fújják be a levegőt. Mintha nagyon halovány füstöt látnék. Rémülten fordulok körbe, mindenki nyugodtan ül a helyén, beszélgetnek, nevetgélnek, egy fickó kártyatrükkökkel szórakoztatja szomszédját. Fapados járat, néha még a csavarokat is kifelejtik az ilyenekből – állítólag minden repülőgépből hiányzik húsz-harminc darab –, és az ülés alatt lévő mentőmellényeket is ellopkodják a szuvenírre vadászó utasok. Le kellene szállni. Nem érdekel, hogy kifizettem a repülőjegyet, talán még nem késő, oda kellene rohanni az ajtóhoz, úgyis csak az időt húzzák, minél tovább áll a gép, annál több pénzt kap a személyzet, ezt is olvastam valahol. A légiutaskísérő bezárja az ajtót, a pilóta elindítja a hajtóműveket. Már késő, itt ragadtam. A füstszag egyre erősebb. Rendellenesen rezeg a burkolat, nemkülönben a szárny is, ami fölött ülök. Pedig a Discovery Channel műsora szerint a gép ezen részén ötvenkilenc százalék esélyem van a túlélésre. A légiutaskísérő bemutatja a kötelező kűrt. Kecsesen tartja karját, miközben szelíd mosollyal a vészkijáratokat mutogatja, kettő középen, kettő hátul. Eltartott kisujjal veszi fel az oxigénmaszkot, holott pasi. Ez a férfinak gúnyolt nimfácska fog kihúzni engem a roncsok alól? Míg nézem őt, kémia helyett a fizika villan be. Ha megbomlik a repülőgép burkolata, a kabinban lévő túlnyomás hirtelen lecsökken, azonnali eszméletvesztést okozva. Buborékok keletkeznek

ereimben, és hiába ereszkedik le a csinos sárga maszk, időm már nem lesz felvenni és nyugodtan lélegezni, mert addigra kiszakad a mellkasi aortám.

Nekilódulunk a felszállópályán. Szorosan lehunyom a szemem, nem mintha számítana valamit. Csak abban bízom, hogy a pilóta nem ugyanezt teszi. Hallottam arról, hogy hosszabb utakon a pilóták alszanak, és néha a másodpilóta is édesen szundikál mellettük. Vagy emelkedéskor fogunk a betonba vágódni, vagy tízezer méter magasságból zuhanunk le, feltéve, ha az üzemanyag kitart addig. Az ülés alól ellopott mentőmellény már akkor sem segítene, ha ott lenne, különben sem biztos, hogy működik. Miatyánkkiamennyekbenvagy.

Függő

vagyok. Állítólag. Meleg- és fürdésmániás. Szállásadóm szerint csak Magyarországon divat fűteni március elején, csak mi engedhetünk meg magunknak ekkora luxust. A légkondicionáló fűtésre állítva, harisnyában, nadrágban, két pulóverben, pokróccal körülcsavarva ülök alatta, és rázkódom. A kompresszor forog, csontrepesztő hideget fúj a gép, a levegő molekulái karistolják bőrömet. Szállásadóim olaszok. Nyájaskodó, alacsony, szőkére festett ősz hajú úrinő, és kreolbőrű, vastag karú veje. A plafon irányába bökdösnek ujjukkal, a légkondicionáló kijelzőjére, *ott, látja, harminckét fokot mutat, szauna van a lakásban.* A férfi, nagyobb nyomatékot adva szavainak, abbahagyja a hadarást, megtörli homlokát, vetkőzni kezd. Kibújik a pulóveréből, egy pillanatra elővillantva a hasán kunkorodó szőrzetet. Pólóban és lábszárközépig érő halásznadrágban áll előttem. *Víz sincs,* rimánkodom tovább, *értsék meg, hosszú út van mögöttem, fürödni akarok, legalább a kádban felmelegedni, de nem jön víz a csapból.* Kiveszem a kezem a takaró alól, és egyes számú bizonyítékként felmutatom. Egészen rossz állapotban van már, bármelyik

bíróság elfogadná, tenyerem hófehér, ujjam vége ciánkék. Az idős hölgy széttárja karját. *Sajnálom, ez nem a mi problémánk, hanem a magáé. A környéken nincs víz, a belvárosban leállt a szolgáltatás, nem lehet tudni, mikor állítják helyre. Hazugság,* kelek ki magamból, *ha tudni akarják, felhívtam egy másik szálláshelyet, kétutcányira innen. Ott van víz.* Az idős asszony nyájas arca megrezzen, majd eltorzul. Olyan hamar vált gonosz boszorkányra, mint a megkergült közlekedési lámpa pirosra. *Azt a pár napot túl fogja élni, mi is kibírjuk, rikácsolja.* Ezek természeti népek, harcolnom kell. Gladiátorként dobom le magamról a vastag plédet, és stabil terpeszállást veszek fel. *Giv máj máni bekk!,* kiabálom rekedten, a mondat végi *ká*-t jól megnyomva. A fiatal férfi a gonosz banya elé ugrik, mint védelmező testőr, vagy inkább kidobólegény. Háta mögött a banya felnevet. *Európában nem divat a napi fürdés, talán még nem járt Európában?*

A szellemvárosban

járunk. Derékig ér a gaz, elöl töröm az utat, a két fiú hagyja, hogy gyerek legyek ismét, és felfedezősdit játsszak. Arcomnak csapódik egy tüskés ág, majdnem kiveri a szemem, a csalánoson is át kell vágni. Az épületek üresek, bemászunk egy emeletes házba. Kapaszkodás közben vigyáznom kell, nehogy üvegcserépbe tenyereljek. Benn még világos van, a kivert ablakok nyílásán át ömlik a fény, a sarokban törmelék, bútordarabok, széttört ajtókeret. A falon kifosztott villanyóraszekrény és graffitik: Donald kacsa, Mickey egér, varázsgomba, harcoló szuperhősök, vérszínű tenyérlenyomatok, türkiz felirat ezüsttel keretezve. A többiek rábeszélnek, hogy menjünk fel az emeletre. Eleinte tartok a korlát nélküli, düledező lépcsőháztól, a hiányos lépcsőfokoktól, mereven nézek a lábam elé, míg felérünk a legfelső szintre. A födémet átütötte egy fa gyökérzete, a fa a tetőből nő, lombos ága benyúlik a szobába. Ilyesmi lehet Pripjaty városa is: szívesen megnéz-

nénk az elhagyott iskolaépületet, a vidámparkot dodzsemekkel és óriáskerékkel. Arról beszélgetünk, vajon mennyire veszélyes. Két nap lefolyása alatt a csernobili zónában az emberi szervezet mindössze annyi sugárdózist kap, ami egyenlő egy kórházi röntgenvizsgálattal, ezt állítja az utazási iroda. Egyikünk volt fizikatanára szerint még legalább kétszáz évig várjunk a kirándulással. Mielőtt elutazunk Csernobilba, bemelegítésként meg kellene nézni Kis-Moszkvát, ott tárolták a szovjetek az atomfegyvereket, két, hermetikusan zárt, konténernek álcázott tárolóban. Kis-Moszkvát fegyveres katonák védik, latolgatjuk a bejutás esélyeit.

Hazafelé, a kocsiban a híreket olvasom. Tizenhét ponton áramlik a gőz az észak-koreai reaktorból, speciális járművek mozgását is észlelték a környéken. Amerika szerint plutóniumot gyártanak. Nézegetem a szóban forgó műholdfelvételt, Donald fekete acéltáskáját és Vlagyimir új játékszereit: a meteoritként száguldó, manőverező robotrepülőt, a nukleáris robbanótöltet hordozására alkalmas víz alatti drónt, és a Kinzsal névre elkeresztelt, hiperszonikus rakétát. Ismerős érzés szorítja össze a gyomromat. Újra félek a piros gomboktól. Gyerek vagyok megint.

Eszteró István

A letörölhetetlen írás

mene, mene, tekel, ufarszin

A hatalmas teremben örökké egymást méricskélve
zsibongnak már a nyertesek, mint zsibvásáron karvaly-
szemű kalmár, sóvárgó kincsvadász, halántékon,
csapzott homlokon lüktet, szívben tajtékzik a gyönyör
folyama és a sanda félsz, hogy csupán délibáb ferde
partiján ülnek felcsigázott szenvedély foglyaként
a királyi falak történelmi képeinek bűvkörében,
amikor megérkeznek a vesztesek küldöttei, s egyszerre
megdermed a lég, csak pár asztmás szuszogás vált
hörgésre a kiterített térkép ingerétől, amely mint áldozati
csodaszarvas omlik elébük, az önmérséklet össze-
roppanásával egyazon pillanatban kap toll után követ,
miniszter, futó és király, hogy gőzölgő velőbe mártott
tollal szignálja jogát az ölébe huppant mennyei jó fölött,
mire emberöltőkön át hiába gyülemlett a nemzetközi
nyál, és íme, most itt fekszik tehetetlenül a letört szarvú
káprázat, még hullámzik horpaszának feldarabolt völgye,
véreres szemének folyói csillárokról csordulnak alá, arany
bordái elpattant szélességi körökként vibrálnak akadozó
lélegzete szerint, délután félötkor az alföldön keresztet vet
egy rozsdás pléhfeszület, félárbocra eresztett reménytelenség
fölött országszerte megkondulnak borongós, halk halotti
hangon a harangok, sikongva szirénázni kezd a jövő,
megáll vonat, villamos, másodpercekre millió szív-
verés, a mellkas tárnáiból feljajdul a megbűnhődte már
e nép a sötéten gomolygó felhőkig, mikor a mámortól
reszkető kezek a visszarendeződés riasztó rémében

pánikos igyekezettel hitelesítik az élvekoncolás és halvagyalázás lélekbe égetett okiratát, s hátradőlhetnek a fejedelmi pompájú székeken méricskélni, hogy a földönfutóvá lett nyomorultak kínkeservéből futja-e pezsdülő históriájuk során rozoga hombárok és beázó önbecsülés korrigálására, képzelődni, hegyek, völgyek, falvak és városok ékszere miként csillog a pöffedő telhetetlenség keblén, fülcimpáján, miközben garatba szippantva, ami csak sarjadt ész és szív termőtalaján, bölcsőt reccsentve, ábécéskönyvet aprítva őrölhetik meg nem születők árnyait ezer évekig a pokol malmai, amíg felismerhetetlenné válik a csontvelőig szétmarcangolt Mozdulat-ország, de ahol a falak feliratára hasztalan mázolnak naponta garanciával ámító festéket, a letörölhetetlen írás, hogy számba vette Isten a te országlásodat és véget vet annak, átüt az aggodalom vastag vakolatán időtlen idők végezetéig.

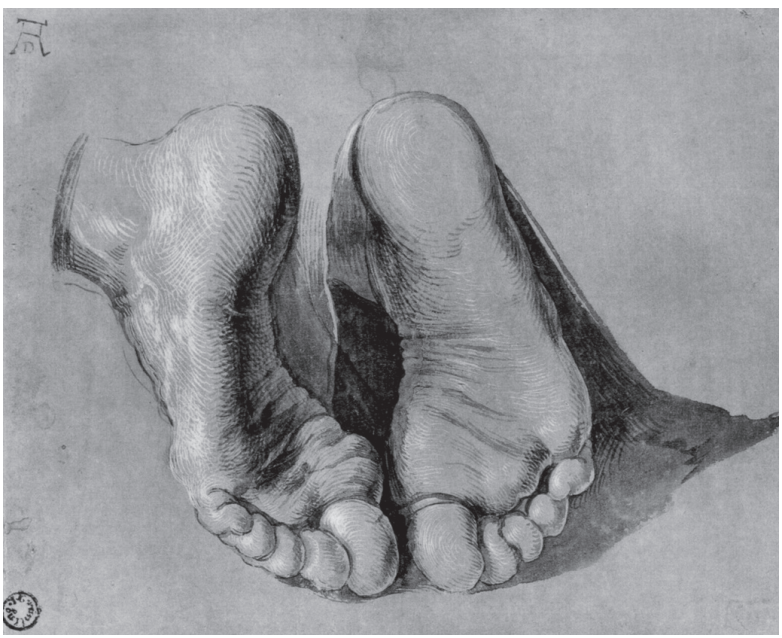

Albrecht Dürer *(1471–1528) tanulmánya*

Gáspár Ferenc

Galeotto

Regényrészlet

A *Galeotto* bizonyos mértékig a *Janus (Trubadúrvarázs)* tükörregénye, de nem csak az. Galeotto Marzio, aki Magyarországon Janus Pannonius barátjaként és a Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv megírójaként lett ismert, számos fontos munkát alkotott. Ezek egyike volt a *De incognitis vulgo*, amiért a velencei inkvizíció börtönbe zárta. A *Galeotto* egy hitében hol megerősödő, zarándoklatot járó, hol elgyengülő racionalista gondolkodó életét mutatja be újszerű módon. A versbetéteket **Diószegi Szabó Pál** írta.

6.

– Megittad a borod, uram. Kérsz még egy kupával?

Észre sem vettem, hogy elfogyott.

– Talán kicsit később.

A kocsmáros letörli az asztalt.

– Szólj, uram, ha meggondoltad magad.

Hogy megtelt az ivó! Hirtelen beömlött sok vendég. Rosszallóan pislognak rám, hogy egyedül elfoglalok egy asztalt… Mikor betértem, csak bámészkodtak, de most… Hirtelen mellém zötyögött egy büdös atyafi.

– Húzódj beljebb, mester! – böfög rám. Haja csapzottan hull homlokába, szeme opálos, foga hiányos. Lehelete kénköves. Mindez nem elég: az első atyafi után átszakadt a jég, a túloldalról többen mellém telepednek, szemben is leül három. Vigyorognak, öntik gyomrukba a lőrét.

– Te olyan deákféle vagy, ugye? – kérdi a szemben ülő, és kacsintgat rám. Izzadság csurog a szemébe, amellyel grimaszol, a másik szemgolyó meredten figyel. Üvegszem, állapítom meg.

– Hol vesztetted el a szemed? – kérdezek vissza. Feszült lesz, erősebben markolja a kupát, homlokán megélénkülnek a ráncok. Vállát felhúzza, emelkedik ültéből. Szomszédjai egyszerre húzzák vissza.

– Mi közöd hozzá?! – feleli dühödten, kifújva a belészorult gőzt.

– Török vessző a ludas – mondja helyette a szomszédja. – Nem szívesen emlegeti.

– Meghívlak egy meszely borra, katona – mondom békülékeny hangon. – Amúgy deák vagyok, igen. A király deákja.

– Kövér vagy hozzá, és öreg – sistereg a félszemű. – Ne nézz madárnak.

– Jó – mondom. Nem tehetek mást, elő kell húznom valamit a mellényzsebből. Keresem Mátyás papiruszát, de nem lelem. Pedig a kinevezést itt szoktam hordani a zsebemben. Talán kicsúszott valahol jártamban-keltemben? Szorul a hurok a hiánya miatt.

– Mit keresel, zsíros? – kezd sértegetni támadóm. És újból fel akar állni a helyéről. Ezúttal nem tudják visszatartani. – Nem vagy te deák, sem mester – vicsorogja. És tőre felé kaparász a kezével. Én szintén felállok, ha sújt, megpróbálom kivédeni. De ekkor egy kéz markolja meg a félszemű vállát. A kocsmárosé.

– Ülj le, ha kedves az életed – suttogja a fülébe. – És hagyd békén Galeotto mestert. Nem deák ő, hanem egyenesen a király könyvtárosa.

Gyorsan hagyom el az ivót. Nem vagyok már könyvtáros, de azért benézhetek a corvinák közé. Hátha eszembe jut valami használható…

Itt volt például a görög. Aki eltűnt. Johannesz Angelosz, akit Jeannak is hívtak. Akit Mátyás Il Magnificótól kért el. Lorenzo Medicitől. És az volt a feladata… Mi is? Janus szerint folyama-

tosan a szerelméről mesélt. Hogy miképpen veszítette el őt az Aranyszarv-öböl partján. Janus szerint azért, mert így akarta őt felkészíteni arra, hogy szintén elveszítheti Veronikát, a szerelmét. De hogy aztán mi történt vele… Arisztotelészt fordított. Anyanyelve az övé.

Menjek haza rögvest? Codrus – ugrált, és megölték. És Guido?

7.

– Nagy a szád, Janus! – hallotta máris Guido hangját. – Gyere velünk ma este! Olyan helyre megyünk, ahol nem a szádat kell jártatnod! – röhög, és mozgatja csípőjét pajzánul. Balázs és a többiek azonnal veszik a lapot, a törpe éles, visító hangon mekeg, Rufus mély basszusa csak később csatlakozik hozzájuk, trópusi zivatarként söpörve el a makogó majomcsordát. Aztán persze meg rajta röhögnek, hogy milyen későn kapcsol. Janust nem zavarja a gúny, inkább mindjárt versel:

– *Jobb sorsot mire jó hazudni, kérdem?*

– Na, majd meglátod, milyen sorsod lesz ott, ahova viszünk! – vág vissza Guido. De Janus folytatja:

– *Tán így több irigyed lehet – reméled?*

– Hagyjuk itt ezt a pojácát – mondja most a törpe. – Ez csak verselni tud. Puha a farka.

– Nincs vajon szeme, szíve, senkinek sem?

Legyintenek rá. Guido köp még egyet Janus felé, Rufus, a medve utánozza. Így a vers végét már csak nekem mondja el:

– *Dúsabbnak ha magad mutatni vágyol, mint a líd meg a fríg tirannusok rég, Guido elfogadom, ha koldusabb is vagy mint Codrus, Irus, e két nyomorgó.*

– Tudom, hová mennek – mondom, hogy megtörjem a csöndet.

– Én is tudom. De én nem mehetek velük.

– Mert még kicsi vagy, azért?

– Mit képzelsz?! – Hű, egészen kivörösödött a méregtől. – Nekem nincs szükségem ilyesmikre. Bordélyba menni!

– Mert? – érdeklődöm.

– Mert már van kedvesem – feleli önérzetesen. – Ágnesnek hívják.

– Tudod, miért kötött beléd a félszemű? – kérdezi egy hang hirtelen. Szakállas vénség a Zsidók utcájában. Hosszú, koszos körmével bökögeti a vállam.

– Na, miért? – Jobb, ha megállok, hamarabb túl leszek rajta.

– Frigyes kémje. Vigyázz vele, könnyen megcsúszik a kése.

Fordulnék vissza, de a szakállas sehol. Mi dolgom nekem kémekkel?

– Galeotto, Galeotto! – zúg egy érces hang. Akkora a gazdája, eltakarja a napot.

– Angelosz! – kiáltok fel. – Hát te hogy kerülsz ide? Régen nem láttalak, barátom!

– Ez kölcsönös – viccelődik a görög. – Mi lenne, ha betérnénk valami nyugalmasabb helyre?

– A könyvtárnál nem tudok nyugalmasabbat.

Bólint, mi meg indulunk. Azaz csak indulnánk. Mert az egyik házból kilép egy nő. Mit kilép – kitáncol. Karjait az ég felé veti, arcán bárgyú mosoly. És táncol folyamatosan.

– Agnes, vita, tuos, quoties contemplor… Életem, Ágneskám, ragyogó szemeidbe tekintek, S mintha a menny páros csillaga tűnne elém.

– A Szíriuszra gondolsz, ugye?

Gyorsan bólint:

– Ne szólj közbe, légy szíves! Elrontod a deklamációt!

– Hol láttad ezt az Ágnest?

– Kíváncsi vagy a költeményemre, vagy nem?! Folyamatosan belebeszélsz!

Megadóan sóhajtom: – Persze, hogy kíváncsi vagyok.

– Nahát akkor. Egyébként itt láttam. A palota előtti téren. És nemcsak láttam, beszéltem is vele. És szeret engem! Ő az én szerelmesem.

Ezt mondta még, majd megfordult, és elfutott. Régen volt mindez. Talán igaz sem volt.

8.

Úgy csinálunk, mintha örökké élnénk. Pedig naponta látunk embereket meghalni az utcán. A katonákkal más a helyzet. Ők tudják: percnyi az élet. Megszületünk, örülünk az ifjúságnak, a végtelen nyaraknak, aztán… Ne drámázz, Galeotto! – szólt rá saját magára. – Majd drámáz neked otthon az asszony! – Majdnem felnevetett, és legszívesebben megcsóválta volna a fejét, de úgy érezte, nézi valaki. Talán az a nő, aki az imént kitáncolt a házából? Boszorkányosság? Itt, Budán? A napsütötte pannon földeken? Galeotto összerázkódott. Brr. A kutya is így veri le a vizet magáról.

Éppen be akart lépni az ajtón, keze már a kilincs után nyúlt, amikor belülről valaki vadul felrántotta. A felesége állt ott, csípőre tett kézzel, harcra készen. Galeotto felsóhajtott:

– *„Ámde ha oly nagy a vágy benned, hogy a Styx tava kétszer úsztasson a hátán…”*

– Miket fecsegsz! Úsztasson téged az öreg ördög! Hogy sosem tudsz időben hazatérni? Megint a kocsmában voltál! Idebent az éhes porontyok, és te…

– *„…ha megőrültél te egészen…”*

– Kicsoda őrült meg? – és Galeotto Marziónak, a neves könyvtárosnak és írónak, nemkülönben eljövendő bolognai tanárnak, Mátyás király jeles, bölcs és elmés mondatai és tettei című könyv szerzőjének Márta asszony úgy a hátára vágott, hogy csak úgy porzott az ócska köpeny. Arcul csapni azért nem merte…

– Vergilt idéztem – vigyorgott Galeotto, és megsimogatta a gyerekeit. Azok már megszokták a perpatvart, s vidáman gyűltek

köréje. Csak én nem szoktam meg, gondolta Galeotto, s hagyta, hadd turkáljanak a zsebeiben, kincsek után kutatva.

– Azért közben csak rám gondoltál?! – zsémbelt az asszony. – Idézgetsz összevissza, s azt hiszed, nem értem a célzást! Pénzt hoztál haza, édes? – rángatta meg tettetett kedvességgel férje ruha ujját.

– Pénzt nem, de verset annál inkább!

– Attól felkophat az állunk!

De a gyerekek már kórusban kiabáltak: – Verset! Halljuk a verset!

Lelkesedésüket növelte, hogy meglelték a cipókat a hatalmas zsebekben, darabokra szaggatták, s most elégedetten majszoltak. Galeottónak hét gyereke volt, a legkisebb talán négyéves, a legnagyobb, Luca, már-már anyányi. Még az asszonya is megenyhült, ahogy végignézett rajtuk. Ő pedig komótosan előhúzta a pergament, kitekerte, s míg Márta morgott, addig köhentett párat, majd belekezdett:

Mint hollóraj forgott a szél,
zászlót tépett… s fák haját;
fülünkbe fújt hangod zenél
levélnyi szimfóniát…

– Az meg micsoda? – kiabálták többen.

Galeotto kénytelen volt megszakítani a versmondást.

– Hangszeres zene.

– Hogyhogy hangszeres? Minden zene hangszeres!

Ezt az egyik középső fiú kiabálta. Marcónak hívták, s ő volt a kedvence a nagylány, Luca mellett, akivel már néha féltett titkait is megoszthatta.

– Persze, de ez olyan zene, ami egyszerre több hangszeren szól, több szólamban.

– Olyan, mikor trombitálnak a királynak?

– Olyasmi – egyezett bele. – Folytathatom? – És mert nem kapott választ, belevágott. Márta közben kiment a konyhába

csörömpölni. Zsémbelt, zsémbelt, de azt mégis jó néven vette, ha a férje foglalkozik a gyerekekkel. Addig sincs a kocsmában. Mártának nem volt jó véleménye az uráról. Nem tudta, mivel foglalkozik, miért van a király mellett, s ha ott van, miért jár-kel olyan gúnyában, akár a koldusok. És főleg: miért nem hoz haza több pénzt?! Együtt ebédel Mátyással! És még sincs pénze? Nem, ez nem ment a fejébe.

Márványlap az esti égbolt,
hideg lángok „melege";
rajta csillagképnyi fény-folt:
mécsesek… és benne Te

válaszunk már szótlan hagyod,
kézfogásod keres-e?
Túloldalt már láthatod, hogy
onnan a Hold fekete…

– Hogyhogy fekefe? – kiabált bele most a legkisebb gyermek. Még selypített.

– A Hold mindig ugyanazt az oldalát mutatja felénk – válaszolta az apjuk.

– Hát van neki másik oldala is?

– Mindenkinek van másik oldala. Még nektek is, pedig nem látjátok. Vagy látta már valamelyikőtök a saját háta közepét? Na, ugye.

– Én láttam – mosolygott Luca, a nagylány. – Tükörben.

– Jó, hogy mondod. Ha tükör segítségével láthatjuk a hátunk közepét, akkor talán egyszer megláthatjuk a Hold túlsó oldalát is.

– De ha az fekete? Akkor mi értelme van?

– Csak a versben fekete. A valóságban nem biztos…

– Miért, milyen a valóságban?

– Ezt most hosszú lenne elmagyarázni. Elégedjetek meg annyival, hogy néha ott is világos van, akárcsak nappal, itt minálunk.

És mielőtt tovább kérdeztek volna, folytatta a versmondást. Onnan már végigszavalta:

Állunk – Tőled elhagyottan,
arcunk fekete-fehér:
ellopott a Hajnal, gyorsan
elvitt a Göncöl-szekér...

Mint egy István, nyáralkonyon,
tűzzel tartasz vigadót…
Meglátunk ott – egyszer – lovon
s nekünk fúvatsz riadót!

Tudjuk, hogy Halálnak élünk,
gyászunk csokorba kötve;
mögötted maradva, léptünk
búcsúzik: Mindörökre!

– Nem vidám – szólalt meg Luca. – És miért a halálnak élünk?
– Ez csak egy költői fordulat – felelte Galeotto.
– Akkor nem kell elhinnünk? – érdeklődtek többen is. Megijesztette őket a halál említése.
– Nem, persze, hogy nem.
– Akkor miért írtad? – kérdezte Marco.
– Mert nagyon szomorú voltam – válaszolta.
– És kitől búcsúzol? – érdeklődött a nagylány.
– Tőle. Janustól.

VARGA MELINDA

IDŐTLEN NYÁR

Balla Zsófiának

Sem közös rémület,
sem közös sors, mely így is
megbontatlanul fölöttünk lebeg,
sem erős pajzsunk, közös nevetésünk,
semmi, ami közös emberben, jelben,
nem védhetett a nyári mélyben.
(A nyár barlangja)

Szárítókötélen ruhák,
üde, izgága illat száll a nyárban,
de fehér lepedőjét Ágnes asszony
rég elszaggatta,
csak foltok maradtak,
és télre emlékeztető
kockahideg fodrok,
ez a június inkább október,
ideges huzatos, nyákos, esős, fekete,
lábára tompazöld mohát húz az este,
jeget csurgat a mennybolt.
Csönd térde roppan,
mázsás a magány,
múlt nyarak arca
néz vissza a tóból,
emlékek, mosoly, táj.
Száraz, hosszú séta a nemlét,
a hallgatás izzó szeméből
olvas hieroglifákat a tér, s a

barátság bóvli, mit félredobnak,
ha a vásárban cifrább portékát
mutat fel a kofa,
lógsz, mint pótgomb
az ünneplőkabát
zsebébe varrva.
Nincs kedved ehhez a tánchoz,
talán átviszik még a szerelmet a túlsó partra,
a nyár mély barlangjából égi zenitre,
a láthatárról lehasad a fény,
magadhoz hívod,
kitart a melankolikus őszig,
elraktározod rosszabb időkre,
téli délutánon reggelt szősz belőle,
ha a költők nem csüggednek
az **embertőzsde dübörgő ünnepében,**
hársízű derű nyílhat a szóból,
nyár lesz,
örök és időtlen
káprázat a szívben,
s kering a vérben a lelkesedés.

A HÓNAP KÖLTŐJE

BALLA ZSÓFIA

MÁSOKKAL, LÁTHATATLANUL

Hogy nincsenek már itt velünk azok,
kiket szerettünk, s azok sem, kiket
meghitten megvetettünk, de mégis, e sok-
féle azt summázta, együtt vagyok
minddel élő; vitázunk, csókolózunk,
futólag gondolunk egyikre-másra. Míg
látatlan, testem fölött puha lózung
az arcom – emlékeztet rám, ki bent lakik,
aki vagyok – s ki értetlen csodálja
az égboltot, a szörnyű s lágy világot.
Nyáron várom, nyitott-e már a mályva,

gyógyul-e már sok csöpp viszály, s ha lángot
vetett, tudom-e oltani. Az ágyba
egy mondatot viszek, mely élni visszarántott.

NÖVÉNYI ZAJ

Van titok, mely meg nem világosul,
úgy visszük a növényi mélybe.
S vannak titkok, elmondhatatlanul
súlyosak: sírba visznek élve.

Éltető titkok ki-begyújtanak,
ragyog szemem, bőröd, a karmok.
Isteni titkok, rétegzett szavak,
magma-pirosan gyűrnek-marnak.

Titkok pettyezik óceán mélyét belül.
Tudunk rejtélyeket, s hogy ismeretlenül
megszabják életünk, őket föl sosem érjük.
A távlat salakos törmelékek közt lemerül.
Titok a haj szála, színe, az üveges szem,
titok a medve talpa, lovak bársony orra.
A szerelmesek fényes lélegzete.
Levélrostok: csupa kísérlet, új mutáns.
Életünk titok-szenvedély, más értelemben
függőség, kutató szokás.
Isten elhallgatja, kit és miért költ lenni –
s hogy miért hagy lehullni mást.
Titkokban várakozik a tudás.
Az űr függönye meg se rebben.

ČESKỲ KRUMLOV

(Schiele: Stadt am Blauen Fluß II.)

Steindeisky Évának

Azt jelenti a város, hogy reneszánsz
a párkányzat, s a falfelület csupa freskó?
Hogyha gőz fedi be, vakul az, ami régmúlt,
ha az élvezet elnehezül, elillan a durva szavak közt –
Lehet-e életünk része fiaskó?
Nem, nem. A túlélt város képe,
a látvány fénye dübög a halánték dobjaiban.
A festő képe szorítja magába.
Krumlov az, ami fény s folt, távolodó,
ama kis fesztávú piktori szemben.
A látvány ritmusi pompa.

Varga Melinda beszélgetése Balla Zsófiával

A költészet nyíliránya

– Nagyon fiatal voltál, tizenkilenc éves, amikor első könyved megjelent. Mire elvégezted a Zeneakadémiát, két köteted volt már. Befolyásolta-e a korai pályakezdést az, hogy kiskorod óta verselsz? Minek tulajdonítható a szerencsés kezdet, ki biztatott? Döntő szerepe volt-e a sikeres indulásban az Igaz Szóban publikált első három vers fogadtatásának?

– Gyermekkorom óta írok. Tizenhat éves koromban jelent meg három versem, ezzel kezdtem. Első kötetem *(A dolgok emlékezete)* megjelenésének évében, 1968-ban érettségiztem… Remélem, nem csupán azért alakulhatott ez így, mert életkorom egyfajta szenzációt jelentett, hanem mert a szerkesztők úgy találták, van ezekben a versekben némi tehetség, remény a folytatásra. Ami engem illet: tizenöt évesen, egy kényszerű fültőmirigy-gyulladás okozta szobafogság idején, egy elegáns brassói polgárlakásban ődöngve elkezdtem a tárgyakról írni. Először csak bele akartam bújni a lelkükbe, megtudni, mit jelent a vázában virágnak, lábunk alatt szőnyegnek, fönt plafonnak, milyen ostornak vagy tulipánnak lenni. Azután meg úgy tűnt, a világon mindent be lehet fogni a verssel, mint egy lepkehálóval: lehetséges mumifikálni, azaz megőrizni a tárgyakat, élőlényeket, a pillanatot, azaz önmagunkat a művészetben. A nagy élmény abban állt, hogy felfedeztem, a leírásban semmi sem a maga untig ismert formájában marad meg, hanem mintegy a tárgyak és a jelenségek rejtett vonatkozásait, valódi lényét mutatom meg. És persze, ugyanakkor a magam világképét, erkölcsét is.

A szerencsésnek mondható indulást elsősorban Majtényi Eriknek (Pionírújság), Bodor Pálnak (Gaál Gábor Irodalmi kör) és Bajor Andornak (ESPLA kiadó) köszönhetem. Ők nem hagytak észrevétlenül elveszni a kezdők áradatában. Az első folyóiratpublikáció 1965-ben, az *Igaz Szó*ban, amelyet Székely Jánosnak köszönhetek,

számomra fontos esemény volt, de ne hidd, hogy nagy visszhangot keltett. Bár akkoriban az irodalom a mainál fontosabb, mondhatni életmentő szerepet töltött be a romániai kisebbségi életben. Székely Jánosnak később is volt szerepe pályám alakulásában. (Végül 1991-ben én készítettem vele az utolsó nagyinterjút a Bartók Rádió *A Hold másik arc*a című sorozatában.)

– Debüt-kötetedhez Bajor Andor írt előszót, ami nagy dolog, sőt, Réz Pálnak is megmutatta a könyved. Vele később személyesesen is találkoztál, s rajta keresztül ismerted meg Vas Istvánt is, aki írt a kötetedről… Milyen volt az első személyes találkozás velük, s hogyan fogadtad az igencsak kedvező kritikai recepciót?

– A rendkívüli tehetségű Bajor Andort nagyon szerettem, ugyanakkor tartottam is tőle, mert kertelés nélkül, ám sok humorral szóvá tette a ritmus- vagy rímbotlást, vagy egy-egy versben bírálta az itt-ott kiütköző felnőtteskedő pózt. Amikor, a kötetem javítgatván, azt olvasta az identitásaimat keresgélő versben, hogy *Nem tudom, hogy folyóm ilyformán, / a lágy Duna, vagy meleg Jordán?* – akkor Bajor mosolyogva rám förmedt: – *A te folyód a Szamos! A Szamos!* Nem a lokálisra tanított meg, hanem a személyesre, nem az elvi, hanem az igazi, a konkrét szülőföld meglátására. Örökre hálás vagyok neki minden megjegyzéséért.Egy ízben meghívott vacsorára, amikor Réz Pál, egykori iskolatársa, ekkoriban budapesti kiadói szerkesztő, meglátogatta őt a lakásán – ez rendkívüli kitüntetésnek számított. Elsőéves egyetemista voltam. Rengeteg vers bizsergett a fejemben, az ujjaimban, ez valaminő nyugodt magabiztosságot adott nekem, másfelől kissé riadt kíváncsisággal vártam a találkozást az egykor Nagyváradon élt hírességgel. A vörös hajú, nevetős, anekdotázó Réz nagyon udvariasan kérdezgetett, miközben Bajor Ella jóvoltából nyúlpecsenyét eszegettünk vörösáfonya befőttel. Réz Pál és a Bajor házaspár társaságában megilletődött szorongásom elmúlt. Két hónappal később, 1969 februárjában fölkerestem Rézt Budapesten. Ő erre a vacsorára csodagyerek-látni meghívta Vas Istvánt és Zelk Zoltánt. Ekkor ismertem meg bűbájos feleségét, Klárit is. Zelk halk és közvetlen, Vas érdeklődően leereszkedő volt. Ismertem verseiket,

Vastól egész kötetnyi verselemző esszét olvastam. Behozhatatlan hátrány vidéken születni, ráadásul egy másik országban. Többet kellett volna tudnom róluk, mindazt, amit csak később olvashattam el. Nem lehet elég korán nagy szellemek hatókörébe kerülni. Vas István a Népszabadságban rendszeresen írt első kötetesekről, és ilyen módon *Négy indulás* című könyvszemléjében az én könyvem is helyet kapott, mint ígéretes kezdet. Nagy szó! De ennek a jelentőségét nem szeretném sem alá-, sem túlbecsülni.

1990-ben többedmagammal nagy, sikeres Holmi-estet szerveztem Kolozsváron és Marosvásárhelyen. Kezdetben mélyen rokonszenveztem a lappal és célkitűzéseivel: úgy tűnt, az értékes nyugatos hagyományt folytatja. 1993-ban Budapesten állapodtam meg. Réz Pállal mintegy tizenöt évig baráti viszonyban voltam, jó ideig számíthattam megbecsülésére és figyelmére.

– Bretter György személye szintén meghatározó volt számodra, új verseidben is többször utalsz rá. Bretter-tanítványként mit gondolsz a kolozsvári Bretter György Irodalmi Kör tevékenységéről, igazodik-e a bretteri szellemiséghez? Azért is fontos ez, mert elődjét, a Gaál Gábor Kört 1982-ig, a kör betiltásáig, te vezetted.

– Bretter György az egyik legjelentősebb tanárom volt. Eredetileg filozófia szakra szerettem volna jelentkezni a Zeneiskola elvégzése után. Úgyhogy kivételes szerencsének tekintettem, hogy Földes László esztétikaóráin, Szegő Katalin etikaóráin kívül zeneakadémiai éveimben filozófiára Bretter György oktatott, nála vizsgázhattam. De fel is jártunk hozzá. Könyveket adott a kezünkbe, ironikus-szellemes megjegyzéseivel irányítgatott valamennyiünket. Valamivel később, az ő korai halála után egy hosszú emlékverset is írtam róla és a Tanítványokról, a *PaterNoster*t. (in: Második Személy, 1980) Ő volt az, aki az ifjúkori Marxtól, Ernst Bloch *Das Prinzip Hoffnung*jának érintésével, a klasszikus liberalizmus felé irányított bennünket. John Stuart Mill *A szabadságról* című könyve és sok más, amelyre itt nem térhetek ki, döntő, máig tartó hatásúnak bizonyult. Bretter tanítványa és műveinek máig leghívebb gondozója, Egyed Péter értekezett a székely faluszerkezet és társadalmi berendezkedés, valamint a klasszikus liberalizmus elveinek mély, különös hasonlóságá-

ról. Megtalálni egy világmagyarázat és az otthoni viszonyok között az átjárást, az átfedéseket – ez máig szenvedélyesen érdekel.

A mai Bretter-kör tevékenységét nem ismerem, nem beszélhetek róla. De az egykori Gaál Gábor-kör (amely mára Bretter nevére változott) nemcsak első irodalmi bemutatkozásom színhelye volt, hanem egy forrongó, érdekes, bátor irodalmi közösségé is. Ezt Bodor Pál vezette, igazi politikai manőverezéssel, hogy a rendszer csahosai ne vihessék be kihallgatásra a résztvevőket. A körnek a legnagyobb erdélyi írók voltak az előadóvendégei. Rendkívül fontos elvi-irodalmi vitákat folytattunk minden péntek este, sűrű dohányfüstben, az Írószövetség faburkolatos nagytermében. Az ún. második Forrás-nemzedék és a Bretter-iskolának nevezett filozófus-hallgatói csoport ott tartotta felolvasásait, onnan indult akkor majdnem mindenkinek a filozófiai, kritikusi avagy irodalmi pályája: Király Lászlóé, Csiki Lászlóé éppúgy, mint Egyed Péteré, Kovács András Ferencé. Aztán, már 1978–1982 között, én vezettem az Írószövetség részéről a kört, engem vonhattak felelősségre a kör szellemi függetlensége és ifjúi radikalizmusa miatt. Tele voltunk megfigyelőkkel. Néhányan, a becsületesebbek, jelezték is, hogy megzsarolták őket, és jelenteniük kell a biztonsági szolgálatnak. A már erősen romló politikai viszonyok idején, 1982-ben aztán betiltották a kört a hatóságok.

– Mit gondolsz a legfiatalabbak költészeti törekvéseiről: elképzelhető-e ma olyan csoportosulás, generációs hang, mint amilyen a Forrás-nemzedék vagy a kilencvenes évek közepén Kolozsvárott kibontakozó transzközép volt, vagy a Budapesten, a kétezres években formálódó Telep-csoport?

– Az irodalom mindenkor szalonokban, kávéházakban, baráti társaságok tagjai közt szerveződött. Mindig elképzelhető új raj, mindig születnek újabb tehetségek. Persze, a századforduló és a két világháború közötti időszak nagyságainak esztétikai minőségét máig sem sikerült senkinek nemhogy túlszárnyalnia, de még megközelítenie sem. Ami nem jelenti azt, hogy a közelmúltban ne lettek volna nagyszerű új költők, igazi nagyságok közöttünk. Minden jó vagy nagyszerű szerzőt boldogan olvasok. Nem szeretnék névsorolvasást tartani, kiket becsülök a kortársak közül, mert az

mindig kevesebb, hiányosabb a valóságnál. A jó költők – remélem, hiszem – nem azt tartják fontosnak, hogy minél híresebbek legyenek, hanem azt, hogy minél műveltebb, minél sokoldalúbb, egyre magasabb művészetet megvalósító alkotókká formálják magukat.

– Mit gondolsz a slam poetry és líra viszonyáról?

– Senki sem független a kortól, amelyben él, amelyben küszködik, vagy amelyben magasra emelkedhet. Az, amit átélünk, mint a talajvíz, fölszivárog a versekbe. De a költészetnek többféle útja van. Mindenkor működtek olyan költők, akik koruk társadalmi-történelmi valóságára közvetlenül (is) kívántak reagálni. Homérosz, Dante, később Victor Hugo, majd Vörösmarty, Petőfi, Ady, József Attila, Bertold Brecht… sorolhatnám. És sok olyan alkotót ismerünk, akik idegenkednek ettől a fajta közvetlenségtől. Hogy csak egyet említsek: Weöres Sándor. Ez alkat, képesség és elhatározás kérdése. Van, aki olyan vallomásos, mint John Donne vagy Villon, és van, aki olyanformán közvetett ebben a közéleti vonatkozásban, mint Arany, Kosztolányi, Tóth Árpád vagy Tandori Dezső.

A slam poetry korunk vegyesműfajainak egyike: a vers, zene, közéletiség, személyes jelentéktelenségek, hangulatelemek elegye. Ha igazi költő hozza létre, akár vers is kikerekedhet belőle. De a rögtönzés a vers létrehozásának, az ihletnek az első fázisa, utána, ki kell(ene) csiszolni a szöveget. A slam poetry a szintén újkeletű stand-up comedy műfajával rokon, a humoristának alaposan helyt kell állnia, különben nem jön be estéről estére a közönség. A slam poetry közönsége kevésbé bünteti közönnyel a műfaj előadó-szerzőit. A slam poetry népszerű, vidám, a társadalomnak beolvasó és magángyűrődéseket felvillantó, azonban versírói tudást nem igénylő, mélységet és művészetet megkerülő műfaj – remélhetőleg/talán még majd formásodik, mélyül.

Zenés versszöveg is lehet ugyanis jó költészet. Bob Dylan néhány szövege is ilyen. Ha meggondoljuk, a műköltészet eredeténél – Homérosztól Balassi Bálintig – még a zenével kísért versmondás volt uralkodó. De nem a muzsika adott menlevelet a versnek, hanem a vers önálló minőségre és rangra tett szert zenekíséret, rappelés nélkül is.

– Októberi kolozsvári esteden a haza-hazatalálás-otthon témájáról beszélgettünk, aztán a zene és irodalom kapcsolatáról: mindkettő visszatérő motívum a költészetedben. Az interjúban elsősorban ehhez próbálok kapcsolódni. Kik vagyunk, életünk eleje nélkül, itt? – Az élet két fele *című versedben írod, az is fontos, hogy a szintén kivándorolt Tamás Gáspár Miklósnak ajánlod. A hely átalakul, az emlék viszont nem, ilyen értelemben az emlék az otthon, de nem költöztethető át abba a városba, ahol életünk másik fele, egy új fejezet kezdődik el?*

– A helyváltoztatás okai között egyaránt szerepel a kiinduló hely politikai bizonytalansága, a kisebbségi lét állandó feszült – ahogy a gyimesi csángók mondják – *vigyázkodás*t megkívánó, energiaelszívó, s ilyenformán taszító ereje, egy közösség közönye, különféle magánéleti megrázkódtatások. Nagyon sok tényező együtt, egyszerre. Az áttelepülés, az ugrás a bizonytalanba – az egy elszánt kísérlet az életben maradásra. Személyes és írói értelemben egyaránt. Magához húzott az irodalom, egy nagyváros és ott élő barátaim mágneses ereje.

De azzal nem számolhat az ember, hogy az új helyen hogyan alakul majd az élete. Mi annak a következménye, hogy nem az új helyen nőttem föl, nem ott jártam iskolába, egyetemre, nem az ottani olvasóközönség figyelme előtt bontakozott ki a pályám. Ugyanígy, az elhagyott otthon olvasói számára a kinti életem nem látható, vagy csak alig: számukra egy heg, egy szakítás sebhelye szerepel életem folytatásaként. Itthon már nem olvas(hat)nak tőlem valami sokat, a budapesti verseskötetek, miként 1989 előtt, jobbára magánúton jönnek át a határon, alig néhány kézbe jutnak el. És némi irigység, szemrehányás, érdektelenség is vegyül ebbe a már-nem-ismerésbe. Kolozsváron sokan nem tudják, kivé lettem, mit írok. A budapesti lét és a kolozsvári származás nagyszerűsége mellett számomra örök hátrány, veszteség marad az *itt* és *ott*, a már-nem és a még-nem sivataga.

A vers, persze, emlékezés is, de nem ez a fő funkciója, hanem a rögzített létállapoté. Másik legfontosabb eleme – a mindenkori természeti, szerelmi vagy humoros lírában is – az erkölcsi irányultság, a költői opció.

Kolozsvár nem költöztethető át, mert az emlékezés egyidőben ugródeszka – és a béklyó is, amely nem enged el. *Kik voltunk Kolozsváron? / s kik vagyunk azóta, miféle holmi? / hogy sorsunk súlypontja elgurult / s hogy átlyuggattak Felek kőgolyói? Miféle havas néz most és miféle rendek / szeme előtt élünk, mi szüleinknek / megkésve születettek?* – ezek a sorok csak akkor válnak érdekessé, ha az olvasónak át tudják adni a sors megrendítő előreláthatatlanságát, befejezettségét, és hogy nem változtatható meg. És örülhetünk, ha felfedezi benne az olvasó az Áprily- és a Reményik-utalásokat is.

– Mindenkinek az a legfontosabb, ahol él, valahol kell, hogy legyen egy nyugvópont, olyan, mint a zenében a záróakkord, ahol önmaga lehet – fogalmazol a kolozsvári esteden. Mennyiben fontos, hogy ez a nyugvópont magyar város, illetve irodalmi-művészeti központ legyen?

– Egy magyar írónak nemigen lehet elhagynia a magyar nyelvterület szőnyegét. Olyan helyen ajánlatos élnie, ahol élő magyar nyelv veszi körül. Szeretem a nagyvárost. Régen Kolozsvár nem volt nagy, de nagyvárosi jellege átütött a kiterjedés és egy diktatúra adottságain. Egy olyan város, mint Budapest, egy erőteljes irodalmi-művészeti központ pedig a nélkülözhetetlen kihívás erőterét jelenti: az erős közeg nagyobb teljesítményre sarkall. Kölcsey Ferenc írja Bajza Józsefnek 1832-ben: *De bizonnyal mind azon veszedelmek megfognak történni, a' miket tavaly a Küldöttségi javallatban előszámláltunk: igazságtalan elnyomás, félszeg kritika, esprit de corps által súgallott dícséret és gyalázás, stöbb e' félék fognak világra jőni. Jaj annak a' literatúrának, hol EGY helyről jön a 'tón! /…/ Nincs nyelv és literatura becsülni való sok színüség nélkül. Sok színűséget pedig csak ott várhatunk, hol a' tonust nem egy szárnyaszegett corporatió, hanem számos szabad reptü zseni adja.*

Azt most nincs hely elmondanom, betölti-e ma a magyarországi, közelebbről a budapesti irodalom ezt a funkciót. Ma vidékiesebb, bezárkózóbb, mint a kilencvenes évek elején volt. Ritkulnak a megrázó, nagy irodalmi események.

– A szünet csodája című versedben azt írod: Van olyan ég, melyben otthon vagyunk. *Az otthon tehát transzcendens létező is?*

– Az otthon transzcendenssé változik: az üdvözülés helyszíne, ahova sohasem érhetünk el. Amely fölöttünk, rajtunk kívül, nélkülünk is létezik. Egy immár más időben és visszafordíthatatlanul. Megidézni sem lehet egészen, legfeljebb újrakölteni.

– A legutóbbi kötetedben, a Más ünnepek*ben a hazatalálás, az otthon-otthontalanság kérdése a múltidéző szándék mellett tágabb perspektíva felé mozdul el. A lírai alany a kozmoszban, a világegyetemben keresi otthonát, és itt lel önmagára. Az eltávolodás, hogy egy ideje nem Kolozsvárott, hanem Budapesten élsz, az emlékezést, a múltat, a Kolozsvárról elköltözés traumáját megszelídítette. Ennek tulajdonítható, hogy az otthon, illetve az önmagunkra találás inkább ontológiai jelentéssel bír az új verseidben?*

– *Földi éjszakák* című versem zárlata (*Más ünnepek,* 2016) a legfőbb ontológiai kérdésről szól: *A világvevő és bekerítő földi éjszakában / a létről álmodik a létező.*

Márciusi felolvasóestem után Vajda Mihály filozófus említette, hogy számára úgy tűnik, voltaképpen a költészet beszél a legfontosabb filozófiai kérdésekről – és a költészet valamilyen választ is ad rájuk. Ez, hogy a költészet beszél a legérvényesebben a létkérdésekről, voltaképpen már régebben is megjelent néhány filozófus esszéiben.

Az csak apró életrajzi adalék, hogy filozófia szakra szerettem volna menni, de az életem másként alakult. A Zeneakadémia elvégzése után, már a Kolozsvári Rádió munkatársaként, beiratkoztam a látogatás nélküli filozófia szakra, de mire elkezdhettem volna, a diktátor felesége betiltatta ezt a szakot ebben a formában, a szociológiával és a pszichológiával együtt.

Visszatérve kérdésedre: ma már nem az foglalkoztat leginkább, hogy hol vagyok otthon, hogy az emlékezés helyettesítheti-e a múltat, adhat-e önazonosságot, hanem az a kérdésem, tudjuk-e, kik vagyunk a világegyetemben.

Olvastam, hogy a nemrég felfedezett, legrégibb csillag fénye 1300 fényév alatt ért el a teleszkópokig. Nos, hogyan illeszkedik ezekbe a dimenziókba az emberi lét? Kik vagyunk ebben a végtelenségben? Sodródó atomok vagy – az önmagunkról való tudás miatt – páratlan elemei a világegésznek?

– *Visszatérő témád a holokauszt. Első kötetedet, a* Dolgok emlékezetét *meghatározza, sajátos hangot ad neki, emblematikus a címadó vers: A dolgok emlékezete / újra és újra megaláz. / Nekem nem emlékeim / csak fogalmaim vannak / s mellettem naponta / in memoriam ég a gáz.*

A Nagyanyám ovális keretben, *amely a legutóbbi könyvedben olvasható, értelmezhető párversként, válaszversként is, s egyben keretbe helyezi ezt a témát?*

– Nemcsak a dolgok emlékeznek mindegyre és emlékeztetnek a felfoghatatlanra, a mérhetetlenre. A hiány maga is mozgó emlékmű, szüntelenül beleütközöm, mint egy visszacsapódó lengőajtóba. Talán nincs olyan napom, hogy ne látnám magam előtt, miképp ülnek batyuikon hetvenéves nagyszüleim a máramarosszigeti gettóban, vagy vetkőznek meztelenre restelkedve és rettegve a gázkamra előterében. Nincs nap, hogy ne látnám anyámat és apámat ott, egy végtelenített filmszalag elképzelt kockáin. És bezúdul a kép után a tömeg, a milliók. És arcomat a kezembe temetem. És kérdezgetem: … de miért? …de miért?... A vers, ez a harsogó életdarab egyben a világból kitörölt lelkeim túlvilága. Kísérlet a feltámadásra.

Kérdésedre: nagymamám arcképe egy kis ovális elefántcsontkeretben áll a könyvespolcon. Mindig ránk néz. Ez versem *tárgya,* a szó mindkét értelmében.

– *Családod mintegy száz tagja a holokauszt áldozata lett, a nagyszüleiddel sose találkoztál. A traumát mindenki másképp dolgozza fel, van, aki hárít, szőnyeg alá söpri, s tán, hogy a gyerekeit megvédje a csalódásoktól, tabuként kezeli a holokausztot. Gyerekként, fiatal felnőttként milyen történetekkel szembesültél, egyáltalában beszéltetek-e erről a családban? Mit jelent zsidónak lenni?*

– Semmit nem lehet elhallgatni, a föld kiveti magából a titkokat. És hallgatással, nemtudással senkit nem lehet megkímélni semmitől. Ami megtörtént, azt nem lehet agyonhallgatni. Legfeljebb késleltetni a megismerését, és ezzel megnövelni a megrázkódtatást. Épp ellenkező hatású, mint a szándék. A hallgatás megnöveli a bűnök elkövetésének kockázatát. A holokauszt és a második világháború egésze a túlélők és gyermekeik számára nem egyszerűen

trauma. Hanem az emberség csődje, az élet minden szegmensét allergizáló megszégyenülés. A teremtésbe, a létezés örömébe vetett bizalom kudarca. Csak tudással és emlékezéssel lehet túlélni.

A szüleim nem felejteni akartak, hanem emlékezni, tanúskodni. Levetni valamicskét a teherből azzal, hogy elmondják, mi történt. Azt hitték, a szocializmus majd lehetetlenné teszi, hogy ez megismétlődjék. Ebben is csalódniuk kellett. Apám 46 évesen lényegében belehalt a csalódásba. Anyám elbeszélt nekem majdnem mindent, amire emlékezett.

Kisgyerekként először a nagyszüleim felől kérdezősködtem. És sok idős nénit meg bácsit próbáltam nagyszülőül örökbe fogadni. Azt, hogy zsidó vagyok, az iskolában, a gyerekek csúfolódásaiból tudtam meg. Nem engem szidtak, de otthon elmeséltem, hogy a fiúk belenéztek egyik társunk nadrágocskájába, körül van-e metélve. A vizsgálat eredményeképp Krisztus-ölőnek, istengyilkosnak nevezték. A gyerekek... Honnan vették, kitől hallották – kérdezhetnénk… Akkor beszélgetett velem anyám arról, hogyan is állunk a zsidósággal. Kirohantam a folyosóra, és a bérház minden lakója örömére elkezdtem ujjongani: háromféle vagyok! Zsidó származású, magyar nemzetiségű és román állampolgár! – Anyám rohant utánam, elkapott, beráncigált a lakásba: – Nem azt mondtam, hogy dicsekedj ezzel!

– Egy előző beszélgetésben, amikor Mészáros Sándor a zsidó identitásodról kérdez, azt mondod: vallásilag és kulturálisan sokfélék vagyunk, és ha van Isten, akkor az embert szabadnak teremtette.

– Azt szoktam elmondani, hogy én egészen magyar és egészen zsidó vagyok. Ez a bevett zsidó vallási hagyomány szerint nem lehetséges. De tőlem nem lehet elvenni azt, amit a magaménak érzek. Hagyományosan az a vélekedés, hogy az zsidó, aki megtartja a szombatot. Vagyis, akinek számára a maga teljességében érvényes a vallási hagyomány, és kötelezőnek érzi a megőrzését. Szerintem a zsidóság tágabb fogalom. Akik zsidónak vallják magukat, vallásilag és kulturálisan is széles skálán mozognak, mindenkinél más-mást jelent, hogy mit őriz meg, s mennyit épít be életvitelébe a hagyományból. Ehhez tartozik az is, hogy Isten –

akármit értsünk ezen – az embert szabadnak teremtette. Nem lehet transzcendens értéket szolgaságból választani.

– Tehát az egyén szabadságára helyezed inkább a hangsúlyt, úgy vagy hagyománytisztelő, hogy közben megpróbálsz szabad lenni?

– Igen, az emberi életet és az emberi szabadságot tartom a legnagyobb értéknek – a kultúrával együtt.

– Úgy tudom, nem kaptál vallásos nevelést, az Isten, a transzcendencia mégis markánsan jelen van a költészetedben. Működhet-e a vers imaként, a költő imája-e a vers? A Glossza *a tízparancsolathoz értelmezhető költői tízparancsolatként?*

– Van valami közöm a transzcendenciához, de nem egyetlen valláshoz kötve. József Attiláról úgy tudjuk, nem volt vallásos. Mégis mennyit pörölt-fohászkodott Istennel-Istenhez. Nevezzük ezt Isten-keresésnek. De az ő Istene egyszerre volt egy apa, a vágyott jövő, a zsarnok jelen idő – egy költő számára a transzcendencia egy magasabb összefüggést, erkölcsöt, célt jelent, a költészet nyílirányát.

Ismerem azt az állapotot is, amely egyszerre tudati és érzelmi, és amely valamely meghatározónak és felsőbbrendűnek érzékelt entitás mindent betöltő és segítő jelenlétét feltételezi. A hit állapot, az erre való képesség pedig kegyelmi állapot. Egyszerre értés és felismerés, ugyanakkor egyfajta bizonyosságba (vagy annak vélt igazságába) való bezárkózás. A hitbeli állapot felemelkedés és egyben elrejtőzés a valóság elől. A fejnek (tudatnak és érzelmeknek) homokba dugása. Nagy önbizalmat és erőt ad. Az embernek sokféle nyomorúságában szüksége van rá. De jobb a tiszta tudat és a bátor szembenézés a világgal, az emberi lény helyzetével a csillagmiriádok végtelen időiben.

Glossza…-versem inkább szeretetteljes értelmezés, csipkelődő kommentár, lapalji jegyzet a Tízparancsolathoz. Nem a Tízparancsolatot, ezt a legfontosabb emberi törvényt vonja kétségbe, hanem azt, hogy képesek vagyunk-e betartani. Az a kérdés, Isten megfelelő lényeknek írta-e elő parancsolatait.

– Kulcsfontosságú a Más ünnepek*ben a magány témája. Míg a magány a régebbi verseskötetekben a szorongás forrása, itt el-*

lenkezőleg, a felszabadulás, a szabadság megélésének eszköze, az önmagunkra találás útja.

Lassan felöltöztet a csönd,
a néma lehetőség. S mi korábban
vastag dunyha volt, megfojtó teher,
az most fényes pléd, csillámos takaró – *írod a* Magány*ban.*

Mi vezetett az átértékelődéshez, a megnyugváshoz?

– Az egyedüllét szorongatása mindig életem része volt. Gyakran érzem magányosnak magam, talán alkati kérdés ez. Szenvedések forrása – ezt próbálom értékre váltani ebben a versben. Ez a vers nem megnyugvás a magányban, hanem felismerés, az élet egyik formateremtő princípiumának belátása, tudomásul vétele. Szerb Antal egyik rádióelőadásában az írók gyermekkoráról ír. Ahogy sorolja, kiderül, szinte minden jelentősebb életmű a gyermekkori és ifjúkori magány tapasztalatával kezdődik. A gondolkodás, az alkotás kiváltó oka, majd feltétele is a magány. A belőle következő szenvedés és a létezés örömének a gondolkodó, az alkotó ember két tudati-érzelmi pólusa. A köztük feszülő íven, skálán mindenki más-más ponton helyezkedik el.

– Az óriási hárs, *a kötet záró ciklusa, a svájci Zugban íródott 2014-ben. Ez is közrejátszott abban, hogy nem rossz érzésként élted meg a magányt? És miért pont Zug városa, a helynek van ebben valamilyen különösebb szerepe?*

– 2014-ben hat hónapig voltam a svájci Zugban egy alkotói ösztöndíjjal. Boldog idők! A magány nélkülözhetetlen az íráshoz. Ebben a lármában, amelyben mindennapjainkat morzsolgatjuk, ebben az elektronikus és írott információ- és szemétáramlásban megsüketül az ember, eltompulnak az érzékelői, nincs ideje magába szívni a régebbi, nagy műveltség csöppjeit, nincs ideje feltöltődni és gondolkodni. Enélkül nemigen lehet művészetet létrehozni.

– A helyváltoztatás, az utazás inspirációs forrás számodra?

– Nagyon is az. Szeretek utazni, szabaddá tesz. Tanulok és gyönyörködöm.

– „A magány nehéz. Novemberben kinézni reggel a szürke derengésbe, kijönni a tornácra –, és nincs senki, senki. A hegyoldalon

barna levelekre szürke köd telepszik. Ezt az érzést csak a legerősebb ellenméreggel lehet gyógyítani. Mi az? A tudat, hogy az ember egyedül át tudja élni a világ legnagyobb szépségeit, éspedig nem képzeletben, elégtételként, hanem, mint az örök egy, aki a legközelebb áll a mindenséghez. Az ember csak közösségben élhet boldogan, de csak a magányban lehet Isten" – írja Hamvas Béla. Vitatkoznál esetleg vele, kíváncsi vagyok, mit gondolsz erről? Hogyan értékeled a munkásságát, a filozófiai esszéi milyen hatással voltak rád?

– Nagyon szép ez az idézet, teljesen a magaménak érzem. Hamvas a közelmúlt egyik legnagyobb, máig nem eléggé értékelt, az irodalom nagyjai közt szinte sohasem emlegetett írója, gondolkodója. Csak híveinek nem túl népes tábora tartja számon, olvassa, szívja magába. Itt sorakoznak kötetei a könyvespolcon. Hamvas nemcsak az emberi lét groteszk és szenvedéssel teli tulajdonságait ismeri, hanem világegészbe ágyazott szellemét is.

– *Idézek a* Földi éjszakák*ból:*

Ó, jaj nekünk, mert gőzt gondolkodunk,
nem örülünk az egynek, mert elvesztegetjük
életünk, míg egymással harcolunk.
Konok éj szembogarába fagyva
az éj partján ülök és szédülök;
méregetem a mindenséget,
szememmel örülök, kis földi hagyma

– ez a versed különösképp megragadott. A földi hagyma-lét képes-e a mindenség befogadására, az ember egyáltalában képes-e egészben gondolkodni, önös érdek nélkül, s milyen szerepe van ebben a művésznek, a költőnek?

– Ha van az emberi létnek, az állatvilághoz kapcsolódó meghatározottságán kívül, más állandó tulajdonsága, akkor éppen az emlékezésre, ebből következően a tervezésre, az önmaga elgondolására való képessége az, ami a sokféle világanyagból kiemeli, elkülöníti. Amely képessé teszi, hogy átalakítsa – ma már: létrehozza – a körülötte fodrozódó-toluló anyagi lét bizonyos részeit.

Fiatalkoromban nagyon megörültem annak az információnak, hogy Nemes Nagy Ágnes rendszeresen olvas természettudomá-

nyi, csillagászati cikkeket. Hasonlóképpen sok költőről tudom, hogy a világ létezésének nagy összefüggései érdekelte. Ilyen volt Goethe például, vagy egyik legnagyobb költőnk, József Attila.De a kortárs szerzők közül is, tudom, nem kevesen foglalkoznak például matematikával. Vagy etológiával.

– Szintén az esteden beszélgettünk a zene és irodalom szoros viszonyáról, a líra muzikális természetéről, az énekelt versekről, és ezzel kapcsolatban kiderült az is, a versírás előtt mindig hallgatsz valamilyen zenét, írás közben nem, de előtte gyakran. Arról viszont nem beszéltünk, más költők versei, filozófusok munkái befolyásolnak-e, inspirációs forrás-e az olvasás? Ha új verseken dolgozol, távol tartod-e magadtól más költők verseit, vagy épp ellenkezőleg?

– A költészet zenei meghatározottsága nagy téma. A vers egyik legfontosabb jellemzője, hogy ezt a műfajt a *szótagig megmunkált* szöveg határozza meg. A szabadverset is! A verslüktetést rendkívül sokféle eszközzel éri el a költő.

Számomra a zene, mint a legelvontabb művészet, nemcsak neveltetésemből, zenei tanulmányaimból következőleg fontos, és nem is csak mint a szöveg konstitutív, azaz alkotó, szervező eleme. Hanem egyrészt mint ihletforrás, mint valamely esztétikai kvantum gyors belélegzésének a lehetősége. Sokféle muzsikát hallgatok, legszívesebben kamara- és szimfonikus zenét. A jó zene mintegy beindítja a motort. A nagy zenei élmény (és ebben a nagy irodalmi, képzőművészeti vagy tájélmény is osztozik) mintegy eszembe juttat témákat, motívumokat, megindítja a versírásra való késztetést. Úgy is mondhatnám, a zene (és a nagy művészet általában) alapvető ihletforrás. Nem közvetlenül, azaz nem zenei formulát, irodalmi témát s hasonlókat veszek át, hanem erőteljesen hívja elő az engem korábban is foglalkoztató képeket, sorokat, mondanivalókat. A zenehallgatás (olvasás, kép- vagy szoborszemlélés) a legnagyszerűbb és az egészségre legkevésbé ártalmas tudatmódosító szer, amelyet használok. Tudom ajánlani…

– A vers elvontsága, gondolatisága miatt a kamarazenéhez hasonlít, valószínűleg több köze van a létkérdésekhez, a transzcendenciához és az életünkhöz általában, könnyebben fogyasztható

abban az értelemben, hogy rövid idő alatt is nagy élményt kaphat az ember – véled. Miért keresettebb a regény mégis? A kiadók a novellistákat regényírásra ösztökélik, idegen nyelvre inkább epikát fordítanak, mint lírát. A magyar líra nehezen fordítható, vagy az emberek távolodtak el a műnemtől?

– A regény valamilyen csoda megtörténtét ígéri – mondja Szerb Antal –, valami lényeges átváltozást a hős életében, valamit, amivel azonosulni tudunk. És ami igazol egy életgyakorlatot, életfelfogást, vagy éppen szembesít indulatainkkal és téveszméinkkel. A regény olvasásához nem feltétlenül szükséges előképzettség. A vers olvasásához kell versértés, gyakorlat a versbeszéd, a metaforák rendszerének követésében.

A vers bizonyos értelemben idegen nyelv a köznapi, beszélt nyelvhez képest. A mai vers egyre jobban közelít, sajnos, a közbeszédhez. Nem az a baj, hogy sokak által, műveltség nélkül is megérthető, hanem az, hogy maga a költészet, a mélyebb-magasabb költészeti szemléletmód lúgozódik ki belőle. Persze, Petőfi vagy József Attila versbeszéde, de Shakespeare gondolatrendszere vagy John Donne, vagy Villon bűnbánata elképesztően korszerű ma is. Arany már a maga korában is régies volt.

De a költészet ereje nem a korszerűségi fokon múlik. Azonban az olvasók már jobbára nem műveltek, versben végképp nem, nehezen értik meg a vers logikáját, és valószínűleg nehezen viselik el a katartikus élményeket. Sokszor olvasom, hogy valamit szomorú vagy vidám címkével minősítenek, erre redukálják a műalkotás hatását. Sokan nem találják meg azt a magasrendű élvezetet a versben, amely átformálja lényünket, amely engem például kéjes boldogsággal tölt el.

Sokan azt hiszik, hogy prózát fordítani könnyebb. Tévedés. A jó, nagyszerű próza nyelvét fordításban megteremteni: ez írói tehetség dolga. Márpedig a mai műfordítók csupán kisebbik részének van meg ez a nyelvteremtő képessége, irodalmi hajlama. Csupán korrekten fordítani egy gép is tud – de az nem irodalom.

És akkor még nem beszéltünk arról, hogy költők is prózaírásra adják a fejüket, akár van hozzá tehetségük, akár nincs. Mert

világszerte már inkább csak prózával lehet ismertté válni, költőként erre vajmi kevés az esély. A karriervágy pedig elorozza, kiiktatja a jó költővé, jó íróvá válás ambícióját.

– *Visszatérve a* Más ünnepek *kötetedhez,* Az álom tükrei*ben írod:* Az álom létezik ugyan, / de mint zenefutam: / ha a létezők mi vagyunk, / csak belőlünk zuhan – *vannak olyan verseid, amelyeket álombéli kép ihletett? Miért érdekel az álom?*

– Az álom a mi kifordított létünk. Benne van a múltunk és a jövőre irányuló vágyaink is. Nagy toposza a költészetnek, akárcsak a halál utáni élet, az álruhás lét vagy a szerepcsere – és nem véletlenül. A költészet egyfajta álomfejtés. Úgy, hogy a költő ébren álmodik.

– *A kötetborítók koncepciójában tudatosságot, határozott elképzelést sejtek, a* Más ünnepek *kopertájának, úgy gondolom, nem véletlenül télsötét a színe. Beleszólsz-e a képzőművész munkájába, a te koncepciód-e a borító?*

– Mindig megmutatják a szerzőnek a borítót. Nem szólok bele, de elmondhatom, hogy a létrejött képzőművészeti produktumot összhangban állónak érzem-e a művel. A sötétkék színt én kértem. A kék megszólító szín, szeretek az olvasó keze után nyúlni.

– *A télies, sötétkék szín jelkép a versekben is, gyakran használod a kéket jelzőként hangulat érzékeltetésére, plasztikusabb, már-már filmszerűséghez közelítő leírásban, olyan, akár Király Lászlónál a hó motívuma, sajátos védjegy. Mennyire tudatos költői törekvés ez?*

– Minden költőnek vannak kedvelt motívumai, nálam ez a fű, a tenger, a hazatalálás, az álom, a barátság, a kékség. Mindig egyszerre szimbolikus a kép (de ez a szimbolika is módosul egy költői életmű folyamán: nem ugyanazt jelenti az életmű elején és a végén!), és ugyanakkor mindig konkrét, tapintható, érzékletes.

A filmszerűség nagyon fontos elem: a közelítés (például már Aranynál! – ahogy Ferencz Győző leírta – a *Családi kör*ben: az elbeszélés kintről halad, mint egy kamera a ház, a szoba belseje felé), a távolodás, a közelkép. A költészet megelőzte a kamerát! Az álmaink is filmszerűek, a vágások, a lebegés, a hirtelen ébredés.

– *Több versedben, például a* Földi éjszakák*ban vagy a* Más ünnepek *nyitóversében,* A hasonmás*ban, az álom, a tudatalatti kap szerepet. Ugyanakkor az is kiolvasható, egyszerre több én lakik bennünk, a személyiségünk folyamatosan alakul, formálódik, ezek az apró ének is növekszenek bennünk vagy épp semmibe vesznek.*

(Egyszerre vagyunk én –
és a hűs világűr sötét és kemény,
nem-elgondolható végtelenjén
mégis egy képcsomó, száguldó képzelet)

Az álom menedék-e vagy a létértelmezés kulcsa, miért tonnás madár, miért cselekvő élet? A tonnás madárnál maradva, Nemes Nagy Ágnes nem csak itt „figyel ki" a versekből, ahogy Babits, József Attila, Dsida, Villon vagy Rilke is jelen van kezdettől fogva a költészetedben, utalsz rájuk, beépítesz néha sorokat, egy-egy versképet, szókapcsolatot. Bizonyára van jelentősége annak, hogy ők. Miért?

– Nemcsak Freud, Jung, Alfred Adler vagy Irvin G. Yalom óta tudjuk – de tőlük is, hogy az álom az életünk folytatása, magyarázata és a jóvátételre történő kísérlet. Persze, változó sikerrel. De ezt az irodalom, a művészet eleve tudja. Hiszen minden műalkotás álom. Még a naturalista is.

Hogy kikre figyel egy szerző, mire utal vagy kit idéz meg – az egyéni hajlamáról, irányultságáról, a mestereiről és ízléséről árulkodik. Minden új mű az előzőekre adott reflexió, válasz, ítélet és megőrzés is. A művészet szerves egész, lényegében nagy alaptémák variáció-sorozataiból áll: kísérletfolyam az emberi élet megértésére és az elkerülhetetlen halál kivédésére.

– Hazatalálás *című versed szintén izgalmas, a személyes élettapasztalat és biblikus utalás mellett aktuális társadalmi problémára, a menekültkérdésre is utal, erről is beszélgettünk a kolozsvári esten is.* Ki más országba mész, hántsd le az álmodat, / hintsed be nyomodat. / A Föld, a föld minket is befogad – *írod. Ilyen értelemben mit jelent az otthon? Csak az öröklétben, a halál utáni létezésben találhat a hazátlan, a menekülő ember otthonra?*

– Nagyon nehéz otthonra találni. Ha országot vált valaki, szinte el kell felejtenie korábbi életterveit. Amikor útnak ered egy ember, nem tudja még, mi vár rá. Akkor sem, ha sikeresen telepedik

le valahol. Minden helyváltoztatás megrázkódtatás, mai szóval trauma. De az emberiség története a migrációk, helyváltoztatások, helyfoglalások és egyben népirtások története. És ezzel keveset mondtunk. Ebben az állatvilággal és növényvilággal tartunk rokonságot. A kérdés mai kezelésében persze inkább racionális, együttérző, azaz emberinek vélt válaszokra volna szükség.

– *Kevés közélettel kapcsolatos versed van, éppen ezért úgy gondolom, a fenti vers, vagy amikor a budapesti koldus haláláról írsz, jelzésértékkel bír. Mit gondolsz a politikai költészetről, politizáljon-e a költő, helyénvaló-e aktuálpolitikai kérdésekről írni?*

– Minden vers közéleti: a művészet mindenkihez szól, és mindenki előtt nyitva áll – ez a legdemokratikusabb területe az emberi együttélésnek. Egy költő már azzal politizál, hogy a nyilvánosság előtt szólal meg. Hogy közvetlenül kell-e, lehet-e politizálnia egy költőnek, azt kiki vérmérséklete szerint dönti el. Vannak jó politikai versek, és vannak kétes célokra sandító plakátversek. Ebben sem szabály, sem elvárás nincsen. Sem arra, hogy legyen politikai költészet – ahogyan azt egy diktatúrában mindenkor megköveteli a hatalom –, sem arra, hogy ne legyen, valamely purista elképzelés jegyében.

Petőfit a politikai verseiért vagy annak ellenére szeretjük? Költészetének ez csak egyik jegye, de ennek önmagában nincs köze a minőséghez. Néha fojtogatóan közönyös a minket övező világ – és az elesettekért, a kirekesztettekért sokan, sokféleképp megszólaltak már a világirodalomban. Ezek a versek a feltételezett emberi jóságra és irgalmasságra, az emberi élet szentségére és a földi lét valódi sorsközösségére próbálnak emlékeztetni. Egy vers nemcsak motívumokból, dallamból és képekből áll, hanem indulatokból, szánalomból, felháborodásból és vágyakból is.

– *A Kolozsvár-versek áthatják a költészeted, az új kötetben is hangsúlyos szerepet kap ez a téma. Most csak egyet emelnék ki: a* Kolozsvár, 1958 *című verset. Gyerekkori, valós élmény ihlette? Pontosan mi?*

– Nem egyetlen élmény sűrűsödik benne, hanem a kolozsvári Széchenyi téren leélt negyvennégy évem. És az, hogy a gyermekkor emléke a felhőtlen boldogság szinonimája, a még élő szülők apoteózisaként dereng föl. Holott felnőtt fejjel tudjuk már, hogy míg gondtalan gyermekéveinket éltük, milliókat csuktak

börtönökbe, hurcoltak munkatáborokba, öltek meg. És a két idő egymáson hever, egymásra préselődik. Életünkben több idősík keveredik, többféle idő hagy rajtunk nyomot.

– „Sietni kell a szeretettel" – írod. Több gyászverssel is találkozhat az olvasó, ha az új könyvet fellapozza. Sokatmondó az Esterházyról írt búcsúvers, de a régi barátoknak, kollégákról írtak, például az Autóbaleset *című darab is. Ezek a gyászversek a személyes fájdalmon túl, úgy érzékelem, hogy többet is akarnak: az elmenő, szeretett lelket egy másfajta időtérbe elhelyezni?*

– Igen, az idő sürgetését érzem. Hogy az élet delén túl egyre gyorsabban forog az idő, és nem szabad késlekedni annak megvallásával, hogy ki fontos nekünk. Mert hirtelen késő lehet. Az – egyre gyakoribb – halálesetek felfoghatatlansága és a veszteség lényegi döbbenete késztet erről írni. Az életben nem szégyen veszíteni – minden egyéb híresztelés, világunk csak sikerre orientáló késztetése ellenére sem –, de a halállal szemben nem szeretünk veszíteni.

Minden halál az élet szépségére és egyszeriségére emlékeztet. És arra, hogy a mi időérzékelésünkben egyirányú a téridő. Nincs irányváltás, nem lehet korrigálni.

– A legutóbbi kötetedben mintha visszaköszönne a nagyon fiatal Balla Zsófia, az irónia, a csipkelődés, a humor különös frissességet ad ezeknek a költeményeknek. Tudatos költői törekvés ez?

– Nem tudom, lehet-e törekedni iróniára, humorra. Az egy szemlélet-, egy gondolkodásmód adottsága. Hol feltör, hol elnyomja a tapasztalat súlya. Igyekszem kivergődni az alól, amit a történelemről, az emberi természetről tudok – a „legyen", a lehetséges, a nagy gondolkodók és igaz emberek, és ezzel a derű, a csipkelődés, a humor javára.

– „Az embernek nem arra kell törekednie, hogy mennyire nagy vagy híres író lesz, hanem hogy mennyire jó az, amit ír a nagy költészethez viszonyítva" – talán ez is az oka, hogy a legutóbbi három verseskönyv között 7-9 év is eltelt. Jól gondolom?

– Igen, jól. Amíg élünk, nem tudjuk meg, sikerült-e azzá válnunk, akik lenni szerettünk volna. Meggyőződésem, csak a nagy művészet ad esélyt arra, hogy együtt és egyenként emberségesebbek legyünk.

Czesław Miłosz versei Tőzsér Árpád fordításában

Magam igaz leírása, amint egy pohár whisky mellett ülök, mondjuk a minneapolisi repülőtéren

Fülem egyre kevesebbet hall a világból, szemem gyengül, de továbbra is mohón falja a látványokat.

Látom a miniszoknyás lábakat, a nőket lenge öltözetükben.

Lopva s pornólapok emlékképein ringatózva vizsgálom őket, külön-külön, feneküket és combjaikat.

Vén kéjenc, időd immár a sír ideje, s nem a bohó játékoké meg szórakozásé.

Ugyan!, hiszen most is csak azt folytatom, amit mindig is csináltam: földünk jeleneteit az erotikus képzelet utasításai szerint viszem színre.

Nem az itt látott teremtésekre vágyom, hanem a teljességre, s a látottak csak a világgal való eksztatikus szeretkezésem jelei.

Nem az én bűnöm, hogy az érdek nélküli elmélkedés s a mohó étvágy bennem annyira összetartozik.

S ha halálom után az égbe kerülök, ott sem lesz ez másként, csak előbb megszabadulok tompa érzékeimtől s megfáradt csontjaimtól. Puszta látásként fogom magamba szedni az emberi test arányait, a szivárvány színeit, a hajnali párizsi utcákat júniusban, a látható dolgok érthetetlen, jaj, érthetetlen s beláthatatlan mennyiségét.

Zdziechowski

Kinyílott a nőszirom. Újra.
Amikor legközelebb kinyílik, véget ér évszázadom.
Reggel áttetsző köd szállt az óceánra.

Kertem nyitott kapujában állok,
ki-kihagyó emlékezetemen merengek.

Őt, a kétségbeesettség filozófusát, aki a Teremtés jóságát
kétségbe vonta, nem tudom elfelejteni.

Látom a homokutat Minszk és Vilnius között, két oldalán
nyírfák, közepén kanyargó keréknyomok.

Autó akkor még nem volt, aszfaltozott utak sem voltak,
az utas elé a vasútállomásra rendszerint lovas kocsit küldtek.

A filozófus így fogadhatta, mondjuk, Vlagyimir Szolovjovot,
s hallgathatta annak fejtegetését a katolikus és a pravoszláv
egyház megbékéléséről.

Elmélkedhettek: az uraság halastavának récéi
üdvözülnek-e vajon?

Avagy a légy és a hangya benne foglaltatnak-e
a Megváltás nagy művében?
A Föld lakói számára a szenvedést
ki törvényesítette?

Minden szavára emlékszem: „Az évek múltával,
minél többet láttam az életből s a nagyvilágból,
annál világosabban és fájdalmasabban tudatosítottam,
hogy a világ, ha egészként fogom föl, összefüggéstelen
s értelmetlen halmaz, s nem úgy van, ahogy tanítják, azaz:
*a világ nem az ész műve; s bizony, nem az Isten kezétől való.”**

A bölcset most Krakkóban látjuk az utcán (előadásra siet),
s vele a jelenkort: a tüllt, a bársonyt, a szatént,
rásimulnak a női testekre, lengnek; együtt:
a szecessziós divat valószerűtlen növényei.

Az éjszaka mélyén szemek integetnek hívón.
A világok harcában angyalok kardja villog.
A Lázadás Hercege támad, hátrálnak a fény hívei.

Íme, a kő kegyetlensége –
nincsen más magyarázat. Csakhogy a professzor
nem beszélhet nyíltan arról, hogy ő a Sátán uralmában hisz

Magányosan állja a világ érintéseit s színei árját.

„Az Isten nem létezik – kiáltja a természet és a történelem hatalmasan…, de ez a hang elvész a zsoltárok s himnuszok összhangjában, elnyomják annak a nagy, örök s a lélek legmélyebb mélyéből feltörő vallomásnak az akkordjai, amely szerint az emberi lélek Isten nélkül »föld vízek nélkül«. Az Isten létezik. Csakhogy ez a Létezés olyasvalami, ami túl van a külső világ dolgaira szabott érzékeinken, ez a Létezés csoda. **Le monde est irrationnel. Dieu est un miracle.”****

Csak a harangok zúgása,
csak a szentségtartók fénye,
az Istent dicsérő halálsikolyok,
a domonkosok és a ferencesek lábnyomai
a templomok kőpadlójában – védnek bennünket.
S ha csak az örök életbe vetett hit illúziója tart is
össze bennünket, hálát adunk, mi, porból vétetettek,
a por hitének csodájáért.

Magnifice rector, egészen fiatalka voltam, mikor
az állatöv jeleivel felékesített Poczobutt torony alatt,
a könyvtár lépcsein eléd járultam.

Abban a városban, amelyet még a lengyel ulánusok vettek el
a bolsevikoktól, s te, tudatában a bajnak, szembefordultál a véggel.

Láttak kocsizni, kopogott a lovak patája az egyenetlen úton,
autótól, telefontól tartózkodtál.

Mikor a város elesett, virágzott a bodza s a barkóca,
koszorúk úsztak a folyón.

Időben haltál meg. A barátaid bólogatva suttogták:
„Szerencsés ember!”

A jóslat betelt, minden, ami eddig öröknek tűnt, elúszott a vizeken,
csak a templomtornyok nyúltak ki, itt-ott, a szakadékokból.

Lehet, hogy hasonló vagyok ahhoz a szerencsétlenhez, aki
a koncentrációs tábor elől menekülve, s máshol menhelyet nem találva
a Szent János-toronyban bújt el, és megmenekült?

Egy szarvastehén két frissen született borjával
az udvar gyepén legelget.
Magnificentia, kérlelhetetlen a pusztulás s születés haladványa.

Túl sokáig tartott az önmérsékletre való neveltetésem.

Viszont ravaszabb lévén nálad, gyorsabban kiismertem a századunkat,
s úgy tettem, mint akinek saját módszere van a fájdalom feledéséhez.

***Az idézetek Marian Zdziechowski: *Pesymizm, romantyzm a podstawy chrześcijaństwa, 1915* (Pesszimizmus, romanticizmus és a kereszténység alapjai) című művéből valók.**
****A világ irracionális. Az Isten – csoda.**

A fordító megjegyzése:
Czesław Miłosz (1911–2004) Nobel-díjas lengyel költő, író, esszéista, irodalomtörténész, tolmács, jogász.
Marian Zdziechowski (1861–1938) lengyel eszmetörténész, filozófus, a lengyel–magyar kapcsolatok kiemelkedő alakja.

Juhász Kristóf

Kívül-belül falak

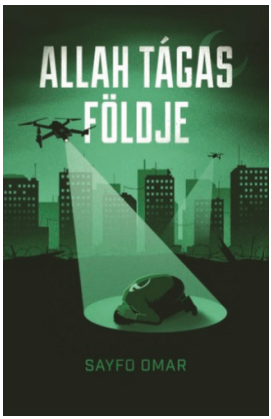

Jonathan Swift, Franz Kafka, George Orwell és a Pink Floyd zenekar (csak néhány kiemelés a szóban forgó krízis ábrázolásának kultúrtörténetéből) gyönyörűen foglalta össze azt a mindnyájunkat rendszeresen érintő civilizációs traumát, mely során a minket körülvevő világban, de önmagunkban is falakra találunk. Legyen kíváncsiságunk, elszántságunk, bátorságunk bármekkora, e falak legyőzhetetlenül magasodnak áttörési kísérleteink fölé. Diadaluk kisszerű, méltatlan, hiszen nem azért győzedelmeskedtek fölöttünk, mert okosabbak, ügyesebbek, lelkesebbek vagy több képzelőerejük van, hanem pont primitívségükkel, egyhangúságukkal, fantáziátlanságukkal. A személyiség, a hérosz, a halhatatlan lélek ebben a világban már fogantatása pillanatában pusztulásra ítéltetett – hogy pusztulása szórakoztató, tanulságos vagy jár-e egyáltalán bármilyen következménnyel, az már az írói szándékon múlik.

Sayfo Omar *Allah tágas földje* című regényének minden sorából árad a bukás fölött érzett megbocsátó, ezáltal derűs melankólia. Szerencsére nem azért, mert szerzőnk a mindent pusztulásra ítélő elbeszélőink nyomában jár, sokkal inkább azért, mert Sayfo Omar elsősorban kutató és újságíró, és nyilvánvaló következetességgel őrzi a jellegzetesen posztmodern hivatásában szakmai elvárásnak minősülő szenvtelenséget, vagyis még úgy is képes vérfagyasztóan közömbösen tudósítani külső és belső (főhősi) cselekményekről, hogy egyes szám első személyű mesélőként lép fel. Illik is ez az antiutópia (tudom, hogy pár éve a disztópia terminus van divatban, de aki divatozni akar, az ne írjon, hanem menjen a diszkóklub elé) műfajához, amelynek szerzőnk nem a posztapokaliptikus változatát űzi, ahol egzotikusan kellemetlen

alakok egzotikusan kellemetlen eszközökkel hajtják rabigába az emberiséget, és nukleáris zombik járnak haláltáncot minden oldalon. Sayfo Omar antiutópiája közvetlen, direkt, és jelenvalón ránk vonatkozik. Képzeletünkre csak a képzelt közeljövő összeurópai és összafrikai (összarab) államalakulatai vannak bízva; a geopolitikai mozgások és más, nagyívű jelentéshalmazok mögött megbúvó nagyhatalmi jelenségek, játszmák ugyanazok, amiket most is kiolvashatunk a színes hírekből, ha akarunk – vagy épp az ellenkezőjüket, ha máshogy akarjuk: de ez sem változtat azon, hogy folyamatosan kényelmetlenül és kellemetlenül érezzük magunkat. Sayfo Omar ugyanis tagadhatatlan szakmai kíváncsisággal, rátermettséggel, vagánysággal egy olyan főhős bőrébe bújt, akivel nem esik jól azonosulni, mert annyira szerencsétlen, kisszerű, semmitmondó és sírnivalóan átlagos, vagy már-már átlag alatti. Éppúgy, mint bármelyikünk (legalábbis gyengébb pillanatainkban, amiből lehet több-kevesebb, attól függ, hol tartunk éppen privát megismerési utunkon), bármennyire is kínos ezt bevallani.

A főhős lehetne pikareszk hős is, mint Till Eulenspiegel vagy Don Quijote, lehetne drámai hős, mint Hesse bármelyik fejlődésregényének főszereplője, vagy lehetne groteszk hős is, mint Adrian Mole.

De mesélőnk jellemét nem határozhatja meg sem vagánysága, sem szerencséje, sem megpróbáltatásai, mert mindez csak egy határozott identitás vagy határozott identitásnélküliség, gyökértelenség nélkül működne. Ráadásul a történet az antiutópia műfaji követelményeinek megfelelően még csak jó véget sem érhet, így hősünknek minden – félbehagyott, elhibázott, átgondolatlan – cselekedetét a muszlim identitás és a nyugati, fogyasztói kultúra közötti, nehezen körülírható holtsávon téblábolás határozza meg. A fiktív európai nagyvárosba ékelt, a gettósodás és kriminalizálódás különböző fázisaiban – kitűnően – ábrázolt arab negyed, a Zóna sokadik generációs fiataljai vannak is valahol, meg nem is. A nagyszülők hagyományai ottmaradtak a sosem látott Keleten, az öregek meséi, az imámok parancsai, a tradíciók meg-

fellebbezhetetlen érvénye elporlik a gazdag európaiak negyedeibe vezető metró állomásainak betonján. Pedig minden, ami valóság, sokkal, de sokkal messzebb van, mint az a pár metrómegálló. Vagy mint a hősünk lakhelyéhez jóval közelebbi mecset. Minden messze van. A valódi tradíció, a valódi civilizáció, a valódi kultúra, a valódi Kelet, a valódi Nyugat. Ami hősünknek elérhető, az mind nosztalgia, szimulákrum vagy manipuláció. Egyedül a szenvedélyek, a vágyak, a kétségbeesett keresgélések és tapogatózások valódiak. Így a könyv többi, a főhős szemével láttatott figurája is visszafogottan drámai vonásokkal megrajzolt, és a legkevésbé sem szimpatikus. Mindenki valami fatális tévedésben él, valamilyen halotti maszk, társadalmi szerep mögé bújik, ahonnan – a regény narratívája szerint – nincs menekvés. Legfeljebb egy újabb maszk mögé.

Egyetlen rokonszenves karakterrel azért találkozunk, ha csak a főhős emlékein keresztül is, hisz a cselekmény fő idősíkjában halott: a nagypapa, Abu Hasszán figurája jó szellemként lebeg az egész siralomvölgy fölött. A keret is ő: vele, pontosabban az általa közvetített impulzusok földolgozásával – földolgozásának lehetőségeivel – kezdődik és végződik a regény. Csekélyke remény a napjaink globális, geopolitikai traumájának egy lehetséges folytatását különböző karneváli torzalakokon keresztül láttató kavargásában. De mégis remény.

Sayfo Omar: *Allah tágas földje.* Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2017.

Rimóczi László

A feldíszített csontok és a pattogzó luxus földjén

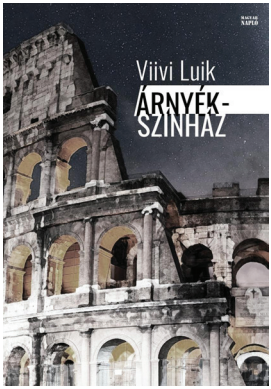

Míg az esztekben nemzedékről nemzedékre ott lapul a félelem, hogy megvádolják, letartóztatják és elhurcolják őket, a rómaiakat örökösen a hatalom és a gazdagság elvesztésének nyomasztó gondolata köti le. Arrafelé a vérontás sohasem volt nagy ügy, és ma sem az.

Viivi Luik *Árnyékszínház* című kötetében egy gyereklány indul útnak a havazásban a szovjet kor legsötétebb bugyrából Róma felé, hogy számos kitérő, sok évtizedes, embert próbáló eseménysor után észt nagykövet férje oldalán meg is érkezzen álmai városába, a bazaltkőből épült Örök Városba. Néhol regényes, néhol esszészerű, ugyanakkor érzéki és lírai sorokkal találkozhatunk, mozaikszerű elrendezésben. Önvallomás? Történelmi utazás? Talán mindkettő. A múlt és a jelen, gyermek- és felnőttkor, a szovjet rendszer balti országai és a valamikori Római Birodalom központja között utazunk, miközben az identitás, a nyelv és a művészet bonyolult kapcsolata tárul fel előttünk.

A vén Európa szívében, ahol látszólag oly sok minden megváltozott az elmúlt évszázadokban, valójában nem változott semmi. Nincs gyökeres különbség, hogy gyaloghordszékben viteti magát valaki a szenátus ülésére, vagy Mercedesen, hogy mobiltelefonnal vagy rabszolgával továbbítja üzenetét; az ülés tárgya ugyanúgy a hatalom és a gazdagság megtartása, na és pár szörnyű titok elleplezése. *„Rómában a szobák tele vannak zsúfolva öreg bútorokkal. Mindenütt régi bársonyok, vastagon leülepedett por, szürke bogarak és százlábúak, csontkamrákban sárguló csontok, az*

ebédidő szent, és három vagy négy órát tart. Ebédidőben nem illik telefonálni, betoppanni, megszületni és meghalni."

Ha úgy vesszük, a kötet egy élénk, csiklandós, néha megrázó római útleírás, amit a szerző érzékenysége, alapos helyismerete és helyszeretete vastagon átitat. Ezt a várost valóban kőből építették, amerre csak nézünk, mindenfelé regélő romok. Ám itt a kő nem pusztán nyersanyag; az évszázadok alatt magába szívta az emberi bőr melegét, kézről kézre adták, emberi lábak tapodták. Kőből született meg Róma szent városa, amely több, mint egy halom kőépület, szobor és utcakövezet: egy városnyi időkapszula. Rómában a kőnek illata van, és hiába vegyül a számos idegen szaggal, elnyomhatja kipufogógáz és cigarettafüst, mégis mindig jelen van, ott lebeg a város fölött.

Minden út Rómába vezet – ez a mondás legalább annyira elkoptatott, mint maguk a római kori utak, az emberi szellem mégis a Pantheonhoz kötődik bármely korban. Ha megállunk az ősi épület közepén, zárt félgömbben találjuk magunkat, a földgolyó modelljében; hihetetlenül apróvá és jelentéktelenné válunk, valami mégis felemel, ha átnézünk a mennyezet kerek nyílásán.

Történjék, aminek történnie kell, legfontosabb, hogy a *hatás* jó legyen – áll Olaszország egére írva, ezt lélegzik be születésüktől fogva. Az Alpok északi lejtőin kezdődik a férfiak birodalma. Az Alpoktól északra a lányok is férfiak. Északon még mindig adnak a valóságra és az igazságra. Néha lármáznak, gorombáskodnak, ököllel verik az asztalt, néha meg is késelik egymást, és eszükbe sem jut, hogy ezzel milyen *hatás*t keltenek: az Alpoktól északra fittyet hánynak rá, hogy ápolt-e a tőrt emelő kéz, és elég elegáns-e a végzetes kézmozdulat.

A mesélőnk és nagykövet férjének letelepedését megelőző luxusalbérlet-vadászat kiemelt helyet foglal el a kötetben: ők valóban szembesültek vele, hogy a nagyvonalú, pazar villák csak messziről mutatnak jól, és szinte minden esetben álmatag kártevők lapulnak a pattogzó aranyozás mögött.

„A gyászoló lány ekkor kinyitott egy masszív faliszekrényt, mely meglepetésünkre ruhákkal volt telezsúfolva. A szekrényből hány-

ingerkeltő parfümözött sötétség áradt. A parfümre még ennyi idő után is ráismertem, Magie noire volt, Fekete Mágia, a nyolcvanas évek illata. Komor, dohos, kissé baljós, nyomasztó illat." A tulajdonos, a hétköznap is ízléstelenül elegáns signora nem szégyell romantikusan sokat kérni egy-egy luxusromért, és mindig ki tudja dumálni az elhanyagolt minikastélyok hiányosságait. Olaszországban nincs nagyobb sértés a panasznál, így reklamálni is csak virágnyelven illik.

Itália lakossága még a síron túl is őrzi tekintélyét, a halotti kultusz napjainkban is jelentős. Luxusvillából luxuskriptákba kerülnek a tehetősebb megboldogultak: a halottak csontjait egy bizonyos idő után kiássák a földből, majd hivatalosan értesítik a hozzátartozókat, hogy elvihetik a maradványokat. Az olaszok szenvedélyesen szeretik a csontokat, kis fadobozban adják át a rokonoknak, akik elhelyezik a családi csontkamrában, vagy épp egy márvány kriptában. Akinek futja rá, a csontokat beadja megtisztításra az erre szakosodott műhelyekbe, majd némi fényezés és újbóli összerakás után elhelyezi a házi oltáron vagy kápolnában. Ékkövekkel díszítik őket, ametiszttel, hegyi kristállyal, ha nem is a teljes csontvázat, a koponyát mindenképp.

Ha római útra szánjuk el magunkat, vigyázzunk értékeinkre – ez legalább annyira közhely, mint az, hogy minden út ide vezet, de a zsebtolvajok elleni intés még ma is aktuális. Létezik itt egyfajta tolvajiskola is, ahol a tanulók már hároméves korukban elsajátíthatják a lopás finom és ősi művészetét. „*Az elegáns lopás olyan, mint a balett, fontosak a pontos és átgondolt mozdulatok. Ha túl idősen kezd el lopni valaki, esetlenebb, mint azok, akik korán kezdték.*" Zsebtolvaj-famíliák élnek itt, kiknek gyökerei a császárkori Rómába nyúlnak vissza. Az Alpoktól délre az értékeltulajdonítás művészet, elegáns kézimunka, és azokat, akik ebből élnek, nem tartják faragatlan latroknak, inkább *maestró*knak, akik kellemetlenek ugyan, de tudásukat és tehetségüket mégis tisztelni illik.

Viivi Luik az egyik legjelentősebb, nemzetközileg is elismert észt író, költő, esszéista. A történelmet nem könyvből tanulta,

vagy épp kitalálta, hanem átélte, saját bőrén, saját szívvel, saját tollal. E kötettel új és mélyebb jelentést kölcsönöz az útikönyveknek, egyszerre leleplezőt és hízelgőt, első kézből tudósítva. *Látni és érezni* Olaszországot, ahol még a cipész vagy a telefonszerelő is archaikus, mitológiai alaknak tűnik, és minden utcának, térnek egyedi ábrázata van.

Viivi Luik: *Árnyékszínház.* Magyar Napló Kiadó, 2018.

Albrecht Dürer *(1471–1528) tanulmánya*

Lennert Móger Tímea

Versorgia, tájhűség

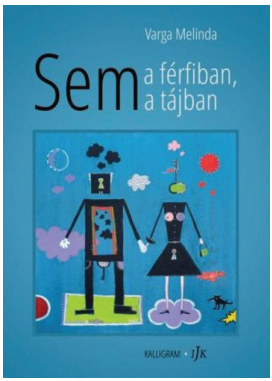

Varga Melinda verseskönyvét nem elég egyszer elolvasni, akár a jó szeretkezés: ismétlést kíván. A hiány betöltésének örökös vágya „élvezi" mélységes és bőséges versekké a mondanivalót.

A Kalligram és az Irodalmi Jelen közös gondozásában megjelent kötet négy ciklusának *(Bomlik a nyugalom, Szent Mihály útján a tél, Aritmia a mindenségről, Állatszív)* egyetlen sorában sem lelünk közhelyre vagy vulgáris megfogalmazásra, pedig témái érzelmileg túlfűtöttek, és fülledt érzékiséget mutatnak.

> *Kötök neked egy hosszúnyakú pulóvert percekből.*
> *Lánykoromban sosem voltam elég türelmes ehhez.*
> *Szeretőimet gyorsan meguntam, vagy lecseréltem nőkre,*
> *csalfa voltam, vagy inkább kíváncsi, újra vágyó izgága.*
> *Ki hitte volna, hogy egyszer a hűség tartós palást lesz.*

A *pulóver* című vers sorai feltárják a jellemzően női teljességkeresés kínjának-keservének forrását. Ezek az általános női sors főbb elemei körül forognak: (türelmi) idő, az évszakok, a folytonos változás közepette rátalálni arra az állandóságra, amely elbírja majd a gondoskodásunk. Varga Melinda verseinek közvetlen, míves, bátorságot sugalló soraiban a meg nem született gyermekek emléke és az önzetlen, állati szeretet, annak elvesztése vagy a *„tüzelő nősténymacska"*-állapot tanít megbékélni a mindennapok valóságával. Ez olvasható például a hálaversben:

> *A félhomályos télelőkön,*
> *amikor emberbundába kóstol*

az egyedüllét,
mint ínyencséget falná fel a kedvem,
kajánul vigyorogna
jóllakott bendőjét
simogatva,
elűzöd gyorsan,
úgy ugatod meg,
mint tömbházfelelőst,
amikor a vízórát leolvassa,
ettől a csaholástól mindjárt
nevethetnékje támad az embernek.

Ahogy a táj, amelyben élünk-félünk, sírunk, írunk, is képes megvigasztalni, annak ellenére, hogy (magunkban) otthonra lelni a legnehezebb emberi feladatok közé tartozik:

puha lisztté őrli a magányt
a székely nyárban
emlékekkel takarózol
érzelempokróc a tudat
nem rokona a valóságnak.

Avagy a *kávé helyett egy gyergyói reggelen* című költeményben:

fátyolfelhős és kék a kedvem
akár a szemed
az ég hűvöse huzatot
von a fenyők tűvállaira
beesik az eső a versbe.

A gyergyószentmiklósi születésű költő versei, miközben szinte viszonozzák ezt a természeti gondoskodást, a hegyek, a fenyvesek küzdelemre, szélnek feszülésre irányuló tanításait, aggódó ön- és környezetkritikával „dajkálják" az őt körülvevő tájat (pl. a monostori rózsák – *ódakísérlet egy kolozsvári lakótelepről*). Innen

fakadhat az elemi (vers)erő, amely a klasszikusok szellemiségét is képes megidézni. Néhány költeménye vagy kötetciklusának előhangja egy-egy Sziveritől, Weöres Sándortól, Verlaine-től, Nemes Nagy Ágnestől, Hamvas Bélától származó idézet.

Egy méltatlanul keveset emlegetett, de szintén különös módon tájérzékeny vajdasági költő, Fehér Ferenc sorainak hangulatát, ritmusát is megidézi a kötet *lemeztelenítés* című kétsorosa:

szemed színe legyen a ruhám
csókod csipke a rokolyán.

Így szól a természet (bácskai) képeiben szintén otthont, társat lelő Fehér Ferenc *A fák* című versben:

Tipegett velem gyalogló, törpe bodza,
s karjaira emelt ringató akác;
nyárral perzselt az eperfa buja kontya,
és övezett lassan sok- sok furcsa háncs.
Ma szótlanul is értem mindegyik szavát.
Testvéreim rég a beszédes, néma fák.

Szentül hiszem, hogy olvasóra, alkotóra egyaránt sorsszerűen találnak rá bizonyos olvasmányok, vagy elrendelt módon talál rá azokra ő maga. Bevallom, a *Sem a férfiban, sem a tájban* című kötet az ilyenfajta művek egyike életemben. Ezt a felismerést erősítette, hogy amikor másodszorra „fogyasztottam", egy nyugat-bácskai ház gangján, a tavaszi madárhangok, a kutyám ugatásának kedves zaja közé bekúszott a helyi templom orgonájának abban a pillanatban földöntúlinak ható zenéje is. Gyakorolt a kántor, és mulatott a szomszéd: a közelben szerb mulatós zene, *narodnjak* szólt. E versek sem mentesek a román mulatós műfaj képiségétől, ily módon társadalmi párhuzamot véltem felfedezni. A kisebbségi létbe, kisebbségi létre születni kell… másként talán lehetetlen volna elhordozni, és annyi mindent tanulni belőle.

Zenéből a képbe: a könyv borítóterve Szentes Zágon alkotómunkáját dicséri. Képiségében visszautalást sejtet a kötet *távolodó* című versére:

> *építek egy robotot, amely képtelen*
> *a szentimentalizmusra, na meg a nosztalgiára,*
> *nem érzi a kávé ízét, amelyet már nem te főzöl.*

(Belső illusztrációk nincsenek, de hiányukat nem érezni, a versek erőteljes vizualitása szükségtelenné teszi a figuratív ábrázolást.)

Talán a be-, illetve kiteljesedett és kiteljesítő szerelem abszurdnak és lehetetlennek tűnő voltát hivatott ábrázolni a borítókép is: párban a robot-nő és a robot-férfi; a hím-fej a zár, a nőstény-fej a kulcs, és a következtetés: jó szívvel nehéz okosnak lenni. A sorok között a szerző éppen eleget ostorozza ezért magát:

> *Barátaid vagy elmentek innen, vagy családjuk van,*
> *kényelmes kompromisszumokba költöztek be,*
> *amelyre te sohasem voltál képes,*
> *túlságosan szeretted a magasrepülést és a mélyzuhanást.*
> *Vasárnaponként templomba jársz, mint gyerekkorodban.*
> *Titkon azt reméled, még egyszer olyan tiszta lehetsz.*

Az alkotó ember nagyon könnyen azonosul Varga Melinda szövegeivel, amelyek tükröt tartanak elé: ilyen érzés egyedül az üres papír fölött, egy vászon előtt, egy kamera mögött vagy előtt magunkra maradni érzelmi adottságainkkal, hiperérzékenységgel beállni a szembesítő tükör elé, és átadni magunkat annak a személyes valóságnak, amely nem tűr mellébeszélést. Ha így teszünk, az olvasó találva érzi magát, és ha csak egy olvasat erejéig is, de megszabadul a magánytól. Meggyőződésem, hogy erdélyi költőnőnk versei sokunkat felszabadítanak az olvasás során, sőt hiszem, hogy önmagát is felszabadítja az alkotásban.

A kötetben megfogalmazott kérdések, kétségek, (sz)épségek a *vers mint istenkapu* című költeményben lelnek nyugalomra:

az otthonom
a vers
is egy járható ösvény
Isten kapujához
túlélőcsomag a valósághoz
általa a pillanat lehet
egy egész emberöltő
és az emberöltő egy pillanat.

Verseskötetet olvasni sok esetben oly profán élmény, akár egy túl gondosan lezárt mézescsupor kinyitása. Nehézkesen mutatja magát a racionális és az érzelmi mondanivaló. Általában ilyenkor a költő nem volt eléggé őszinte önmagához, bújócskázott a verseiben vagy elrontotta a formát, az túl feszes vagy éppen nagyon is laza lett, túlmagyarázott a mondanivaló, avagy sznob a kifejezésmód stb. Varga Melinda *Sem a férfiban, sem a tájban* című, negyedik verseskötete (minden bizonnyal Vörös István szerkesztőnek köszönhetően is) nem állítja ilyen gyötrelmek elé az olvasót. Helyette tiszta, édes-érdes, éles mondanival(l)ót, mézfolyamhoz hasonlítható, test- és lélekközeli, termékenyítő olvasmányélményt nyújt. Fogyasztása versgyógyászatilag javallott…!

Varga Melinda: *Sem a férfiban, sem a tájban.* Kalligram–Irodalmi Jelen, 2017.

Kertész Dávid

Repül az aranylemez, ki tudja, hol áll meg...

Az epika napjaink dalszövegeiben meglehetősen háttérbe szorult; az utolsó irányzat, amely még átmentett belőle műfaji elemeket, talán a power metál együtteseknél található (Sabaton, Manowar, Hammerfall). Dobai Bálint erre alapozta Toldi és Sámson történetének „fémesített" újragondolását.

Akárcsak a fent említett együttesek dalaiban, hősünk itt is amolyan metálprófétaként tűnik föl, a mítoszok és balladák főszereplőinek minden epikus jelzőjét magán hordozva. Emberfeletti az ereje, a hangja megállítja a kilőtt golyókat, bomlanak utána a nők, és a legendás alakok sztoikusságával indul küldetésére. A misszió inkább a hősről magáról szól, mint a célba érésről, ahogyan egy klasszikus mítoszhoz illik:

Nem is ő jött ide, mi értük őt utol,
ismerte már régről a Menny és a Pokol,
nem volt ő sem ördög, sem ember, sem angyal,
s nem sejtette senki, mit kezd majd a Hanggal.
De azért fejlődtünk, azért telt az idő,
hogy majd őt kísérni legyen erősítő,
érte találtuk fel a villanyt, a gitárt,
s minden tiszta hörgés mellette agitált.

A történet jól felépített, Edward Taylor monomítosz-teóriája akár innen is vehetné előképét a Star Wars vagy épp a Gilgames-mítosz mellett. Hősünknek már születése is csodás *(…Minden összerezzen, / esemény történt a galaktikus rendben),* hogy aztán erejét megmutatva szembeszálljon előbb néhány szemtelen kamasszal, majd a világgal is. Útja során segítőtársakra talál, akik háttérzenészként

asszisztálják végig Sámson diadalát, bukását, majd visszatérését és bosszúját, akárcsak Enkidu vagy 3CPO az említett eposzokban.

A klasszikus formulának megfelelően a hős egymaga indul útnak ereje teljében, eleinte kisebb akadályokba ütközve, melyeket minden nehézség nélkül küzd le *(Nem kérdez ő semmit, nem is töpreng sokat, / kihint az aszfaltra néhány kamaszfogat),* érzékeltetve, hogy emberfeletti alak tetteit követjük nyomon. Majd mikor ellenfelei egyre hatalmasabbá válnak, már nemcsak azok képednek el Sámson erejétől, akik a könyvet lapozva szembesülnek vele és nem utolsósorban hangjával, hanem maguk a történet szereplői is; így kerülnek képbe a már említett kísérők. Sámson legyőzhetetlennek tűnő figurává válik, hangja megrengeti a világot. Kócos haja minden punk leány és hangmérnöknő szívét megdobogtatja. A dicsőség azonban hamar a kemény rockerfejbe száll, s itt lép a képbe Delila, hiszen a név kötelez, és bibliai elődjéhez hasonlóan a mi hősünk vesztét is nő okozza.

A mi Sámsonunk nem a filiszteusok rabszolgája lesz, hanem a szórakoztatóiparé. Üresfejű és gyenge torkú celebbé válik, aki tehetségkutatókon és hashajtóreklámokban szerepelve – hogy melyik a rosszabb, az örök vita tárgya – vegetál a megmaradt hírnév foszlányain. Sámson már emófrizurát hord – elveszti a rockerloboncból fakadó erőt –, amit ráadásként egy hidrogénbomba szőkít ki. Igaz hangját a technika teszi tönkre, amit a nagykoncerten történt megszégyenülés miatt nem mer újból használni. Ám megelégeli a kirakatsztár szerepét, és egy végső bosszúfellépéssel elégtételt vesz sorsáért. Itt felbukkan egy újabb eposzi kellék, hiszen eljön az isteni beavatkozás pillanata:

Hősünk a színpadra kivonul hitével,
s várja, hogy a Lélek általa mit érvel,
hirtelen belészáll újra az erő,
tüdejébe zuhan nagyon sok levegő,
ez a vákuum minden tehetség és zsűri
vézna testét egyből a padlóra gyűri,
elkezd repedezni a díszlet, remeg a
csarnokban minden szék,

állványzat, kamera,
pánik sistereg, csak hősünk áll higgadtan,
lecsukott szemhéja hirtelen kipattan,
titántorka egyszer még megrángat mindent:
nevén szólítja az Ismeretlen Istent.

A történetet *Outro* címmel egy utóhang zárja, ami keretbe foglalja a környezettudatos rocker történetét.

Csattanós poénok és jól felépített párbeszédek teszik izgalmassá Sámson és társai útját. Írhatnám azt is, egy sztrádán a pokolba, hiszen a *Highway to hell* mellett számtalan klasszikus számra és együttesre vonatkozó utalással tarkított a történet, melyeket humoros lábjegyzetek tesznek érthetővé azok számára, akik nem a központi témát adó zenei műfajok rajongói, és nyújtanak „plusz egy vicc" formában többletjelentést azoknak, akik minden utalást azonnal értenek. Néhol az utalások önismétlővé válnak, ám ez nem vesz el értékükből, inkább afféle gegként, visszatérő poénként nevettetik meg az olvasót. Ilyen például a nemes egyszerűséggel „muzsikus egylet"-ként szereplő magyarázat egy-egy zenekar neve mellett, mely később „egyszemélyes muzsikus egylet"-ként tér vissza.

Felépítését tekintve a kötet a *Toldi* és egy Nightwish-szám szerelemgyerekének tűnik. Elő- és utóhang (intro és outro) keretezi, akár két megénekelt gitárriff, közöttük helyezkedik el huszonkét ének (verse, amint egy folk-metál balladában hívnánk, és miként a kötetben is szerepel).

Szórakoztató és izgalmas olvasmány a *Titántorkú Sámson,* amelynek külön előnye, hogy két műfajt – a klasszikus eposzt és az igazán ütős metálzenét – kombinálva nyújt kikapcsolódást bárki számára, aki élvezi a szellemes poézist és tiszteli a nagybetűs METÁLT. Buszon és egyéb tömegközlekedési eszközön óvatosan olvasandó: meglehet, ha túlságosan belemélyedünk, észrevétlen kacagjuk át a megállónkat – ahogyan velem is megtörtént, amikor először kézbe vettem a kettes metrón.

Dobai Bálint: *Titántorkú Sámson.* Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018.

Kántás Balázs

Paradigmaváltás a paradigmaváltás után?

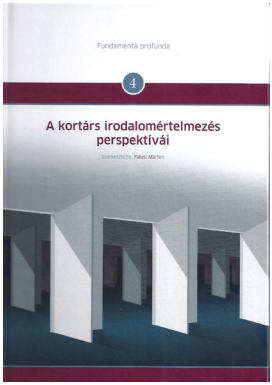

A Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete 2016. szeptember 21-én tartott *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái* címmel műhelykonferenciát, melyen főként fiatal magyar irodalomtudósok vettek részt. A konferencia anyaga egy kis késéssel, a 2017-es év végén igényes kivitelű tanulmánykötet formájában is megjelent az MMA MMKI *Fundamenta profunda* című könyvsorozata negyedik darabjaként, és úgy gondolom, a benne helyet kapott tizennégy, jobbára rövidebb lélegzetű, ám lényegre törő tanulmány mindenképpen figyelemre méltó terméke a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzusnak. A kötet írásai éles bírálattal illetik a Magyarországon a 90-es évek végén lábukat megvetett, és azóta talán kissé szélsőségesen akadémizálódott posztstrukturalista irodalomtudományi irányzatokat (hermeneutika, recepcióesztétika, dekonstrukció, diskurzusanalízis – a sort még hosszan folytathatnánk), koncepciózusan és bátran szállnak vitába a túlzottan elméletcentrikus, a műveket olykor szélsőségesen a teória szolgálatába állító irodalomértelmezői paradigmával. Talán nem túlzás azt mondani, hogy programja szerint e tanulmánykötet mintha megkísérelné újraindítani, de legalábbis felidézni és továbbgondolni a ’90-es évek egyik nagy és izgalmas irodalomtudományi-szellemi összecsapását, az úgynevezett Kritika-vitát.

Egyedül a kötet nyitó tanulmányának szerzője, Nyilasy Balázs az idősebb irodalomtudós-nemzedék képviselője, akinek a posztstrukturalista irodalomértelmező iskolákkal szemben *Posztstrukturalizmus, teoretizmus, irodalomértés* című rövid tanulmányában megfogalmazott bírálata emlékeztet Bezeczky

Gábor *Irodalomtörténet a senkiföldjén* című 2008-as könyvére. Ebben a szerző igen erős kritikával illeti Kulcsár Szabó Ernő megítélése szerinti irodalomtörténészi főművét, *A magyar irodalom története 1945–1991* című könyvet, mely valóban az irodalomtudományi paradigmaváltás egyik legnagyobb hatású művének bizonyult. Gondolatai reflektálnak továbbá a Szepes Erika *A mocskos mesterség – Gondolatok a paradigmaváltásról* című tanulmánykötetében megfogalmazott posztstrukturalizmus-bírálatra is. Nyilasy kiemeli, hogy a rendszerváltás után a szövegcentrikus irodalomértelmezés a felsőoktatási irodalomtudományi tanszékek keretei között legfeljebb zárványszerűen maradhatott meg néhány helyen, és igen világos önellentmondás, hogy miközben a posztmodern irodalomtudomány értékpluralizmust hirdet, és a dogmák, a dogmatizmus lerombolására törekszik, olykor mintha egyedül önmaga elveit határozná meg kizárólagos értékként, a lerombolni kívánt dogmatizmus és ideológia helyére pedig a látszólagos dogmamentesség dogmáját, az *ideológiátlanság* ideológiáját emelné. Az eredmény pedig sajnos nemegyszer szemellenzős irodalomszemlélet és szakmai párbeszéd-képtelenség, amin lassan harminc év távlatában talán nem ártana felülemelkedni.

Falusi Mártonnak, a kötet szerkesztőjének *Mit jelent az irodalom „filozofikussága"?* című esszéje Nyilasy Balázs programadó tanulmányához igen hasonló, józan és belátható következtetésekre jut az irodalom, azon belül is a lírai műnem mibenlétéről, habár kiemeli, hogy filozófia és irodalom egymásra van utalva, a kettő nem létezhet egymás nélkül, az értelmezésben azonban érdemes megtalálni a kettő egyensúlyát.

Tóth Gábor *Az irodalom posztmodern filozófiai értelmezése a szubsztancianélküliség és a szubjektum esetlegessége tükrében* című írása ugyancsak a posztmodern irodalomelélet(ek) túlzásbavitelének öncélúságát feszegeti, jóllehet elegánsan elismeri azok produktív alkalmazhatóságát is, ha az értelmező tartja magát a megfelelő arányokhoz.

Nagy Dániel *Képző és pusztuló kánonok mint az értelmezés és a kritika határai* című rövid értekezése arra világít rá, hogy a

posztmodern kultúrában a kánon fogalma mennyire képlékeny és gyorsan változó, ám felhívja rá a figyelmet, hogy mindez a művészetértelmezésben szerencsére igen nagy szabadságot, demokratikusságot eredményez, ha az értelmező nem esik át a ló túlsó oldalára, és válik szemlélete valamely ponton dogmatikussá.

Mórocz Gábor *A magyar esszéírói hagyomány értékei, folytathatóságának problémája* című írásában a magyar modernség esszéisztikus-közérthető irodalomértelmezői hagyományát állítja szembe a posztmodern, teoretikus irodalomszemlélet szűk szakmai közönségnek szóló paradigmájával, illetve a folytathatóság kérdését boncolja.

Soltész Márton rövid, ám mégis programszerűen megszólaló esszéje, *A herméneuta létfeltételei – Kritikus sorok a kritikáért* című írása ugyancsak a közérthető, széles olvasóközönségnek szóló irodalomkritika és a teoretikus irodalomértelmezés látszólagos összeegyeztethetetlenségéről értekezik, nem kis felháborodásának adva hangot. Végül amellett tör lándzsát, hogy a professzionális irodalomkritikának igenis dolga lenne, hogy a szélesebb olvasóközönséggel megismertesse és megszerettesse a kortárs irodalmat, valamint a kutató, elsősorban szakmai közönségnek szóló irodalomtudós és a szélesebb olvasóközönséget célzó, irodalomnépszerűsítő tevékenységet végző kritikus praxisának egyáltalán nem kellene élesen különválnia.

Az elméleti problémákat taglaló tanulmányok után öt kortárs tematikájú, konkrét műveket, illetve életműveket elemző írás következik, amely ugyancsak a józan, szövegközeli irodalomértelmezés mellett foglal állást. Tary Orsolya Cholnoky Viktor prózájának az utolsó tíz évben keletkezett recepciójával foglalkozik, Csordás László a rendszerváltás utáni magyar regények és elsősorban a kárpátaljai magyar próza alakulását vizsgálja, míg Lajtos Nóra Sánta Ferenc novelláinak filmadaptációit elemzi. Pap Kinga a nyelvi agresszió alakzatait kutatja a kortárs magyar irodalomban, Urbán Péter pedig Szilágyi István *Hollóidő* című regényének eddig született értelmezéseit teszi újabb polémia tárgyává.

A tanulmánykötet végén a kortárs magyar lírához közelítő tanulmányok olvashatók. Páli Attila Weöres Sándor életművé-

ben kutatja a szociokulturális terek jelenlétét, Sebők Melinda a magyar lírai modernség transzcendens távlatait elemezve elsősorban Pilinszky János és Rónay György életművét vizsgálja, a könyv utolsó tanulmányában pedig Szilveszter László Szilárd ír a szakralitás tapasztalatáról a kortárs magyar költészetben, Bella István, Ágh István és Oravecz Imre életművét kiemelve.

A kortárs irodalomértelmezés perspektívái olyan produktív tanulmányok gyűjteménye, melyek más-más nézőpontból, de szerves egészet alkotva, kellő alapossággal világítanak rá korunk magyar irodalomtudományi életének és gondolkodásának problémáira, visszásságaira, olykor pedig az irodalomkritikus-irodalomtörténész szakma szembetűnő provincialitására és párbeszéd-képtelenségére. A kötet nem egy szerzője bátran, ugyanakkor kellő műveltség birtokában és tisztelettudóan mer arról *írni*, amit esetenként könnyebb lenne a szőnyeg alá söpörni, vagy egyszerűen kész tényként elfogadni, ezért adott esetben nem csupán egy szűk szakértelmiségi kör saját magának szóló, öncélú műveltségfitogtatása vagy szubjektív véleménykönyve, hanem akár egy élénk és gyümölcsöző irodalomtudományi-irodalomértelmezői vita kiindulópontja lehet(ne). Talán közel harminc évvel a rendszerváltozás után eljuthatunk oda, hogy a ’80–90-es években jelentkező posztstrukturalista irodalomtudományi irányzatok immár nem foglalnak el szinte kizárólagosságra törekvő pozíciót napjaink irodalomértésében. Talán kimondhatjuk, hogy a magyar irodalom szövegközeli, kevésbé elméletcentrikus olvasásáról – amelyet egyébként olyan ismert és elismert irodalomtudósok művelnek igen magas szinten, mint a már említett Szepes Erik, Bezeczky Gábor, Nyilasy Balázs vagy Vörös István, Gintli Tibor, Kappanyos András, Tverdota György, Bertha Zoltán, Szilágyi Zsófia vagy éppenséggel Szigeti Csaba – legitim, elfogadott, a posztstrukturalista olvasásmódokkal egyenrangú irodalomértelmezői magatartásként beszélhetünk.

A kortárs irodalomértelmezés perspektívái. Szerk. Falusi Márton. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017.

Nagypál István

Az önzés útjai

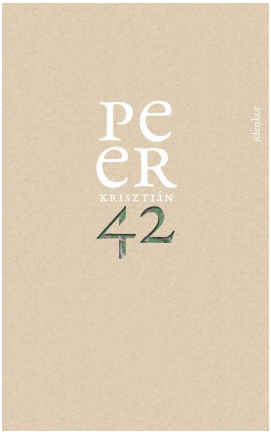

Peer Krisztián kötete kétségtelenül fájdalmas költészet, egy közös múlt plasztikus és érzékeny lenyomata. Igazából közös mű ez, Mocsár Zsófia és Peer Krisztián közös könyve. Rendkívül személyes költészet és illusztráció; kezünkbe véve Jacques Roubaud *Vala mi: fekete* című emlékezetes kötete elevenedik meg újra, talán még erősebben. Nem csupán az sírja el magát, aki ismerte Zsófit vagy kettőjük viszonyát, hanem bárki. A húsba vágó, kíméletlen monológok, a néhai barátnő tárgyainak története nem csupán a költő számára nehezen emészthető.

A lírai én és a szerző nem különül el, ennek tükrében óriási tétje van minden leírt szónak: *„Ott állnak tornasorban, / egymás fülébe sugdos a tíz-, a húsz-, a negyvenéves Krisztián. / És mire a sor végéig ér a mondat, / kihull belőle minden fontosabb szó."* Peer nem köntörfalaz: ha önmagáról vall, keserű és szánalmas életképet rajzol meg. Egy ember, akinek semmije sincs, csak a kedvese. Lecsúszott, önmagától hányingere van. És éppen ezért azt hiszi, jogosan gondolja, hogy Zsófia halálából ő most új életre kel, újra lehet művész, újra lehet valaki. És ezt hívja mérhetetlen önzőségnek. Valóban az?

Zsófia halála nem volt hiábavaló. Nem elégszer mondta a szerzőnek, hogy írjon újra, legyen az, akire önmaga is felnéz. A közös emlékek felidézése a szerzőben elindítja az önmegismerés folyamatát: *„Ott van a nagymamád bögréje, / sohasem ittál belőle, / mégis rád emlékeztet, / mint téged a nagymamádra, / azért van azóta is díszhelyen és útban." (Bérlet)* Nehéz és kegyetlen, de rá kell ébrednie: azzal, ha papírra veti szerelmének életét, nem lesz bűnös. A kötet nyitó versében az Úrral is párbeszédbe elegyedik, hogy válaszokra találjon: *„Uram, / hát nem látod, / most már iga-*

zán nagy bennem a szükség. / Ez az ürességnek sem nevezhető / feneketlen feketeség. // Azt kérded, merre menjünk? Azt hittem, téged követlek. / És mert téged követtelek, / nincs meg a visszaút." (Visszatekintve) De a válaszokat saját magának kell megtalálnia.

A kötet verseinek műfaja leginkább a költői memoár, mely gyakran dallamos, esetenként rímek is előfordulnak benne. A gyász költészete ritkán kifogásolható, nehéz kritizálni, pláne, ha ennyire kíméletlenül őszinte. Petri György szerelmes verseire emlékeztetnek ezek az etűdök. Peer rendkívül alapos költészetet művel, miközben megfeledkezik élni. Dohányzik: *„Az ember végül úgy él, mintha már halott volna, / hatvanról felmegy nyolcvanöt kilóra. / Hátat fordít. Már fel se kel. A Nap se. / Némán elmosogat, majd holnap. Sziget. / Szájában elalszik a cigi, / Isten mindenki előtt szétcsúszott. Sziget. / Vagy inkább ki se emelkedett." (A sziget szó)*, és iszik: *„Reggel kitöltök magamból fél deci könnyet, / és a helyére málnapálinkát teszek." (Humorforrás)* Olyan szerekkel él, amelyek fogva tartják saját világában. Igazából csak a papíron létezik: *„Most már azt is érted, miért süti le a szemét, aki ír? / Nem a papírra néz." (Mimikri)*

A versek alaposan bejárják a közös otthon színtereit. Magunk előtt látunk egy bérlakást, kisszobával és konyhával, egy posztkommunista miliőt. Színesen-szagosan. Látjuk, hogyan esznek, beszélgetnek, miként élik átlagos hétköznapjaikat, amiben a város és minden más csak háttér vagy kiegészítő elem. Így nyerünk betekintést egy bensőséges te-meg-én viszonyba. Amikor az olvasó szinte belebámul az eseményekbe, egy amatőr színdarabban találja magát, ahol sokkal kényelmetlenebb neki, mint a szerzőnek bűnbánatával maradnia: *„Érzelmileg megérint egy kő. / Különleges, de melyik kő nem az. / A kezembe fogom, hazáig sétálunk. / Érzem a tenyered melegét. / Izzad, cserélünk. / Eddig még, amit hazahoztam, / ahogy mindenki más, / a Dunába mártottam a köveket, / hogy megélénküljenek színeik. / De ezt nem fogom." (Vigyázok rád)* Végignézzük, milyen volt, amikor együtt voltak boldogan, végignézzük Zsófi kálváriáját és a halála utáni űrt. És a szerző nemhogy ránk ordibálna, hogy mi a francot nézünk, amikor sír, miért nem

hagyjuk békén, hanem saját magára mérges, amiért annyira önző. Pedig leginkább mi vagyunk azok, akik olvassuk. Bűnösnek érezzük magunkat. És aztán szép lassan azt vesszük észre, hogy a költő érzései áttelepszenek ránk. Levesszük róla a terhet. Nem beszélünk bele, hagyjuk, hogy kibeszélje magából.

A narrátor újjáéled, Zsófi halála kimozdította a komfortzónájából, költőként azonosítva önmagát további énje megszűnik létezni: *„Költőként jobban tetszenék? / Egy szavadba kerül. / Meg se kellett volna halni hozzá. / Kész volt egy könyv fele." (Az özvegy szól)* A kötet tehát nem csupán Mocsár Zsófia halálát beszéli el, hanem Peer Krisztiánét is. A művel együtt eltemeti a közös múltat, az emlékeket, mindent: *„A szerelem az ilyen hullámzó dolog, / amin a halálod dobott még egyet. / A lényeg, hogy múltunk lett, / hogy milyen az a múlt, / csak most kezdett számítani." (Te kezdted)* Ekképpen költészetének végső szintézise a korábban megfogalmazott folyamat, s a drámai cselekmény szakrális tárggyá emeli a könyvet. A felvágatlan lapok, Zsófi rajzai egy performance részei.

És ekképp válaszolhatunk a kötet alaptézisére. Önzés volt-e a szerző részéről, hogy megírta ezeket a verseket? Méltán állíthatjuk, hogy nem. Olyan tiszta költészetet hozott létre ezzel Peer Krisztián, ami az utóbbi időkben csak Borbély Szilárdnak sikerült. A versek legtöbb sora emlékezetes, metaforái újszerűek, mégis könnyedén olvashatók. Az elemi erő, ami a szerzőt hajtotta a kötet megírása során, kristálytisztán ragyog át minden szóból. Még a káromkodások is a helyükön vannak. Nehéz hibát találni a kötetben.

Peer Krisztián *42* című kötete egységes, ahogy korábbi kötetei, jól illeszkedik az eddigi életműhöz. A szerzőt persze nem fogja megnyugtatni egyik méltató szó sem. Ő akkor is kíméletlenül önzőnek fogja tartani magát. Pedig mi magunk vagyunk leginkább azok, hogy csak nézzük a verseket, lefelé nézünk, de már nem a lapokra. Hanem önmagunkba.

Peer Krisztián: *42.* Jelenkor, 2017.

E. BÁRTFAI LÁSZLÓ

A csend köznapi felfogása

Lajoskám, téged senki se hibáztat, senki se okol. Nem tudod, hogy mennyi kétszer kettő, és kész. De azt biztos tudod, mi az, hogy csönd.[1]

Lázár Ervin:
A Négyszögletű Kerek Erdő (1985)

Aromo nem fogalmi meghatározást várt Szörnyeteg Lajostól, akiről köztudott volt, hogy nem lángész. Amikor a legjobb szívű behemót azt válaszolta, hogy „igen, azt tudom", a fékezhetetlen agyvelejű nyúl nyomban rávágta: „Nahát, akkor maradjál csöndben!" Aromo ügyesen csőbe húzta Lajost, de arra talán még ő sem gondolt, hogy – mintegy mellékesen – a csend műveleti (operacionális) meghatározásával szolgált: *A tisztáson akkor van csend, ha Lajos befogja a száját.* Aromo nem kérdezősködött. Pontosan tudta, mi az, amit Lajos tud, és mi az, amit nem tud. Első, kijelentésnek álcázott parancsára kisvártatva felcsattant valódi parancsa. A csendet kérésnek ugyanis – Georg Henrik von Wright szóhasználatával – az az alkalmazási feltétele, hogy zaj van.[2] Aromo azonban nemcsak azt tudta, hogy Lajos mit tud, hanem azt is, hogy mire képes, mire nem. Lajos szóban forgó képessége – hallgatni tudása – ezúttal is a megszólalástól való kényszerű tartózkodás cselekedetében, azaz szája befogásában öltött testet. Ha Aromo számtantanár lett volna, nem mezei nyúl, megkérdezte volna Lajostól, mennyi kétszer kettő. Megkérdezte volna, noha tudván tudta, hogy még a legkisebb mérvű pedagógiai derűlátás is oktalanság lenne.

---

[1] Lázár Ervin: *A Négyszögletű Kerek Erdő.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1985. 147.

[2] Georg Henrik von Wright: *Norm and Action. A Logical Enquiry* (1963). International Library of Philosophy and Scientific Method (Ed. Ted Honderich). Routledge & Kegan Paul, London and Henley, 1977. (V) 70. skk.

A fogyasztói szokások megismerésének igénye a XX. század tízes éveitől vált általánossá a nagyüzemi gyártók körében, az attitűdvizsgálatok a húszas években kezdődtek meg, a politikai közvélemény-kutatás a harmincas évektől terjedt el. A szociológiában az igazság keresésének tudományos célkitűzését nagyrészt felváltotta a megrendelésre végzett haszonelvű tevékenység. A kérdőíves módszerek előtt furcsa módon egy kivételes gondolkodói teljesítmény tárta szélesre a kaput. Max Weber kimutatta, hogy az értékelő állásfoglalások nem igazolhatók tudományosan, de az egyes értékelő állásfoglalások a tudományos vizsgálat tárgyává tehetők. Vallásszociológiája példaadó elemzések egymásból kibomló végtelen sora, azzal pedig a döntéselméletet előlegezte meg, hogy vázlatosan kidolgozta a világnézet-elemzés logikai-empirikus eszközeit. Megfogalmazása szerint „a módszertanilag helyes társadalomtudományi bizonyítás akkor éri el célját, ha egy kínai is helyesnek ismeri el",[3] mégpedig attól függetlenül, hogy etikai normák vizsgálatáról (értékítéletekről) vagy tényszerű körülmények megállapításáról (tényítéletekről) van-e szó.

Alfred Tarski lengyel logikus felismerte, hogy az igazság fogalma nem határozható meg a köznyelvben. Az *igaz mondat* kifejezést tartalmilag helytálló és logikailag szabatos módon definiálta *Az igazság fogalma a formalizált nyelvekben* című tanulmányában, amely 1933-ban jelent meg anyanyelvén, majd 1935-ben németül. Már a Bevezetésben leszögezte, hogy nem áll szándékában az *igaz* kifejezés hétköznapi jelentésének beható elemzése, mert „minden olvasónak megvan a maga kisebb vagy nagyobb mérvű intuitív ismerete az igazság fogalmáról", csak azt jegyezte meg, hogy „kizárólag az igazság ún. »klasszikus« felfogásában rejlő intenciókat" próbálja kibontani, majd emlékeztetőül Arisztotelész *Metafizikáj*át idézte: „Hamis az, amikor azt mondjuk arról, ami van, hogy nincs, vagy amikor arról, ami nincs, azt mondjuk, hogy

[3] Max Weber: *A társadalomtudományi és társadalompolitikai megismerés „objektivitása"* (1904). Fordította Józsa Péter. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970. (I) 16.

van; igaz pedig az, amikor azt mondjuk arról, ami van, hogy van, vagy amikor arról, ami nincs, azt mondjuk, hogy nincs."[4]

1936 júniusában az Egyesített Tudomány második, Koppenhágában rendezett nemzetközi kongresszusán parázs vita kerekedett Tarski definíciójáról. Azt vitatták meg, hogy helyes értelmezése-e az igazságnak, és még azt is kétségbe vonták, hogy megfelel az arisztotelészi felfogásnak. A résztvevők másképpen emlékeztek vissza arra, hogy ki és miért vetette fel egy empirikus vizsgálat szükséges voltát. Egyesek szerint Otto Neurath, mások szerint maga Tarski bátorított egy norvég fiatalembert arra, hogy végezzen felmérést az igazság fogalmáról.[5] Dániából hazatérve Arne Næss egy csíptetős írómappával és kérdőívekkel felpakolva járta Oslo utcáit, és arról faggatta a járókelőket, hogy mit tartanak *igaz*nak. A lelkes ifjú fűvel-fával kitöltette kérdőívét, vizsgálatát nem előzte meg módszertanilag komolyan vehető mintavételi eljárás. A kérdőíves módszer akkoriban már nem volt teljesen ismeretlen, de filozófiai kérdések eldöntésére még senki sem alkalmazta. 1938-ban egy könyvet adott ki *'Truth' as Conceived by Those Who Are Not Professional Philosophers* címmel.

A filozófusokat korábban nem érdekelte, hogy az általuk taglalt kérdésekről miképpen vélekedik az „utca embere". Næss viszont a filozófiában járatlanokkal, elsősorban fiatal felnőttekkel töltette ki kérdőívét. A 250 fő válaszaiból azt szűrte le, hogy a mindennapi gondolkodást az *igaz* és a *hamis* szó használatának legalább 13 egymással versengő változata

[4] Alfred Tarski: *Az igazság fogalma a formalizált nyelvekben* (1933). Fordította Máté András és Ruzsa Imre. In: Alfred Tarski: Bizonyítás és igazság. Válogatta Ruzsa Imre. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990. 56. és (1) 59–60. 4. j. – Arisztotelész (*Metafizika.* Γ, 1011b, 27.) szavait is a Tarski-tanulmány első részét magyarra átültető Máté András tolmácsolásában, s nem Halasy-Nagy József vagy Ferge Gábor közkézen forgó fordításában idéztem, mert filológiailag kissé pontatlan megfogalmazása jobban illeszkedik a szövegösszefüggésbe.

[5] Vö. Siobhan Chapman: *Language and Empiricism, After the Vienna Circle.* Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2008. (6) 113. és Joseph Ulatowski: *Ordinary Truth in Tarski and* Næss. In: Joanna Odrowaz-Sypniewska–Adrian Kuzniar: Uncovering Facts and Values. Poznan Studies in the Philosophy of the Sciences and Humanities. Brill Academic Publishers, Ghent [Belgium], 2016. (3) 74. skk.

jellemzi. Tarski igazságfogalma ugyan nem áll ellentétben a hétköznapi elképzelések egyikével-másikával, de nem az egyetlen, csak egy a sok közül. Az *igazság*nak, az *igaz* szónak a felmérés tanúsága szerint nincs a józan észen alapuló felfogása, legfeljebb a józan észen alapuló felfogásai vannak. Ezért az igazság megfeleléselmélete – tudományos műszóval: korrespondenciaelmélete – sem tarthat igényt az igazság józan észen alapuló felfogása megtisztelő címre. Næss ennél óvatosabban fogalmazott, egy példával élt: „Ha egy olyan intézetet irányítanánk, amely a nem filozófusok viselkedését figyelné meg, és a szervezet élén egy diktátor állna, akkor talán levonhatnánk egy fölöttébb általános következtetést arról, hogy a filozófiában járatlanok mit tartanak igaznak."[6]

Tarski 1944-ben jelentette meg *Az igazság szemantikus felfogása és a szemantika megalapozása* című tanulmányát, melyben logikai eszköztár igénybevétele nélkül fejtette ki elképzeléseit, és az őt ért bírálatokat is megválaszolta. Næss könyvére hivatkozva elutasította, hogy hozzájárult volna a *Melyik az igazság helyes felfogása?* tárgykörben folytatott terméketlen vitához. „Bele kell törődnünk, hogy itt nem egy, hanem több fogalommal van dolgunk, melyeket egyazon szó jelöl. … A zavart egyszer s mindenkorra elkerülendő, megállapodhatnánk abban, hogy e különböző fogalmakra különböző terminusokat használunk."[7] Az *igaz(ság)* szó ekkor az ismert teóriák – korrespondenciaelmélet, koherenciaelmélet, pragmatikus felfogás – közül csak az egyikben volna alkalmazható. A filozófiában járatos Tarski alighanem leplezte csalódottságát, logikai-matematikai ösztönére hagyatkozva mindössze annyit mondott, hogy még azt sem bánná, ha nem az általa képviselt felfogásra esne a választás. A döntést azonban nem bízta volna a filozófiában járatlanokra, egy diktátorra pedig semmiképpen sem.

---

[6] Arne Næss: *'Truth' as Conceived by Those Who Are Not Professional Philosophers.* Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1938. No. 4. Jakob Dybwad, Oslo, 1938. 72.

[7] Alfred Tarski: *Az igazság szemantikus felfogása és a szemantika megalapozása* (1944). Fordította E. Bártfai László. In: Tarski: Bizonyítás és igazság. 1990. (II. 14) 338.

Úgy vélte, hogy ebben a kérdésben kizárólag az igazságelmélettel foglalkozó tudósok véleménye vehető komolyan, akiknek egy jövőbeni igazság-konferencián kell kötelező érvényű többségi határozatot hozniuk. Ám még a vágyott monoszémia (egy szóalak – egy jelentés)[8] sem kezeskedik azért, hogy mindig ugyanaz az intuíció húzódik meg egy szó vagy kifejezés használatának hátterében. Næss felmérése arra hívta fel a figyelmet, hogy a filozófiában járatlanok intuíciói különböznek abban a tekintetben, hogy mit tartanak igaznak vagy hamisnak. A megkérdezettek eltérő nézetei a politikai demokrácia véleménytagozódására emlékeztették, melynek ellenpéldája a diktatúra, ahol mindenről csak egyetlen vélemény foroghat közszájon. Tarski felfogása ezzel szemben arisztokratikus, mert csak egy szűk réteg (igaz, nem született előkelők, csak egy hivatásrend) többségi véleményét tekintette volna mérvadónak, a közvetlen demokráciát legfeljebb a szaktudósok körében elfogadhatónak. Különös, de ismeretelméletük természetét végső soron mindketten alkotmánytani, politikatudományi vagy szociológiai fogalmakkal ragadták meg.

Næss empirikus szemantikája a manapság olyannyira divatos experimentális filozófiát előlegezte meg. „A kísérleti filozófusok kérdőíves felméréseket végeznek arról, hogy a laikusok hogyan vélekednek a filozófusok által citált esetekről. Az eredmények sokkolók" – állapította meg Forrai Gábor *Filozófiai intuíciók és az experimentalista kihívás* című tanulmányában.[9] Szemléltetésül

[8] A nyelvészetben Charles Ruhl honosította meg a monoszémia kifejezést. Sokat vitatott első hipotézise értelmében minden szónak csak egyetlen jelentése van. Ám ha felütünk egy értelmező szótárt, az elénk táruló lappár sokszor az ellenkezőjéről tanúskodik: néhány szócikk szinte áthatolhatatlan poliszém dzsungelként indázódik egybe. A szembeszökő ellentmondást második hipotézisével próbálta áthidalni: ha egy szónak több jelentése van, akkor ezeket általános szabályok kapcsolják össze. Vö. Charles Ruhl: *On Monosemy. A Study in Linguistic Semantics.* State University of New York Press, Albany, 1989. (1) 4. – A logikában és a matematikában azonban évezredek óta alapvető követelménynek számít, hogy – Tarski szavaival – „különböző fogalmakra különböző terminusokat" használjanak, azaz gondosan ügyelnek arra, hogy egy kifejezés egy és csakis egy dolgot jelöljön.

[9] Forrai Gábor: *Filozófiai intuíciók és az experimentalista kihívás*. In. Forrai Gábor (szerk.): Filozófiai intuíciók – Filozófusok az intuícióról. L'Harmattan, Budapest, 2013. (2) 131. – Bővebben lásd Joshua Alexander: *Experimental Philosophy. An Introduction.* Policy Press, Cambridge–Malden (Massachusettes), 2012.

néhány vizsgálat eredményeit ismertette, melyek attól függően mutattak statisztikailag szignifikáns eltéréseket, hogy a válaszadók nyugat-európaiak vagy távol-keletiek, kínaiak voltak-e. Az etno-episztemológia követői ezekre a felmérésekre alapozták új keletű tudományukat, mely szerint Max Weber kínaija nem feltétlenül ismeri el helyesnek a nyugati társadalomtudomány módszertanilag helyes bizonyításait. Más kérdőíves vizsgálatok alanyai pedig attól függően mutattak statisztikailag szignifikáns különbségeket, hogy magas vagy alacsony gazdasági-társadalmi státusúnak számítottak-e, amit a szemfüles marxisták a szocioepisztemológia mellett hozhatnak fel érvként. S hasonló módon vethetné meg az alapját valaki a megismerést nemek szerint vizsgáló geneoepisztemológiának, avagy a Kicsi Sándor András tollára illő gasztroepisztemológiának, amely példának okáért a konyhai gázplatnin sütött bundáskenyeret, illetve a titkos fűszerkeverékkel ízesített homárlevest fogyasztók intuícióinak számottevő eltéréseit tanulmányozná.

A filozófusok intuícióhoz fűződő viszonyáról a közelmúltban összeállított kötet előszava így határozta meg a fogalmat: „Az intuíció az igazság közvetlen felismerését jelenti, olyan betekintést a dolgok természetébe, amely látszólag független a tapasztalati bizonyítékoktól."[10] Az a módszerré finomodott gyakorlat, mely szerint a filozófiai elképzeléseknek ki kell állniuk a hétköznapi intuitív ítéletekkel való egybevetés próbáját, alighanem egyidős a filozófiával, de az analitikus filozófiára különösen jellemző. A kísérleti filozófia eredményei azonban megkérdőjelezték, hogy az intuíciók alkalmasak lehetnek a filozófiai elképzelések ellenőrzésére. Ha nincsenek antropológiai univerzálék, akkor az intuíciók sem egyetemesek, nem erősíthetik meg, de nem is érvényteleníthetik a filozófiai következtetéseket. Nemes László ekként fogalmazta meg lehangoló helyzetértékelését: „A filozófia önképe és tényleges gyakorlata között … egyfajta diszkrepancia áll fenn. A filozófia racionális reflexióként szereti felfogni önmagát, miközben … alapvetően intuíciók mérlegelésében áll működése."[11]

[10] [Forrai Gábor]: *Előszó.* In. Forrai (szerk.): Filozófiai intuíciók, 2013. 7.

[11] Nemes László: *WEIRD filozófia? – avagy kik is azok a filozófusok, akiknek az intuícióiról beszélünk?* In: Forrai (szerk.): Filozófiai intuíciók, 2013. (1) 110.

A filozófiai elméletek ennek értelmében merőben a kontempláció és az intuíció hozadékai. Forrai Gábor mégsem ennyire borúlátó. Megítélése szerint a helyzet nem reménytelen, bár felhőtlen bizakodásra sem ad okot. Elemzésében élesen elválasztott egymástól két esetet: 1. a filozófiai elképzeléseknek meg kell felelniük az intuícióknak, és 2. a tudományos elméleteknek meg kell felelniük a kísérleti eredményeknek. S e két szempont nem mindig érvényesíthető a másik megsértése nélkül: „Egy nagyon egyszerű elmélet szükségképpen ütközni fog intuícióinkkal, ha pedig valamennyi intuíciót tiszteletben akarjuk tartani, elméletünk ad hoc szabályok szedett-vedett gyűjteménye lesz. Ha ki akarjuk egyensúlyozni a két szempontot, elengedhetetlen, hogy bizonyos intuíciókat visszautasítsunk."[12] Példaként a klasszikus logikát, a materiális kondicionálist (implikációt) említette, amely szöges ellentétben áll a logikában járatlanok nézeteivel. Csaknem mindenki értetlenül csóválja a fejét, amikor tudatják vele, hogy a logikában a hamis előtagú, igaz utótagú kifejezések igaznak számítanak.

Az intuíció független a tapasztalattól, látszólag nincs köze az öt érzékhez. Néhány filozófus azonban csak az intuitív tudás közvetlenségére utal meghatározásában, az érzéki tapasztalat hiányát nem tartja szükségesnek megemlíteni.[13] A csend eredendően akusztikai jelenség, de sajátos, nemleges tapasztalat: „És mit jelent a csönd, ha nem a hang hiányát?"[14] A csendet az élesen halló emberek sem hallják, csak azt tudatosítják, hogy nem hallanak semmit. Az akusztikus csendről alkotott vélemények nem lehetnek intuitív ítéletek, mert a csend minden halló embernek gyakori tapasztalata. Ám az, hogy egy érzékei teljes birtokában lévő ember mit ért egy érzékelést kifejező szón vagy kifejezésen, csak közvetve kapcsolódik

[12] Forrai Gábor: *Filozófiai intuíciók és az experimentalista kihívás* . In. Forrai (szerk.): Filozófiai intuíciók, 2013. (3) 133.

[13] Vö. például Alvin I. Goldman: *Philosophical Intuitions*: *Their Target, Their Source, and Their Epistemic Status.* Grazer Philosophische Studien, Vol. 74. 2007. No. 1. (3) 4. – Az amerikai filozófus több intuíciótipológiát ismertet tanulmányában.

[14] Aurelius Augustinus: *Vallomások* (Kr. u. 397–398). Fordította Városi István. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1982. (XII. III) 383. – Az eredeti: *et quid est esse ibi silentium nisi sonum ibi non esse?*

az érzékeléshez, akár intuitív ítéleteket is fűzhet hozzá. Ráadásul a poliszém *csend* szó a külvilág állapotaként zajtalanságot jelent, lelkiállapotként viszont rendszerint békességet, nyugalmat. Füst Milán egy protozeugmával sűrítette egybe a két jelentést: „Most csend van a fülemben és a szívemben."[15]

Platón a *Theaitétosz*ban arra figyelmeztetett, hogy van olyan igaz vélemény, amelyik nem tudás, ezért úgy egészítette ki a meghatározást, hogy a tudás igazolt igaz hit.[16] Több mint kétezer év múlva, 1963-ban Edmund L. Gettier amerikai filozófus egy kevesebb mint ezer szóból álló írásban bizonyította, hogy ez a definíció nem minden esetben felel meg a valóságnak.[17] Az állításokhoz kapcsolódó, úgynevezett propozicionális tudás meghatározása ezért kiegészítésre szorul. A tudás más válfajait viszont nem érintik közvetlenül ellenvetései. Kétségtelen tény, hogy a nyelvi kompetencia is egyfajta tudás. Az, hogy valaki tud magyarul, a tudás fajtái közül éppúgy a jártasságok közé sorolódik, mint az, hogy tud olvasni vagy úszni. Az anyanyelvi beszélők egyaránt tudnak magyarul, a szókimondó éppúgy, mint a szűkszavú vagy a szószátyár. Az alapszókincshez tartozó *csend* szót minden anyanyelvi beszélő helyesen használja, legfeljebb a saját szóhasználatáról nem képes hitelt érdemlően beszámolni.

Pierre Bourdieu *A közvélemény nem létezik* című előadásában három hallgatólagos előfeltevés igazságát kérdőjelezte meg. A három posztulátum így foglalható össze: 1. Mindenkinek van véleménye; 2. Valamennyi vélemény egyenértékű; 3. Mindenki egyetért abban, hogy mely kérdéseket érdemes feltenni.[18] Tisztában volt azzal, hogy az egymásba fonódó három

---

[15] Füst Milán: *Denevérek* (1946). In: Füst Milán: Összegyűjtött elbeszélései. I. Öröktüzek. Sajtó alá rendezte Petrányi Ilona. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2003. 161.

[16] Theaitétosz azt fejtegette Szókratésznek, hogy „a megindokolt igaz vélemény maga a tudás, a megindokolatlan viszont kívül esik a tudáson". Platón: *Theaitétosz* (Kr. e. 368 körül). Fordította Kárpáty Csilla. In: Platón összes művei. II. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. (201c) 1043.

[17] Vö. Edmund L. Gettier: *Lehet-e a tudás igazolt hit?* (1963). Fordította Forrai Gábor. In: Forrai Gábor (szerk.): Mikor igazolt egy hit? Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 2002. 31–33.

[18] Vö. Pierre Bourdieu: *A közvélemény nem létezik* (1973). Léderer Pál fordítása. Szociológiai Figyelő, (ú. f.) 1. évf. 1997. 1–2. sz. 136. k.

előfeltevés tagadása számtalan ember demokratikus érzelmeit sérteni fogja, de azt is tudta, hogy álláspontjával nehéz érveket szembeszegezni. A közvélemény-kutatás legfontosabb feladatát annak az illúziónak a megteremtésében látta, hogy létezik közvélemény. Jómagam a választási hadjáratok megtévesztő kérdezési stratégiájával, a feltett kérdések szándékosan részrehajló kijelölésével nem foglalkoztam. Azt sem állt szándékomban megítélni, hogy az utca emberének a kvantummechanikáról vagy akár az igazságról vallott nézetei – Bourdieu kifejezésével – „a koherencia követelményeinek eleget tevő véleménynek" tekinthetők-e. Csupán azt szerettem volna megtudni, hogy a mai magyar nyelvhasználók mit értenek a *csend* szón.

S ez éppen olyan eset, amelyre Bourdieu megállapításai nem érvényesek. Ha az embereket a szóhasználatukról kérdezik, 1. mindenkinek van véleménye. Mivel a kérdés az alapszókincs egyik elemére vonatkozik, 2. minden válasz egyenértékű. Többnyire 3. érdekesnek tartják a feltett kérdéseket. A kérdező oly módon is a másik bizalmába férkőzhet, hogy a maga javára fordítja Hilary Putnam szociolingvisztikai hipotézisét, a nyelvi munkamegosztást,[19] s ha úgy adódik, őszintén megvallja, nem tudja, mit jelent egy szó, amelyet a megkérdezett használ. Jó példa erre a szókincs perifériájáról a *dózni* ('cigarettásdoboz'), *dübel* ('csavar beillesztésére szolgáló hüvely', másként tipli), *düzni* ('fúvóka, porlasztócső') sorozat. A szótárkészítőt és a nyelvhasználót egyaránt a megfelelés (korrespondencia) kényszere hajtja. Az értelmező szótárak szerkesztői a nyelvhasználat gondos tanulmányozásából szűrik le a szavak jelentését, az igényesebb nyelvhasználókat pedig a szótár igazítja el a helyes szóhasználatot illetően. A szótár készítése alapvetően deskriptív, használata preskriptív tevékenység.

Először 2007 őszén faggattam kötetlen beszélgetésekben ismerőseimet. Az interjúkészítés szokásos nehézségeivel –

[19] Vö. Hilary Putnam: *The Meaning of 'Meaning'* (1975). In: Hilary Putnam: Mind, Language and Reality. Philosophical Papers 2. Cambridge University Press, Cambridge, 1982. 228. k.

idegenségérzet, feszélyezettség, a beszédmód megváltozása stb. – nem kellett megbirkóznom. Kávéházi kérdezősködésem – noha kérdőívet nem állítottam össze – jellegét tekintve inkább emlékeztetett Næss felmérésére, mint a kísérleti filozófusok eljárására. Azt akartam megtudni, mit értenek *csend*en, s nem egy filozófiai problémával, például valamelyik Gettier-esettel kapcsolatban késztettem őket határozott állásfoglalásra. A célzott beszélgetések során mindössze arra ügyeltem, hogy *A magyar nyelv értelmező szótárá*ban található **csend** szócikk római számmal elkülönített jelentéseinek, arab számmal megkülönböztetett jelentésárnyalatainak ismeretében a megszabott mederbe tereljem a szót.[20] A szócikk három jelentését a következőképpen egyszerűsítettem: 'zajtalanság', 'nesztelenség', 'nyugalom'.

A kísérleti színhely megválasztása szerencsésnek bizonyult. A kávézóban a vendégek túlnyomórészt ismerik egymást, állandóan jártatják a szájukat, s még a legfurcsább kérdéseket is magától értetődőnek tartják.[21] Ötven ott időző embertől kérdeztem meg, mit ért *csend*en, volt köztük rokkantnyugdíjas és államtitkár, cukrász és könyvtáros, költő és adóbehajtó, nyelvész és gépészmérnök (kétharmaduk férfi, egyharmaduk nő), négyötödük egyetemet vagy főiskolát végzett. Túlnyomó többségük a fővárosban élt, csupán hárman vidéki nagyvárosban, négyen pedig határon túli magyarok voltak. A férfiak a harminc-, negyven-, ötvenévesek, a nők a húsz- és harmincévesek születési cohorsába tartoztak. Miután biztosítottam őket arról, hogy nem esnek otromba tréfa áldozatául, egyetlen kivétellel mindannyian válaszoltak. Senkit sem szakítottam félbe, ha abbahagyta, nem nógattam. Türelmesen figyeltem, de jegyzeteket akkor és ott nem készítettem.

Először mindenki a *csend* alapjelentését öntötte szavakba: *„Nincsen semmi zaj." „Nincs lárma." „Tök kuss van."* Úgy egytizedük körben forgó meghatározással élt. *„Amikor csend*

[20] Bárczi Géza–Országh László (főszerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára* (1959, 1960). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 1979. I. 862. és III. 67–69.

[21] Köszönet illeti a Kamara Kávézó megértő közönségét, akik több kísérleti filozófiai és kognitív nyelvészeti felmérésnek is alanyai voltak.

van." Háromötödük békés, nyugodt környezetről, lelki megnyugvásról is beszélt: a magasabb társadalmi státusúak szinte kivétel nélkül háborítatlan nyugalomról (madárcsicsergés, tengerparti naplemente stb.), míg az alacsonyabb társadalmi státusúak zömmel megnyugvásról, a lélek csendjéről. A *csend*et csak a nők tartották félelmetesnek (négyen), egyértelműen 'magány, egyedüllét' értelemben használva a szót, míg a férfiak kimondottan kívánatosnak ítélték a csendes egyedüllétet (heten), nyugodt otthoni szöszmötölést, fülsiketítő barkácsolást, tétlen másnapos önmegtalálást értve rajta. Egy óvodás kisfiúnak (a „mintában" három gyerek volt) a kérdésről Weöres Sándor *Száncsengő* (1931) című verse ötlött az eszébe – *„csönd-zsákból hangot lop"* –, s rögtön hozzáfűzte, mit kér a Mikulástól. Egyedül ő ragaszkodott ahhoz, hogy szavait jegyezzem fel.

Az évek során néhányan elmaradtak, ketten meghaltak, sokan törzsvendéggé váltak. Mindannyian tudták, mivel foglalkozom, miről írok körükben esténként. 2016 telén ismét ötven embert faggattam a *csend*ről, huszonötöt másodjára; közülük csak hatan említették, hogy egyszer már kérdeztem őket. A nemek aránya nem változott, a végzettség is hasonlóképpen alakult, nagyrészt most is fővárosiak voltak, egyötödük viszont külföldön dolgozott, csak látogatóban járt idehaza. A férfiak közül ki-ki átlépett a következő életkori cohorsba, a nők viszont javarészt kicserélődtek, továbbra is a húsz- és harmincévesek közül kerültek ki. A *csend*et a hatvan feletti férfiak (heten) is félelmetesnek tartották, de a fiatal nőkkel ellentétben nem 'magány, egyedüllét', hanem 'üresség, betegség, halál' értelemben. Azt fejtegették hosszasan, hogy képtelenek elviselni a csendet.

Léha kérdezősködésem nem volt haszontalan. A beszélgetések során figyeltem fel arra, hogy a *csendben van* és a *hallgat* 'nem beszél' csak részleges szinonima. A vizsgálatba bevont férfiak egyike, miután lekéste a vasárnapi ebédet, másnap fásultan közölte: *Az asszony nem állt szóba velem, a fedőket csapkodta, az edényekkel csörömpölt, majd dühödten porszívózott.* Magyarán: hallgatott, de éktelen zajt csapott. Másodikként említem, pedig

csak később ébredtem rá, hogy a nesztelenség fogalomköre (elrejtőzés és becserkészés, lopakodás, a lélegzet visszafojtása stb.) szemantikai vakfoltnak bizonyult. Alighanem azért, mert a meghitt poharazgatás, az önfeledt fecsegés egyáltalán nem emlékeztet a darwini létharcra. Még azok sem említették, akik valóban a csatatérről érkeztek, mert nemzetközi munkáltatójuk összekovácsoló tréning gyanánt paintballra fizette be őket.

Mindenki egyetért azzal, hogy a *Csend van az erdőben* és a *Zaj van az erdőben* állítások közül egyszerre és egy helyen csak az egyik lehet igaz. Beszélgetőtársaim azonban a *csend* 'békesség, nyugalom' jelentését kifejtve gyakran mondtak afféléket, hogy *Csend volt, csak a tücsök ciripelt / a madarak énekeltek* stb. A *Csend volt, csak a … hallatszott* mondatséma arra utal –, hogy a mindennapi nyelv nemcsak az üres, a zaj hiányával meghatározott (teljes) *csend*et ismeri, hanem a tartalmas, azaz bizonyos fokig „zajos" (részleges) *csend*eket is. A teljes csendek között akusztikai értelemben nem lehet különbséget tenni, csak a részleges csendek lehetnek kisebbek vagy nagyobbak. Fonológiai hasonlattal élve a teljes csend bináris, a részleges csend graduális jegyekkel írható le. Voltaképpen ez a felismerés szolgált a *Teljes, részleges és viszonylagos csend* című tanulmányom alapjául.[22]

Az *igaz(ság)*ból egy is elég, a *csend*ből viszont több sem sok. A *csend* metonimikusan motivált poliszémia.[23] A szó 'zajtalanság' és 'lelki béke' jelentése egyaránt természetes negatívum, gyakran járnak együtt, és a külső csend sokszor eredményez lelki nyugalmat. Ady Endre egyik újságcikkében a nyári este varázsos hatalmáról tudósított: „a természet csendje néha-néha az én szívemben is nyugalmat teremt".[24] Ám a külvilág csendje nem

[22] E. Bártfai László: *Teljes, részleges és viszonylagos csend.* Dunatükör, XIII. évf. (38. megj.) 2015. nyár, 66–84.

[23] Mégpedig pszeudorendszeres, metonimikusan motivált poliszémia. Vö. Pethő Gergely: *A nem rendszeres poliszémiajelenségek kognitív háttere.* Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXI. Tanulmányok a kognitív szemantika köréből. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. (1.3.1) 144. k. és (2.2.2) 154. k.

[24] Ady Endre: *Nyári estén* (1898). In: Ady Endre összes prózai művei I. Újságcikkek, tanulmányok (1897–1901). Ady Endre összes művei. Összeállította Földessy Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 29.

mindig hoz lelki megnyugvást, lelkiállapotként a szó jelentése olykor az ellenkezőjére – 'békétlenség, nyugtalanság' – fordul, mint Tóth Árpád *Jöjj, vihar!* (1911) című költeményében: *„Csak ez a csend, e tespedt ájulat rossz / Csendje ne volna!"* Ady Endre egy oksági kapcsolatról számolt be, míg Tóth Árpád a maga változást szomjúhozó nyugtalanságát vetítette ki a lélek tájaira emlékeztető külső világra.

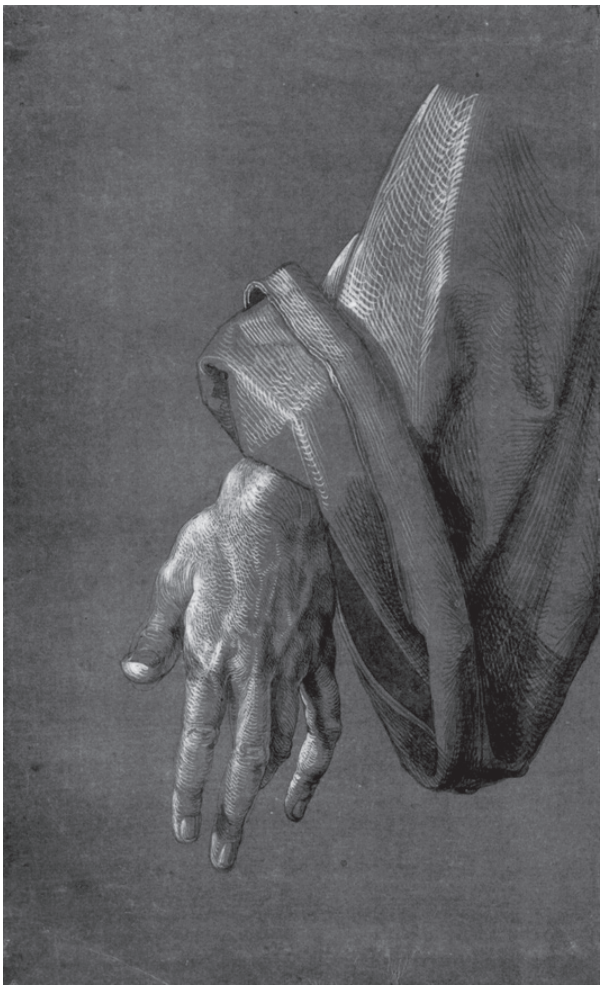

Albrecht Dürer *(1471–1528) tanulmánya*

Aradi József

Hagymahántás-kísérletek — Sütő András digitális halála és feltámadása

„Ezek a köztes állapotok elviselhetetlenek.
Például ha, mondjuk, az embert szeretik is, nem is.
Ennél rosszabb alig lehetséges.”
(Sütő András: Hargitai vadászkalandok)[1]

Egy 1979-ben írt, és a mai internetes „ántivilágban” viszonylag önálló életre kelt, vagyis digitálisba átment írásomat olvasom újra.[2] Elképedek, mennyire zokon vettem ebben a sok évvel ezelőtt született írásban Sütő András „nyelvterelő”, „szóvigyázó” metaforáit. Karácsony Sándor nevelőt és neveltet mellérendelő nyelvfelfogását állítottam akkor szembe a Sütőével: Karácsony Sándor szerint a nyelv élő organizmus, a mindennapi nyelvhasználatban a beszélők egyenrangúak, a nyelv folytonosan újrateremtett „alku” beszélő és befogadó között, nincs szüksége sem „terelésre”, sem „vigyázásra” („szóvigyázásra”), mert „kettőn áll a vásár”, a gyermek egyenrangú fél a nyelvi lehetőségek játékos kitapasztalásában.[3] Nem tudtam elfogadni, hogy „ahányan vagyunk, mindannyian elszegődünk Lászlóhoz nyelvterelő,

[1] Lásd Sütő András: Kalandok könyve. Digitális Irodalmi Akadémia, Budapest, 2001. p. 74. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/xhtml/suto_andras/Suto_Andras-Kalandok_konyve.xhtml(2018. jún. 24.)

[2] Aradi József: Mindennapi közlésvilágunk. Tett, 3.(1979) 2–6., p. 49–51. Elérhető: http://adatbank.ro/html/cim_pdf1800.pdf (2018. jún. 24.)

[3] Válogatás Karácsony Sándor műveiből. In: Heltai Miklós, szerk., Karácsony Sándor pedagógiája. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

szóvigyázó juhászoknak, éjjel-nappali szolgálatra”[4]. Ebből én akkor egy rejtett nyelvi fölénymodell rám is kiterjesztett parancsát hallottam ki. Mi több, egy feje tetejére állított, a hagyományok sokszínűségéből kiszakított monolitikus nyelvmodellt láttam benne, egy olyan felfogást, mely szerint egyedül az anyanyelvhez való ragaszkodás tartja meg a közösséget, nem pedig, ahogy én gondoltam akkor, a közösség mássághoz való viszonyulása, a „másik” elfogadása, egy érzékenyen vibráló kapcsolathálózaton belül az identitás-kódok természetes sokfélesége tartja életben a nyelvet.

Igen, mondtam akkor, mindnyájan „nyelvkárosultak” vagyunk, szó szerinti „károsultjai“ egy számunkra az ideológiai nyelvre, arra a bizonyos „bükkfanyelvre” (*limba de lemn, langue de bois*) lecsupaszított közlésvilágnak[5]. Károsultjai akképpen, hogy hiányoznak a károsultságunkhoz mérhető szavaink, ezért nem tudunk beszélni róla. Márpedig – és ebben Sütő nagy igazságot mond ki – „amire nem lesz saját szavad: elpártol tőled, hiába mondja bárki, hogy a tulajdonod“. Csakhogy míg Sütő András „nyelvkárosultjai“ holmi „nagyfejedelemségekben” („Szavaink Birodalmában”) tévelyegnek, a közlés metaforákkal eltérített vagy rejtett üzeneteinek „vaksüketnémái“ saját világukban, az emberi kapcsolatok köznapi, szótlan világában jutnak „anyanyelvi koldusbotra“. Az „ideológiai nyelv koldusai vagyunk” – vontam le a következtetést, és ez a helyzet megfoszt bennünket nemcsak mindennapi közlésvilágunkban olyannyira fontos metakommunikációs készségeinktől, hanem attól is, hogy kapcsolatkultúránk rövidzárlatait megértsük. Vagyis megakadályoz abban, hogy megértsük a kisebbségi lét Kelet-Európában szükségszerű-szükséges nyomorúságait.

Igazam volt-e?

---

[4] Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion, Bukarest, 1977. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2014. nov. 11.)

[5] Francoise Thom: Limba de lemn. Editura Nemira, București, 1993. Eredetiben franciául: La langue de bois. Commentaire Julliard. Paris: Ed. Julliard, 1987.

„Villany-Sütő”?

„Nem antisütő, hanem A SÜTŐ”
(Láng Zsolt: Az Éneklő Borz, 1996)[6]

Esszémben Sütő András anyanyelv-féltő pátoszának, kisebbségi metaforáinak mai aktualitását vettem-veszem szemügyre. Nincs más súlymérték a tarsolyomban, mint a magyar nyelv internetes használatára lecsupaszított digitális világ. Mércém a dolgok egyszerre közelről és távolról való szemlélete. Kalauzom Antonela Capelle-Pogăcean blogolvasó módszertana, melynek segítségével Wass Albert digitális továbbélését, egy Sütőével párhuzamos életmű jelképes identitáskonstrukcióit veszi szemügyre Párizsból[7].

A magyar nyelv internetes használata? Ha addig vagyunk magyarok, ameddig az anyanyelvi takarónk ér, mihez kezdjünk Sütő András nyelvféltő metaforáival egy olyan digitális világban, ahol a világ nyelveinek csak öt százaléka van jelen, a maradék 95 százalékot végérvényesen kiszorította az angol? A herderi jóslatot idézi fel az emlékezetünkben Kornai Andrásnak a legtekintélyesebb nyílt hozzáférésű folyóiratban, a *PLOS One*-ban[8] – angol nyelven – megjelent verdiktuma a nyelvek digitális haláláról.[9] A nyelvek újfajta használata a digitális korban arra kényszerít bennünket, hogy újragondoljuk mindazt, amit a nyelv és az etnikumok jövőjéről tudunk. „Wikipédia nélkül nincs

---

[6] Láng Zsolt: Sütő. In: Éneklő Borz. Kalligram, Pozsony, 1996. p. 4

[7] Antonela Capelle-Pogăcean: Wass Albert újraolvasása Magyarországon és Romániában: egy identitás jelképkonstrukciója. Múltunk. 3. (2010) p. 161–175. Elérhető: http://epa.oszk.hu/00900/00995/00023/pdf/pogacean10-3.pdf (2018. jún. 24.) Eredetileg megjelent: Relire Albert Wass en Hongrie et en Roumanie. La construction d'un emblème identitaire. In: Denis-Constant Martin (ed.): L'identité en jeux. Pouvoirs, identifications, mobilisations. Paris: Karthala, 2010. p. 245–266.

[8] Lásd: http://www.plosone.org

[9] Kornai András: Digital Language Death. PLoS ONE volume 8 (2013), issue 10. p. 1–11. Elérhető itt: http://eprints.sztaki.hu/7564/7/Kornai_2441287_ny.pdf (2018. jún. 24.)

túlélés" – szögezi le Kornai András. Persze van magyar Wikipédia, nem is akármilyen, nagyságra a 24. helyen áll a világranglistán. De mi kell a magyar Wikipédiához? Szerkesztő magyar közösség. „Közösség nélkül nincs túlélés." A hálózati túlélés olyan „aktoraira" van szükség, akik el is olvassák a szócikkeket, csetelnek magyarul, magyarul írnak a Facebookra, twittelnek, blogot írnak, viszik magukkal anyanyelvüket a kibertérbe. Egy író is csak addig él – túl – ebben a digitális világban, ameddig a nyelve nem kerül a veszélyeztetett nyelvek listájára.

De mit és hova lát, aki egyszerre fordítja önmagára és az egész világra az internetes világ tényeiről való tűnődés távcsövét? És főleg, miért olvassa újra Sütő Andrást? Az életművet. Természetesen a Magyar Digitális Akadémia, a DIA oldalain olvassa[10], amelynek Sütő András alapító tagja volt. Elsősorban digitális nyomokat keres az Interneten, amelyek igazolják vagy cáfolják egy-egy írói életmű haláltusáját a digitális nyelvhalál arénáin. Ezekből a nyomokból próbálja kiolvasni, vajon folytatódik-e a hetvenes-nyolcvanas évekre jellemző Sütő-kultusz Magyarországon[11]. Vannak-e Sütő-olvasói a DIA-nak?

A Gyakori kérdésekben[12] a *Házifeladatok* rovatban valaki a *Levelek a fehér toronyból* című kötelező olvasmány után érdeklődik. „Fent van-e a neten valahol? Sehol nem találjuk a googlében" – írja a kérdező[13]. Válasz: „Sajnos, rossz hírem van. Már egy fél órája keresem, de semmit sem találok ezzel az olvasmánnyal kapcsolatban. Sütő Andrásnak a legismertebb műveit megtaláltam, de erről még csak utalást sem, hogy miről szólhat. Csak könyv alakban lehetne megrendelni. Talán valakinek megvan, és tud segíteni, ha látja, hogy valóban nincs fent. Itt nem

[10] http://dia.hu, http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO

[11] Boka László: A divattól a kultuszig. Kanonizációs stratégiák az erdélyi magyar irodalom magyarországi recepciójában. In: Dobos István – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) Kanonizáció – rekanonizáció. Alföld könyvek, Debrecen, 2003. p. 35–51. Elérhető itt: http://doktori.btk.elte.hu/lit/boka/diss.pdf (2018. jún. 24.)

[12] http://www.gyakorikerdesek.hu.

[13] 2012-04-15 20:39.

találni semmit."[14] És valaki megtalálta: „Az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című könyvének egyik fejezete. Itt az egész könyv, kb. a 2/3-ánál találod."[15]

Hogy vannak-e visszatérő olvasói a DIA-nak, ezt sajnos lehetetlen megtudni, a *Magyar Digitális Akadémia* nem rendelkezik találat-számlálóval. Rendelkezésre állnak ugyan Google Analytics adatok, de ezek csak a DIA oldalak havi látogatottságát mérik. A digitalizált életmű szerzői jogi korlátai sem kedveznek a „digitális bennszülött" nemzedékre jellemző olvasási szokásoknak, nevezetesen annak a gyakorlatnak, hogy a böngészés bajnokai, mint a kíváncsi méhek a nektárt, szövegdarabkákról szövegdarabkákra szállva, vigyék magukkal, facebookolják, bloggolják tovább az *Anyám könnyű álmot ígér* egy-egy részletét. A jogszabály szigorú, az olvasónak nem áll jogában a mű bármely részletének elektronikus vagy nyomtatott formában történő felhasználása, másolása, többszörözése, terjesztése, továbbítása, megjelenítése, előadása, reprodukálása, közzététele[16]. Szerencsére a Google-nemzedék ezeket a szabályokat már rég nem tartja be. Illetve nem tartaná be, ha néhány divatos citátum-oldalon kívül tollról tollra, szájról szájra vándorolnának a DIA-n közszemlére bocsájtott Sütő-szövegek.

Vannak bizonyos mérési és az adatokból következtetéseket levonó technikák, például a SimilarWeb[17] dia.hu elemzése, amelyekből mégis ki lehet olvasni, kit olvasnak manapság a DIA-n, és azt is, hogyan. Főleg ez a *hogyan* érdekes. Pontosan úgy olvassák a DIA-t, miként a méhek szállnak virágról virágra: a túlnyomó többség egy kulcsszó beírása ürügyén érkezik a honlapra, és két percnél tovább aligha időzik ott, amolyan „lepattanó" látogató, aki azon nyomban továbbáll. Lapozgatásra

---

[14] 2012-04-15 21:39

[15] Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Kriterion, Bukarest, 1977. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2014. jún. 24.)

[16] http://dia.hu, A DIA-ról, Felhasználási feltételek.

[17] http://www.similarweb.com/

nem vállalkozik, megmarad az első kinyitott oldalon. Népszerű és az olvasót odaláncoló DIA-oldalak viszont: a Szabó Lőrincé, Nemes Nagy Ágnesé. Kiemelt figyelmet kapott Szabó Lőrinc a Lóci-verseivel és Nemes Nagy Ágnes egy-egy Kosztolányi- (*Boldog szomorú dal)* és Berzsenyi- (*Osztályrészem*) vers elemzésével. Facebookról, Twitterről, közösségi hálózatról érkező látogató szinte nincs is.

Hol rejtőzik Sütő András a nagy nemzetközi internetes böngészdében? Elég pontos képet ad a Sütő András iránti érdeklődésről a Google Trends[18], a Google internetes kereső érdeklődésmérője, a Google keresőmotorjának mindenki által hozzáférhető statisztikai adatbázisa, melynek adatai 2004-től állnak rendelkezésre. Az adatokból azt olvashatjuk ki, hogy a Sütő halálát követő 2006 októberi, igen erőteljes érdeklődés-csúcs után Sütő egy ideig még vonzza az internetes figyelmet, igaz, kisebb-nagyobb ingadozásokkal, de 2007 júniusától az érdeklődés teljesen megszűnik. A teljes érdektelenség számszerűsítve: nulla. Ezután, 2007-től egészen napjainkig már csak a Sütő-kultusszal kapcsolatos hírek vetnek kisméretű keresés-hullámokat (*Origo. hu:* „Megrongálták Sütő emléktábláját", *MR1-Kossuth Rádió*: „Csak kompromisszum árán kaphat szobrot Sütő András Marosvásárhelyen", MTI: „Sütő András-emlékplakettet avattak Romániában", Ma.hu: „Letiltják Sütő András darabját Dörner színházában", *Népszabadság.hu*: „Sütő András szülőháza: Örökös probléma", *Népszava.hu*: „Magyar tulajdon lesz Sütő András háza", *MTI:* „Sütő András-emlékdíj"). Ezt az adatsort igazolja Sütő András minimális jelenléte vagy előfordulásának teljes hiánya a Youtube-on, Facebookon, a Twitteren, az Instagramon, a Tumblr-en vagy az Index.hu Fórumain. Sütő András szótárából teljeséggel hiányoznak az „Internet", a „világháló", a „honlap" szavak, az „elektronikus" is csak az „elektronikus konyhagép" vagy talán ennél jellemzőbb módon az „elektronikus lehallgatókészülék"

[18] https://trends.google.com/trends/?geo=HU.

formában bukkan föl a naplójában. A teljes életművet véve alapul Sütő mindössze egyetlen alkalommal szól az „elektronikus médiáról", e modern jelenség sorscsapásszerű eluralkodásáról, amellyel az író változatlanul „a könyv, a nyomtatott írás erejébe, szerepébe" vetett hitét kívánja szembeállítani[19]. A Facebookra senki sem tett fel Sütő Andrásért lelkendező oldalt („fan page"), ezért a rendszer automatikusan generált egy angol nyelvű helyettesítő szócikket *„András Sütő, politician*" (Sütő András, politikus) címen, amely a Wikipédia angol nyelvű Sütő-szócikkéből emel ki néhány Sütőt politikusként bemutató mondatot. Az angol wiki-szócikk a román megfelelő fordítása. Egyedül a német Wikipédia-szócikk tartja számon Sütőben az írót. Az automatikus kivonatoló rendszer mintha elmulasztotta volna újraolvasni a Sütő-életművét.

Blogvilágban a „Sütő András" névre keresve elvétve találunk ugyan néhány blog-bejegyzést, de ezek többnyire a blogvilág mélyebb bugyraiban vannak – jellegében a legátlagosabb közülük Zotya48 blogja[20], ahol Cs. Nagy Ibolya Sütő-életrajza, mezőségi tájakkal, Világpanorámákkal, Reményik Sándor-mottóval („… visszavenni a mienk!"), palesztin üggyel, a Wass Albert-kultusz híreivel és a Floridában élő Wass Albert titokzatos haláláról szóló beszámolóval keveredik. Gyakori Sütő András és Wass Albert együttes előfordulása a blogokban.

A kibertérbe tévedt Sütő-életmű leméretése nem jár különösebb újdonságélménnyel: Sütő András a digitális világ emlékplakettje. Nem része annak az egyre gyorsuló, parttalanul áradó idézet-folyamnak, amelyben a fiatal nemzedékek önmagára talál, továbbvisz, tovább-bloggol, tovább-facebookol,

[19] Sütő András: Könyvtárak gyásza és dicsérete. In: SÜTŐ András: Létvégi hajrában. Esszék, jegyzetek, beszélgetések, levelek. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006. p. 122-124. Elérhető itt: http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007937&secId=0000833947&mainContent=true&mode=html (2018.jún.24)

[20] http://zotya48.blogspot.hu.

tovább-tweetel, megoszt, élővé tesz számára értelmes sorokat, személyes örökségévé avat egykori és mai írókat.

A Sütő-életművet természetesen hozzáférhetővé tették a Petőfi Irodalmi Múzeum digitális archívumaiban, ápolják kultuszát, szobrokat állítanak neki, de ez mit sem változtat a tényen, hogy Sütő András ma gyakorlatilag digitálisan halott. Ahogy a VillanySpenótban[21] sem találta meg a helyét, ahogy a posztmodern kánonokban sem talált értő „kanonizátorokra" (Pécsi Györgyi), kihullt a webes világból is. Villany-Sütő? Ismeretlen fogalom.

Senki sem írta még meg Sütő András digitális nekrológját.

Fűszálviták, reálpolitika

> Sütő (…) politikai magatartását sokáig a megmaradás érdekében tett kompromisszumok jellemezték:
> *„A fű lehajlik a szélben, és megmarad."*
> *(Magyar Larousse Enciklopédia, 1995)*[22]

És megmarad? Mi marad meg? Mennyi marad meg? Kinek kell, ami megmaradt? – kérdezi egy hatvani nyugalmazott könyvtárigazgató a megmaradás-metafora jelentésein meditálva[23]. De nemcsak könyvtárosok kapaszkodnak meg szívesen a fűszál-metaforában. *„A fű lehajlik a szélben, és megmarad"* – ez Sütő legnépszerűbb szállóigéje a Neten. Ha a kereső kifejezésekből lefelejtjük az író nevét, már-már úgy tűnik, ez a metafora mindjárt meg is cáfolja, amit az író digitális halálának bizonyítékairól szemrevételeztünk – az *Anyám könnyű álmot*

[21] http://hu.wikipedia.org/wiki/Villanyspenót.
[22] Magyar Larousse. Enciklopédikus szótár III. (N–Zs). Akadémiai Kiadó. Budapest:1994.
[23] Kocsis István: 35 éves az olvasótábori mozgalom. 3K (2007).7. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/01300/01367/00127/pdf/04konferenciak.pdf (2018. jún. 24.)

ígér naplóregényből[24] kilépve ez a mondat önálló életre kel, többen ismerik, többen idézik, mint ahányan olvasták magát a művet. És nemcsak önálló életre kel, hanem magasra csapja maga körül az Interneten a kedélyeket. Erősen megosztó, indulatokat korbácsoló jelmondatként gyűrűzik tova, nem a digitális nemzedék fórumain, hanem elsősorban irodalmi folyóiratokban, a DIA más írókhoz rendelt oldalain, igényesebb olvasóknak szánt blogokon. Elfoglalja kanonikus helyét a helyzettudat transzilván szótárában, a kisebbségi lét olyan történelmi tekintélyű önmetaforái közé iktatódik be, mint a „súly alatt a pálma", „sajátosság méltósága", „homok és gyöngy", „a felemelt fő dramaturgiája", kisebbségi értéknek lépteti magát elő, és mindjárt el is veszti ezt a kitüntetett helyet a cáfolatok ostroma alatt.

A cáfolatok nyilvánosak és könyörtelenek: azt róják fel Sütőnek, hogy nevezetes „fűszál"-mondatából az önáltatás és önigazolás politikai hitvallása olvasható ki. Ez az önfeladás programja. Rossz politika, amelyik abszolutizálja a megmaradás parancsát. A vádak egy része Magyarországról jön, magyar viszonyokat tükröz (Csoóri Sándor: *Erkölcsi revíziót!* című írása[25], Csurka István *Megmaradni* című darabja[26]), az önérzetében sebzett Sütő András elsősorban az ő vádjaikkal szemben védekezik.

Előbb csellel próbálja elvenni a kritika élét: ilyen kisebbségi jelmondatot, hogy a fű lehajlik a szélben, hogy megmaradjon, ő Erdélyben soha nem hallott, pedig ő ott él. Az *Anyám könnyű álmot ígér* esetében különben is „napló formájában írott regényről van szó, nem kisebbségpolitikai röpiratról" – védekezik egy 1989-es interjújában, amelyet Ablonczy Lászlónak adott. „A

[24] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2018. jún.24)

[25] Csoóri Sándor: Erkölcsi revíziót! In: Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek. 1961–1994. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/CSOORI/csoori00246a/csoori00466a_o/cso....

[26] Csurka István: Megmaradni. Csokonai, Budapest, 1988.

regényben a szóban forgó mondat így hangzik: „A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam". És ez így is van. Látott valaki füvet, amely a szélben nem hajlik le, hanem felkunkorodik?"[27]

A kunkorodás lehetetlensége a regényben olyan mindennapi paraszti bölcsességeket kifejező mondatokkal rímel, mint a tehén példája, amely „villás fejét ügyesen félrefordítva (…) igazodik az ajtó méreteihez" vagy a „tízméteres szabadságának határait" számba vevő, pórázon tartott kutya reálpolitikája. A vád alá helyezett mondatot különben sem az író-narrátor mondja ki, hanem a regény egyik szereplője, Gyümölcsoltó Gergely, a maximát tehát, úgymond, nem lehet az írón számon kérni. Persze, ha jobban utánajárunk, a szóban forgó mondatot még csak nem is Gyümölcsoltó Gergely mondja ki, hanem maga az Isten, Gyümölcsoltó Gergely a mondást elővigyázatosságból egyenest az Isten szájába adja.

Nézzük csak, hogyan:

Gergely bátya, a regény egyik hőse elmeséli, református létére miként férkőzött Bukarestben egy ortodox pap kegyeibe, hogyan énekelt, lóbálta a füstölőt, és imádkozott az ortodox liturgia szerint, és ezzel az álruhás, álorcás tevékenységgel hogyan tudott rengeteg pénzt keresni. Valahogy mégis bűntudat gyötri, vajon megbocsájtja-e neki a református Isten ezt az érdekvezérelte renegát tevékenységet. És a mesélő Gergely bátya végül úgy alakítja a történetet, hogy a végén az Isten pártfogásába ajánlja a megmaradás érdekében megjátszott ravaszkodást, vagy ha nevén akarjuk nevezni a dolgot, ezt az Istennek tetsző, de végül is csak átmeneti igazodást a szél hatalmához és az istálló méreteihez:

„– Mi vagy te, fiam?

– Református vagyok, Uram.

---

[27] Ablonczy László: „Fűszálviták", remények, betiltott darabok. Film, Színház, Muzsika, 1989 május 6. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00118a/suto00157/suto00157.html (2018. jún. 24.)

– Miért énekeltél ortodoxul, fiam?
– Hogy megmaradjak, Uram.
(…)
– Miért lóbáltál füstölőt, fiam?
– Hogy megmaradjak, Uram.
– Akkor jól tetted, fiam. A fű lehajlik a szélben, és megmarad, fiam."[28]

Tekintve, hogy Sütő András – regénye tanúsága szerint – istenhívő falunépe vallási meggyőződésén és szertartásain szívesen tréfálkozó ateista, vehetjük-e készpénznek a vidám csalás isten nevében kimondott feloldozását („jól tetted, fiam")? Vagy ez is csak egy kicselezett igazság?

Közép-Kelet-Európában persze nehéz nem adottnak venni a szél hatalmához való igazodást. De ha kihátrálunk a helyi nézőpontból, és valahonnan Európa északi feléről nézünk vissza az „erdélyi igazságokra", mint Jyväskylä-ből teszi azt Bartis Imre[29], egészen más perspektívát kap a Bethlen Gábor-i „egyensúlyozás", a „reálpolitika" nyomasztó valósága.

Az *Anyám könnyű álmot ígér* etikai olvasata (James Phelan), a narratív identitás nézőpontja[30], az erdélyi magyarság identitáskonstruáló stratégiájának elméleti távlatokból való vizsgálata atomjaira bontja le az olyan népi tautológiákat, mint „az igazság ismérve az, hogy igaz" (ez különben Bartis disszertációjának címe is). Mi az *Anyám könnyű álmot ígér*ben az „igaz" jelentése? – kérdezi Bartis. „Igaz legyen" – ez az anyai megrendelés, de mi ennek az igazságnak a tartalma? „Egy önmagát igazoló

[28] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. p. 101. Elérhető itt: http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html (2018. jún. 24.)

[29] Bartis Imre: „Az igazság ismérve az, hogy igaz". Etika és nemzeti identitás Sütő András „Anyám könnyű álmot ígér" című művében és annak recepciójában, Spectrum Hungarologicum, Vol. 2., Jyväskylä – Pécs: University of Jyväskylä, 2008. Elérhető itt: http://mek.oszk.hu/12400/12477/12477.pdf (2018. jún. 24.)

[30] Uo. 11–13.

igazságról van itt szó" – állapítja meg Bartis Imre – „a narrátor önlegitimálásáról"[31]. Igaz, mert a mi érdekeinket szolgálja. Igaz, mert népszolgálat. De mi a nép érdeke? És ki mondja meg, hogy mi az az érdek, amelyet szolgálni kell?

Mester Béla a helyi közösségek és az etika viszonyára kérdez rá *Helyi közösségek és etikák a hálózottság korában* című tanulmányában[32]. Van-e kiút, egy kiskapu, amelyen át el lehet menekülni egy túlglobalizálódott, túldigitalizálódott világból? Erre mindig ott a kézenfekvő válasz: természetesen az anyanyelvünkbe, a saját kultúránkba. Miért oda? Mert az az értékes. Miért éppen ez az értékes? Mert a miénk. Nem nehéz a „jó, mert a miénk" és az „igaz, mert a mi érdekeinket szolgálja" logikáit egymásra vonatkoztatni Bartis Imre és Mester Béla igazság-vallató megközelítéseiben.

A megmaradás cselei

„Hinternational"
(Johannes Urdizil)

Az író számára igazat mondani annyi, mint megőrizni az identitást, azaz megmaradni. De miért kell megmaradni? Miért kell őrizni, védeni az etnikai identitásunkat? Ki mondja meg, hogy melyek a megmaradás ismérvei egy olyan posztmodern világban, amelyben a Mezőségtől néhányszáz kilométerrel keletebbre, a Kárpátok túloldalán a csángók sokévszázados katolikus rezervátumaikban nemcsak nyelvüket vesztik el, hanem nyilvánvaló, hogy az identitásuk is összezavarodott. Ha a csángók egy része sohasem rendelkezett a magyar nemzettudat ismérveivel, mi a

[31] Uo. 11–13, 158–159.
[32] Mester Béla: Helyi közösségek és etikák a hálózottság korában. Korunk, 2000. 1. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00025/1k06.htm (2018. jún. 24.)

tartalma a megmaradásuknak? Melyik nemzetcsoport tagjának, melyik anyanyelvnek marad meg egy csángó vendégmunkás Olaszországban vagy Spanyolországban? Ki mondja meg, hogyan határozza meg magát, és hogyan őrizze meg talaját vesztett magyarságát. Milyen mérföldkövei vannak a megmaradásnak egy olyan korban, ahol bizonyos értelemben véve mindnyájan csángók vagyunk? Őseink eredetétől elcsángott leszármazottak, egy régió, egy minoritás nomádjai? (Tánczos Vilmos)[33].

Robert A. Saunders amerikai szociológus és cyber-kisebbségkutató azt vizsgálja, hogyan hat a digitális világ a fiatal nemzedékek identitására, van-e jövőjük a digitális világban az etnikumoknak, a digitális kisebbségeknek (cyber-minorities), ahogy ő a digitális világban túlélő etnikai kötődéseket értelmezi[34]. Az erdélyi magyarok (és románok) a digitális térben – ez az egyik kutatási területe, a másik a balti államokba és Kazahsztánba szakadt oroszok digitális jelenléte és etnikai identitása. Az erdélyi magyarok Saunders terminológiájában éppúgy közel-külhoni (near-abroad) kisebbségek, mint a balti államokban élő oroszok, akik korábban valahova tartoztak, de oda már nem tartoznak igazán, és manapság is tartoznak valahova, de oda sem tartoznak igazán. Valamilyen módon mindenképpen kisebbségek. Saunders arra a következtetésre jut, hogy Erdélyben az internet másképp működik, mint a kisebbségbe került oroszoknál[35]. Az oroszok új, „közel-külhoni" kisebbségi helyzetükben az internet hatására elvesztik etnikai identitásukat, globalizálódnak, kevésbé tartják magukat oroszoknak, mint az interneten kívüli világban.

---

[33] Tánczos Vilmos: „Hát mondja meg kend, hogy én mi vagyok!" A csángó nyelvi identitás tényezői: helyzetjelentés a 2011-es népszámlálás kapcsán. Pro Minoritate, 2012. 3. p. 80–112.
Elérhető itt: http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2012/ProMino12-3-06-Tanczos.pdf (2018. jún. 24.)

[34] Robert A. Saunders: Ethnopolitics in Cyberspace: the Internet, Minority Nationalism, and the Web of Identity. Lanham-Plymouth: Lexington Books, 2011.

[35] Robert A. Saunders: Is the Web a Tool for Magyarization or Europeanization? An Examination of the Impact of the Internet on Romania's Hungarian. Scholar Research Brief, July 30, 2007. Washington: IREX, 2007.

Az erdélyi magyaroknál pontosan fordított a helyzet, erősödik az internetes identitásuk, de nem mint etnikumé, hanem mint „erdélyieké". A régió, a táj fontosabb számukra, mint az, hogy magyarok. Saunders meglepőnek tartja, hogy az erdélyi magyarok azonosságtudata a megválaszolt kérdőívek tanúsága szerint „tájidentitás". A kutatás egyértelműen azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyarok közelebb érzik magukat az erdélyi románokhoz, mint a magyarországi magyarokhoz, és erős rokonságot mutatnak az erdélyi románokkal, akik közelebb érzik magukat az erdélyi magyarokhoz vagy németekhez, mint a Kárpáton-túli, „regáti" románokhoz. („Mindkét közösség úgy érzi, hogy több minden köti őket egymáshoz, mint az Erdélyen kívül élő „etnikai testvéreikhez", azaz az erdélyi magyarok közelebb érzik magukat erdélyi románokhoz, mint a „magyarországi magyarokhoz" és az erdélyi románok közelebb érzik magukat erdélyi magyarokhoz, mint a moldvai vagy havasalföldi románokhoz. Ez számunkra igen meglepő eredmény volt…").

„Romániában magyarnak tartanak, Magyarországon románnak" – így éli át Saunders erdélyi magyarja a hovatartozását. („Minden válaszadó, akivel beszéltem, többször járt Magyarországon; ezek az erdélyi magyarok majd minden esetben úgy érezték, hogy a „magyarországi magyarok" lenézik őket. Sokan ismételték ugyanazt: 'Romániában magyarnak tartanak. Magyarországon románnak.'")[36]

A kisebbséget persze más dimenzióban is lehet értelmezni, úgy, ahogy a Deleuze–Guattari szerzőpáros Kafkája értelmezte a minoritást. Kafka minoritás-felfogásának aktualitása a németül gondolkodó Prága aktualitását eleveníti meg. Kafkával együtt olyanok válnak maiakká, mint a később New Yorkba emigrált Johannes Urdizil, aki a kisebbségi létet „Hinternational"-nak nevezte és New-Yorkot kis Csehországnak. „Ahol én vagyok, ott van Csehország" – írta. Nem véletlen, hogy vajdasági és erdélyi értelmezők, pl. Samu János, Losoncz Márk, Virág Zoltán, Balázs

[36] Uo.

Imre József, Kányádi András és sokan mások, akik a hagyományos értelmezési keretek megújítására törekednek, éppen az említett szerzőpár „deterritorizácós" elméletében keresnek jelen-értelmezésükhöz elméleti alapokat „Egy kis nemzet emlékezete nem kisebb, mint egy nagyé, ezért a rendelkezésre álló anyagot alaposabban dolgozza fel" – mondta Kafka. Az emlékezet túlcsordul a rendelkezésre álló nyelvi anyagon. Ezt a megállapítást Samu János vajdasági irodalomtörténész a *Határpoétikák* című doktori értekezésében azzal nyomatékosítja, hogy szerinte „a kisebbségek irodalma a különbözés szökésvonalaiba írja bele magát", „intenzifikálja, problematizálja a nyelvet". A prágai német nyelvet „mivel szókincse kiszáradt – állapítja meg Deleuze és Guattari Kafka-tanulmánya – az intenzitás szintjén kell mozgásba hozni, vibráltatni". De: „hogyan szakítsunk ki saját nyelvünkből olyan kisebbségi irodalmat, amely képes aláásni a nyelvet? (…) Hogyan lesz valaki saját nyelvének nomádja, bevándorlója, cigánya?"[37] Úgy, hogy lemond a jelképes nyelvről, annak jelentős vagy egyszerűen jelentéses használatáról, és „a nyelv tiszta, intenzív használatára" törekszik, ahol már csak egy „határpoétikát" lehet létrehozni. Vagyis az író kétszeresen provokálja az értelmezőt, egyrészt azzal, hogy kilép a szűkebb (vajdasági, erdélyi) hagyományból és a tágabb (magyar nyelvű) hagyományból is, már-már a kánonok határain túlra, másrészt átrendezi az elemzés magától adódó konvencionális lépéseit, és ezzel óhatatlanul rákérdez a lehetséges olvasatok rejtett előfeltevéseire[38].

Kisebbségi író-e ebben a kafkai értelemben Sütő András? Semmi esetre sem.

---

[37] Gilles Deleuze – Félix Guattari: Kafka – A kisebbségi irodalomért. Qadmon Kiadó, Budapest, 2009. p. 39-40. (Karácsonyi Judit fordításában).

[38] Samu János: Határpoétikák. Redukció mint intenzív nyelvhasználat Domonkos István és Ladik Katalin költészetében. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Pécs. Elérhető itt: http://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/14768/samu-janos-phd-2014.pdf (2018. jún.24.)

Rajzanak a méhek

„…a víz a kútban, a nyelvünk a szánkban”
(Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér)*[39]

Az *Anyám könnyű álmot ígér*ben van egy metafora, egy paradigmatikus történet, a „méhraj befogásának hagyományos ceremóniája”.

„Széljárás, napsütés, megtelepedésre alkalmas akáclomb, egy üres kasunk, reménykedő számításaink, a víz a kútban, a nyelvünk a szánkban, a méhek fenn a levegőben; minden a helyén van. Az eszünk is persze. De csak úgy, ahogy megszoktuk. A rajbefogásnak más módjáról nincs tudomásunk.”

Miről is szól ez a történet? Kitartó fütyülés, preckelés vödörből szagos csokorral, méhfűvel a méhek irányába. A megszokás meghittsége. Az otthonkereső társaság, a méhraj mégsem hallgat a helyben maradás varázsigéire, eltűnik, árnyékká változik, kis füstgomollyá a messzeségben.

Mi más ez a messzeségben eloszló valóság, mint egy kisebbségivé általánosított kudarc modellje – „nyargalni reménytelen dolgok után”? Nem ugyanígy nyargalunk Sütő vízióját megvalósítva porladó hagyományaink, szóródó identitásunk, világgá ment gyerekeink, unokáink, anyanyelvünk szerterajzó szavai után? Talán érdemes volna fordítani egyet a metaforán: nem az igazság keresése-e az otthonkeresés, nem az emlékeink után nyargalunk a rajbefogás kacskaringós útjait követve? Akárcsak a méhek, az emlékek is elszállnak, elrajzanak, nem lehet őket sem pentaton dallamokkal, sem preckeléssel, sem szagos fűvel befogni.

---

[39] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html

A méhészkedés metaforáját továbbfűzve kérdezhetjük: anyanyelve lesz-e Lászlónak az Internet lingua franca-ja, az angol? Lehet-e a Facebook az anyanyelv megmaradásának a garanciája? Létezhet-e olyan új helyzet, amelyben László tanítaná „jatatát" magyarul Skype-olni? Ahol a „slammerek" nemzedéke[40], a tiltakozó nemzedék szegődne el Sütő Andráshoz chat-terelő juhásznak? Lehet-e Sütő Andrással slammelni?

Az emlékezés botránya

„Ha erkölcsi revíziót kíván nem egy jó barátom..."
(Sütő András-interjú, 1992)[41]

„Az emlékezet, akár a gyermek, szeret bújócskázni. – mondja Günter Grass. – Elbújik. Hajlamos a szépítésre, szívesen díszít, nemritkán szükségtelenül." „Az emlékezet – ha kérdésekkel gyötörjük – olyan, mint egy hagyma, szeretné, ha sorra lefejtenénk a rétegeit, hogy feltárhasson mindent, ami benne betűről betűre írva áll: ritkán egyértelműen, gyakran tükörírással vagy valahogy másképp rejtjelezve.

Az első, még szárazon zizegő héj alatt ott a következő, amely alól, alighogy lehántjuk, egy harmadik réteg bomlik ki nedvesen, alatta pedig már ott vár és sugdos egy negyedik és egy ötödik. És minden újabb réteg további, rég került szavakat izzad ki magából, itt-ott cirkalmas jeleket, mintha valaki, amikor a hagyma még csak csírázott, nagy titokzatoskodva ifjúkorától fogva benne akarta volna elrejteni titkait."[42]

---

[40] Veszelszki Ágnes: A slam poetry mint sajátos szövegalkotó gyakorlat. In: Bárdosi Vilmos szerk.: Szövegalkotó gyakorlatok, nyelvteremtő praktikák. Tinta kiadó, Budapest, 2014. p. 195–209.

[41] Horváth Arany: Sütő András-interjú. Művelődés 1992. 6. p. 22–23. Elérhető itt: http://beszelo.c3.hu/keretes/suto-andras-interju-1992 (2018. jún. 24.)

[42] Günter Grass: Hagymahántás közben. Európa, Budapest, 2007. p. 8–9.

Az emlékezés botránya abban mutatkozik meg, hogy az ember nem akar, vagy nem tud bizonyos dolgokra emlékezni. A Nobel-díjas Günter Grass botránya 2006-ban sokkolta a világot, amikor először mondta ki a *Hagymahántás közben* című önéletrajzi regényében, hogy ő 17 évesen nemcsak hogy a Waffen SS tagja volt, hanem önként jelentkezett oda. Többszáz oldalon át kerülgeti élete legkényesebb dolgainak kimondását, míg végül rászánja magát a hagymahántásra. Sikerül felfednie legrejtettebb titkait, hogy végül arra a következtetésre jusson: hiába minden, „az igazság maga a legtökéletesebb hazugság".

Az emlékezet rétegei Sütő naplójegyzetei esetében (*Anyám könnyű álmot ígér, Engedjétek hozzám jönni a szavakat*) levedlik a szárazon zizegő külső héjat. De ha az emlékező, a narrátor a dolgok magjához akar eljutni, le kell hántani az emlékezet további rétegeit is. Minél több réteget hántunk le az emlékezet hagymájáról, annál valószínűbb, hogy – akárcsak Günter Grassnál – könnybe lábad a szem. És még mindig kérdéses, hogy eljutunk-e a maghoz, és egyáltalán van-e a hagymának magja.

Különös véletlen (vagy Közép-Európában nincsenek véletlenek?), hogy a hagymahántáson túl a német író identitásügyekben is „tejtestvére" Sütő Andrásnak. Günter Grass ugyanis a szláv nyelvet beszélő kasub kisebbségből származik, *A kasubok* címmel írta első irodalmi zsengéjét, amely népe lefejezéséről, karóba húzásáról, elégetéséről, felnégyeléséről szólt a középkorban, a hatalmaskodás és jogtalanság korában. A *Hagymahántás közben* ehhez képest szelíd merengés az anyai ágon kasub rokonok asszimilációs történetein, ahol Jan bácsit egyszercsak Hannesnek kezdték hívni. A nevek és helyzetek furcsa fintora, hogy a Grass név a „lehajló fűre" emlékeztet.

„A kasub kisebbség emberemlékezet óta a Danzig városa mögötti dombos vidéket lakta – írja Günter Grass a regényben, – a fennhatóság, amely alatt éltek, cserélődött, ők viszont sosem voltak sem eléggé lengyelek, sem eléggé németek. Amikor az utolsó háborúban megint a németek alá kerültek, a kasubokat rendeleti úton 'harmadosztályú népcsoportnak' minősítették

(…) próbaidőre, hogy lehetőséget kapjanak a teljes értékű népi németté válásra."[43]

Három évvel Günter Grass botránya után a Nemzeti Emlékezet Intézetének történész munkatársa talált egy jegyzőkönyvet a cseh állambiztonsági hivatal levéltárában, amely szerint Milan Kundera az ötvenes években 21 éves diákként kommunista meggyőződésből feljelentett egy kémgyanús nyugati ügynököt[44]. A jegyzőkönyv fénymásolatát a sajtó, nyilvánvalóan lejáratói szándékkal, botrányízű bulvárstílusban hozta nyilvánosságra[45], és a jegyzőkönyv „valódiságát" Kundera *Tréfa* című regényével támasztotta alá, amelyben a besúgás, feljelentés fontos szerepet játszik[46]. Különös összefüggésbe került a leleplezés azzal a ténnyel, hogy Kundera 70-es évekbeli disszidálása és önkéntes nyelvváltása után (a cseh nyelvnek hátat fordított, francia íróvá képezte át magát, kizárólag franciául ír) minden kapcsolatot megszakított egykori hazájával és kommunista múltjával is. Nem ad a sajtónak nyilatkozatot, nem hajlandó önkritikát gyakorolni. És most egy csapásra berántották Kunderát saját regényeinek kunderás világába – így minősítette az akciót az egykori fegyvertárs, Vaclav Havel. Visszamenőleges, váratlan szembesülés az életnek egy rég elfeledésre ítélt szakaszával.

„Igen, ez így van: az emberek többsége kettős hiedelemmel csapja be magát – írja Milan Kundera –, hisz (az emberek, dolgok, tettek, nemzetek) örökkévalóságában és (a tettek, tévedések, hibák, sérelmek) jóvátehetőségében. Mindkét hiedelem hamis. A valóságban éppen fordítva van: minden feledésbe merül, és semmi sem tehető jóvá. A jóvátétel (bosszú és megbocsátás) szerepét a feledés veszi át. Senki sem teszi jóvá a megtörtént sérelmeket,

[43] Uo. p. 42.
[44] Jakub Češka: The process which turned Milan Kundera into an informer. Britské listy, 2009. 8. 6.
Elérhető itt: http://blisty.cz/art/47276.html (2018. jún. 24.)
[45] Petr Třešňák – Adam Hradilek: Milan Kundera's denunciation. Respekt, 2008. 10. 13. Elérhető itt: http://respekt.ihned.cz/respekt-in-english/c1-36380440-milan-kundera-s-d... (2018. jún. 24.)
[46] Milan Kundera: Tréfa. Európa, Budapest, 2006.

de minden sérelem feledésbe merül."[47] „Az élet minden alapvető helyzete visszavonhatatlan. Ha az ember ember akar lenni, tudatosan kell vállalnia a visszavonhatatlanságot. Fenékig ki kell innia. Nem szabad csalnia. Nem szabad úgy tennie, mintha nem látná. A modern ember csal. Igyekszik kikerülni minden határkövet, és ingyen megtenni az utat az élettől a halálig.[48]

„Kultusz és ellenkultusz."[49] Az elhallgatott múlt olyan, mint a ketyegő bomba, szükségszerűen bekövetkező botrányokat rejt magában. A botrány pengéje pedig nemcsak az idővonalat metszi „előttre" és „utánra", hanem vízválasztó is, két táborra osztja a lehetséges olvasókat: rajongókra és elutasítókra. Közép-Kelet-Európa irodalmában az elhallgatott múlt botránya alapján Wass Albert és Sütő András, Günter Grass és Milan Kundera különös mátrixba rendezhető. A személyük köré épülő kultuszban és ellenkultuszban, botrányaik elrendeződésében kísérelhetnénk meg fellelni sorsok, vallomások, az „ambivalens diskurzus"[50], a személyes múlttal való szembenézni tudás vagy nem tudás párhuzamait és kontrasztjait.

A „botrányos" mint kulcsszó a négyes mátrix esetében az én értelmezésemben mindössze arra utal, hogy Sütő, akárcsak Wass Albert, Günter Grass vagy Milan Kundera, kultusz és antikultusz viharzónájába került, bizonyos értelemben kánon és antikánon csataterére, ádáz harcok elfogultság-terébe: nem lehet objektív véleményt alkotni írásaik maradandóságáról.

---

[47] Uo. p. 335.
[48] Uo. p. 179.
[49] Bóka László: A divattól a kultuszig. Kanonizációs stratégiák az erdélyi magyar irodalom magyarországi recepciójában. In: Dobos István – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) Kánon és kanonizáció. Csokonai, Debrecen, 2003. p. 35–50. Elérhető itt: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/163212/t_dekdb_bibFS... (2018. jún. 24.)
[50] D. Lőrincz József: A kelet-európai ambivalens diskurzusról. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 13. (2002.) 1. p. 226-248. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/00000/00036/00044/pdf/10.pdf (2018. jún. 24.)

Wass és Sütő úgy került közös skatulyába, hogy az internetes előfordulásaikra kísérteties együtt-említés jellemző, aki Sütőt, az többnyire Wass Albertet is, aki Wass Albertet, az Sütőt is, sőt Wass Albertet maga Sütő is idézi. Wass és Sütő: mindketten a Mezőség írói, mindkettőt írófejedelemként helyezik piedesztálra, és szívesen kiosztják nekik az igazságtalanul meg-nem-adott Nobel-díjat, mindketten az erdélyi kisebbség kontra román asszimilációs hatalom oppozíciójának „ideológusai", mindketten a „megmaradás" metaforáit éltetik („lehajló fű" vs „szilárd kő", „szél" vs „rohanó víz"), mindkettőnek szobrokat állítanak, és a szobor-állító kultuszra való válaszként mindkettőjüket „földbe döngöli" egyfajta indulatos antikultusz.

A Sütő–Wass kontraszt nem kevésbé meggondolkoztató. Wass Albert arisztokrata, Sütő jobbágyivadék. Wass Albertnek hungarista váddal szemben kellett védekeznie, Sütőnek a kommunistaság vádja ellen. Wass Albert istenhívő, Sütő ateista. Wass Albert emigrál, Sütő otthon marad. Wass az emigráció mártírja, egy 46-os romániai háborús bűnös ítélet megbélyegzettje, aki szerencsésen túlélte a román titkosszolgálat sikertelen merénylet-akciót, de az önmagával való öngyilkos leszámolást nem. Sütő a román hatalom és párthierarchia megbecsült státusából jut a „betiltottak", a „lehallgatottak" listájára, majd válik a marosvásárhelyi pogrom mártírjává. Wass Albert a digitálisan élők között a legidézettebb, Sütő a digitálisan halott írók között a legjobban perifériára szoruló. Wass Albert digitális idézettsége kétszázszorosa a Sütőének.

A mátrix másik tengelyén Sütő és Milan Kundera: közös a kommunistaság vádja, közös, hogy mindketten igyekeznek elfelejteni életüknek 50-es évekbeli korszakát. De míg Sütő konokul ragaszkodik anyanyelvéhez, szülőföldjéhez, Kundera egyetlen mozdulattal lesöpri magát a cseh identitás térképéről, Párizsban élő francia íróvá vedlik át. Milan Kunderát számtalan nyelvre fordították, Sütő magyar bestseller. Milan Kundera

Nobel-díjat kap, Sütő Kossuth-díjat. Kundera nem vágyott az írófejedelem címre, Sütő igen. Kundera él, Sütőnek már csak sírköve van, szobrai és emlékplakettjei.

Günter Grass és Wass Albert: mindkettőjük életében van egy meghatározó, ma már feltárhatatlan sötét folt, Günter Grassnál a Waffen SS időszak, Wass Albertnél a bécsi döntés után játszott szerepe. De míg Günter Grasst a múltjával való könyörtelen szembenézés elodázott feladatai tartják egész élete során sakkban, Wass Albertnél nyoma sincs az önrevíziónak. Günter Grass még önleleplezése előtt Nobel-díjat kap, Wass Albert halála után posztumusz alternatív „pót-Kossuth-díjat". Wass Albert kultusza messze meghaladja a Günter Grassét. Wass Albert halott, Günter Grass élt még, amikor ezt írtam[51].

Négyüket egyetlen dolog köti össze: történelmi terheket viselnek, és el kellene ezekkel a terhekkel számolniuk. Mindegyikük megköti életpályája során a maga kisebb vagy nagyobb ideológiai kompromisszumát. A hagymahántás maradéktalanul egyiküknek sem sikerül.

Mégis: Sütő András javára lehet írni, hogy tisztában volt vele, erkölcsi revízióra van szükség, és azzal is, hogy ezt a Csoóri Sándor által megkövetelt revíziót nem tudta következetesen végigvinni:

„… az erkölcsi revízió vagy önvizsgálat bármennyire is kötelező, a magam esetében csak az én tisztességem viszonylatában tudom elvégezni, vagyis azzal a tiszta lelkiismerettel, hogyha át is rázott engem nem egy nép-mentő program; ha nem is ismertem föl a látszat mögött a valót […]; hogyha nem is vettem észre, hogy az illyési indíttatású nép-nemzeti kötöttség mögött adott esetben a kommunista, fasisztoid pártnak micsoda ravasz taktikai azonosulásai lehettek; mindezek ellenére én csak a saját szubjektívségem megítéléséből kiindulva végezhetem el a

[51] Günter Grass 2015. április 13-án halt meg.

magam revízióját. […] Amennyiben vétettem, akkor nyilvánvaló, hogy a történelmi vétség sodrában, a legnagyobb jóhiszeműség és tájékozatlanság jegyében járulhattam hozzá nyilván egy olyan folyamathoz, amelynek a végét ismerjük."[52]

Azzal is tisztában volt, hogy talán nem azt írta meg *Az anyám könnyű álmot ígér*ben, amit az otthoniak vártak tőle. „Az esztendővel együtt könyvemnek is a végére értem – zárja naplóját Sütő. – Anyám könnyű álmot ígért hozzá. Nem tudom: kinyújthatom-e kezem a felkínált pohár után. Az a különös érzés szorongat most, hogy a hullámok másfelé sodortak, mint amerre evezőimet irányítottam: ezt várták-e vajon az otthoniak? A gondjukban akartam velük osztozni, de minden jel szerint csak a magamét sikerült velük megosztanom. (…)

Szorongó érzésemet csak elmélyíti az a tapasztalatom, hogy bár az írás és az igazság édestestvérek: gyakran mégis külön utakon tévelyegnek. A kimondott szó s az érvényesített igazság között húzódik az ösvény, amelyen az író babért nem szerezhet. Nincs hozzá hatalma."[53]

Ami Finnországból, Jyväskylä távolából nézve, a narratív etika rideg átvilágításában önmagyarázkodásnak, önigazolásnak látszik, az Vetési László pusztakamarási tűnődéseiben[54] egyetlen jelzős szókapcsolatba sűrűsödik: „elmaradt töredelem". Vetési, miközben a falu mindjobban „elnehezülő álmait" próbálja álomfejteni, arról számol be, hogy a magyar oktatás hiányában anyanyelvi analfabetizmusba süllyedő Pusztakamaráson Sütő „olvashatatlanná" vált. Ez az álomfejtés a falubeliek Sütőhöz való viszonyulásának pontos látlelete. Van-e a digitális halálnál valódibb halála egy írónak, mint az, ha már szülőföldjén is olvashatatlan? Kegyetlen dolog ez a földillatú ítélet: „az otthoni

[52] Horváth Arany: Sütő András-interjú. Művelődés 1992. 6. p. 23. Elérhető itt: http://beszelo.c3.hu/keretes/suto-andras-interju-1992 (2018. jún. 24.)

[53] Sütő András: Anyám könnyű álmot ígér. Kriterion, Bukarest, 1970. p. 240-241. Elérhető itt: http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/SUTO/suto00009a_kv.html

[54] Vetési László: Hazahívó nehéz álmok. Hitel, 2007. 2. p. 211–222. Elérhető itt: http://epa.oszk.hu/01300/01343/00061/pdf/20070328-52218.pdf (2018. jún. 24.)

népnek saját legnagyobbjai fölött mondott földillatú ítélete" – írja Vetési.

„Az otthon apraja-nagyja ma is pontosan sorolja, és nem felejti Sütő bűneit: a kommunista karrier indító hitét, a pártos, a vonalas elkötelezettséget. A pártfeladatok és tisztségek, a hálátlanságnak tűnő el-elmaradozás otthonról a szülői háztól felejthetetlen és megbocsáthatatlan maradt a falusfeleknek. – Többet is tehetett volna a faluért – mondják a szelídebbek. – Nem törődött velünk, semmit sem tett értünk, pedig nagyon fenn volt a polcon – mondják a szigorúbbak, és sorolják a falu sorsát, az utak, a megélhetés romló minőségét. Szüleit is elhanyagolta, inkább ment a székelyekhez (=Sikaszóba), és a két öreg hiába várta legalább ünnepekre."

A legszebb magyar irodalomba emelt Pusztakamarás tehát odahaza nem elég érdem. A falu népe leginkább a „töredelmet" hiányolta tőle évtizedeken át.

Ki volt hát Sütő? – kérdezi Vetési. Falusfelei szívéből kiszorult próféta a saját hazájában?

Már régen nem Sütő András az egyedüli hőse ennek a hagymahántás-kísérletnek. Ez a diskurzus rólunk szól: falusfeleink szívéből sokféleképpen kiszorultakról. Mert, ahogy Karácsony Sándor mondta: „kettőnkön áll a vásár", a mindenkori „másik emberen": aki beszél, és akihez beszélnek. Ha nincs másik ember, elnémul az író, és elnémulunk mi is.

Kóda

„Anya, aki könnyű álmot ígér." Képszöveg Erdélyi Lajos fotójához. Sütő András látja el a képet terjedelmesebb magyarázó szöveggel:

„Anyám a nyári konyhában. Deszkavityilló. Ide húzódtak apámmal, akit 1951-ben kuláknak nyilvánítottak; szoba-konyhás kicsi házunkból is kirakták őket – aludjanak csak az istállóban!

(…) Üldögél anyám, a reménynek utolsó szalmaszálától is megfosztottan, arcán a váratlan sorscsapás tudomásulvételével. Elvégeztetett. Új napok jöttek, pávaseregnek mondták, énekelték is, hogy fölszállott a páva vármegye házára – aztán lett belőle agyaros vaddisznó, kitúrta őket minden reményükből. Anyám befelé nézelődik, a fiait látja, engem is bizonyára; szellemalakja vagyok e képnek. Hangot hallok egy néma torokból: *Drága fiam! Vigyázz, mert nem talál a kotta a hanggal! Nagy baj lesz ebből.”*[55]

[55] Erdélyi Lajos: Sütő András. In.: A túlélés műhelyei. Kom-Press, Kolozsvár, 2009.

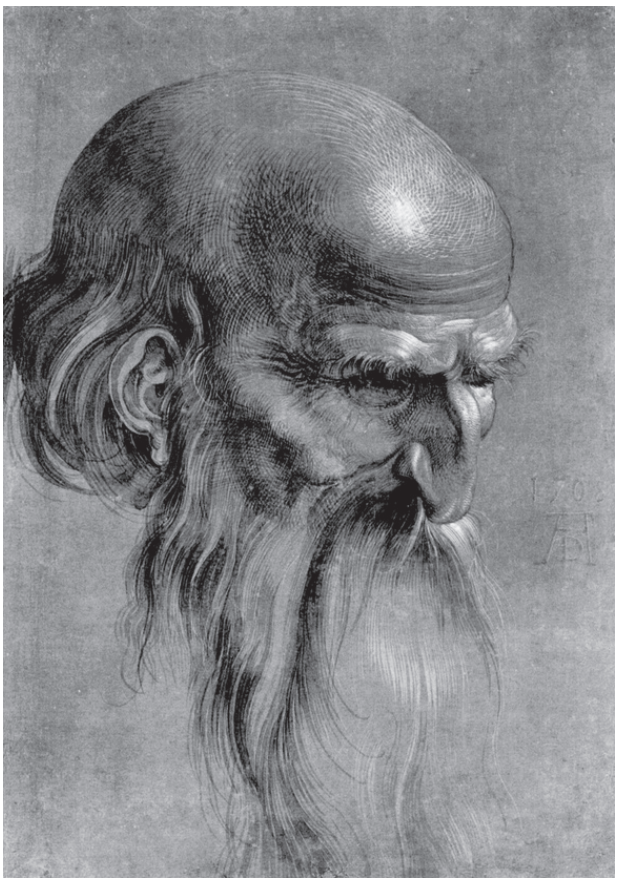

Albrecht Dürer *(1471–1528) tanulmánya*

Molnár Nikolett debütversei

Lüktetés

Az erkélyről már látni a naplementét,
felettem szárítókötél fehér törülközővel,
hiába sikáltam órákon át, a vörös szín
halvány pöttyei még mindig ott vannak.

Múltkor jelentkeztem egy netes kihívásra,
harminc nap alatt szabadulj meg ötszáz tárgytól,
az emlékek úgyis benned élnek, mondták,
megcsináltam, hátha tévedtek ez utóbbival.

Most félig üres lakásban kereslek tovább,
a combomon a sebek még sajognak kicsit,
de legalább 501 lett a kidobottak száma,
tompa késsel vagy anélkül ugyanúgy élek.

Úgy tartják, az óceánnak nincsenek emlékei,
erre gondolok, míg újraindítom a mosógépet,
és addig figyelem a víz forgását az üres dobban,
míg végül maga alá temet a homokos part.

Vallomás

Megtanultam minden olyan
nyelven szerelmet vallani,
amelyet nem beszélsz.
Így a legegyszerűbb,
bármikor megtehetem,
majd hazudhatok róla, mit jelent,
neked pedig nem kell
valamely közös nyelvünkön
sajnálnod, hogy nem lehet.

Vihar

(Eugène Delacroix: Vihartól megvadult ló című festményére)

Állunk a viharban,
dübörög bennünk a sóvárgás
– mint riadt ló szíve –,
gyulladjon ki az ég,
igézze meg esőverte arcunkat,
bűnünk olvadjon le végleg,
víztiszta megváltást hozzon az éj.

Távolság

Ha a Jupitert figyelem a távcsőben,
a negyvenhárom perccel korábbi múltat látom,
ennyi idő kell ahhoz, hogy a Nap fénye
elérjen a legnagyobb bolygónkig.
Sóvárgásom négy év alatt sem
ért el hozzád, vak távcső köztünk a távolság.
Ezt vajon milyen fizika tudná megmagyarázni?

Posta

A régi posta előtt még
mindig a suszterbogarak,
a levélládát továbbra is
kedden és csütörtökön ürítik,
a benti telefonkészülék fülkéjét
elbontották, a finom, porszagú
bársonyborításával együtt,
már nem tudod meg, milyen érzés nem
lábujjhegyen tartani a kagylót és úgy
beszélni a 193 km-re élő nagymamáddal,
akihez nyaranta mindig felmentél Csepelre,
most pedig ott lakik három buszmegállónyira tőled,
felhívni nincs kedved, postára sem mész már,
nem játszol a levélláda nyílásával,
a csepeli házat rég eladták,
hiába várnak ott az emlékek,
mindig az változik és múlik el,
aminek nem kellett volna.

Bőrdzseki

Üzenet egy piros bőrdzseki jobb zsebében,
amit az újonnan nyílt turiban találtál,
nem szereted a piros színt,
mégis azonnal felpróbáltad,
mintha rád öntötték volna,
nyitási akcióban csak ötezer,
a hülyének is megéri, és akkor
elront mindent egy rosszul
eltépett papírlap, amire azt
firkantotta valaki:
Holnap találkozunk.

Ezt az üzenetet neked is megírták
sms-ben, de csak három óra
magányos álldogálás lett belőle,
és a soha többé találkák.
A dzsekit mégis megvetted,
tudva, sosem fogod felvenni.

Hóesésben

Végül mégis hazakísértél,
ünnep volt számomra,
és a szavak is, amiket a fülembe
suttogtál éjszaka,
mindössze egyet nem értettem jól,
de hiába kérdeztem rá reggel,
cigarettacsikkek és egy kupac hó,
csak ennyi maradt utánad.

Pusztulás

(Tornyai János: Bús magyar sors című festményére)

Lepereg rólad a bőr,
mint falról a vakolat,
lüktető húsodat égeti a szél,
rád ragad a hiábavalóság,
csupasz földre dőlsz,
a hangyákra vársz,
a világot nem felperzselni,
hanem morzsánként eltemetni kell.

Valóság

Leszáll a köd, térdig csapódnak
a hullámok. A part megremeg.
Valahol kettéhasad az emberek
múltja. Fáradtan formál sárból

arcokat a szél. Üres csigaházak
merülnek egy műanyaggal teli
tengerbe. Nem az a kérdés, hol
vagyunk, hanem miért vagyunk

még mindig itt. Csontokban ég
az újratervezés láza, pedig nincs
hova menni. Ébren vesztettünk,
már csak az álmokban bízhatunk.

Körforgás

Ne az égbolton keresd,
távcsövedet ne tisztítsd!
Életed szupernóva-maradványát
szabad szemmel is megfigyelheted.

Csillag voltál, ember lettél,
földi ragyogásod mulandóbb,
emlékeid vigasztaló köd-köpenyét
a gyászolók vállára terítsd.

Ember voltál, csillag leszel,
elringat a feledés sötét anyaga,
égi otthonod régi-új bölcsőjében
hideg űr csendje zárja szemhéjadat.

3 **Böszörményi Zoltán:** Woodstock Boogie (vers)
6 **Péter János:** Ketten (próza)
9 **Pál Dániel Levente** versei: a szerencse fia, két költői kérdés
10 **Bene Zoltán:** Áramszünet (regényrészlet)
16 **Bánkövi Dorottya** versei: Asszonyok az ágynál, Kivégzés, Randevú az ördöggel, Esti kérdés
23 **Hekl Krisztina** rövidprózái: Füstszag, Függő, A szellemvárosban
27 **Eszteró István:** A letörölhetetlen írás
29 **Gáspár Ferenc:** Galeotto (regényrészlet)
37 **Varga Melinda:** Időtlen nyár
39 A hónap költője: **Balla Zsófia**
39 Másokkal, láthatatlanul
40 Növényi zaj
41 ČESKÝ KRUMLOV
42 A költészet nyíliránya – **Varga Melinda** beszélgetése **Balla Zsófiá**val
61 **Czesław Miłosz** versei **Tőzsér Árpád** fordításában: Magam igaz leírása, amint egy pohár whisky mellett ülök, mondjuk a minneapolisi repülőtéren, Zdziechowski
65 **Juhász Kristóf:** Kívül-belül falak (Sayfo Omar: Allah tágas földje)
68 **Rimóczi László:** A feldíszített csontok és a pattogzó luxus földjén (Viivi Luik: Árnyékszínház)
72 **Lennert Móger Tímea:** Versorgia, tájhűség (Varga Melinda: Sem a férfiban, sem a tájban)
77 **Kertész Dávid:** Repül az aranylemez, ki tudja, hol áll meg… (Dobai Bálint: Titántorkú Sámson)
80 **Kántás Balázs:** Paradigmaváltás a paradigmaváltás után? (A kortárs irodalomértelmezés perspektívái. Szerk.: Falusi Márton)
84 **Nagypál István:** Az önzés útjai (Peer Krisztián: 42)
87 **E. Bártfai László:** A csend köznapi felfogása (esszé)
100 **Aradi József:** Hagymahántás-kísérletek – Sütő András digitális halála és feltámadása (esszé)
125 **Molnár Nikolett** debütversei: Lüktetés, Vallomás, Vihar, Távolság, Posta, Bőrdzseki, Hóesésben, Pusztulás, Valóság, Körforgás

LAPSZÁMUNKBÓL

- **Böszörményi Zoltán**
  Woodstock Boogie
- **Gáspár Ferenc**
  Galeotto
- **Péter János**
  Ketten
- **Bánkövi Dorottya**
  Asszonyok az ágynál
- **Bene Zoltán**
  Áramszünet
- **Varga Melinda**
  Időtlen nyár
- **Pál Dániel Levente**
  a szerencse fia
- **Hekl Krisztina**
  Füstszag

A hónap költője: **Balla Zsófia**
Másokkal, láthatatlanul
Növényi zaj
ČESKÝ KRUMLOV

A költészet nyíliránya –
Varga Melinda *beszélgetése* **Balla Zsófiával**

E. Bártfai László: *A csend köznapi felfogása*

Aradi József: *Hagymahántás-kísérletek Sütő András digitális halála és feltámadása*

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

5 948429 701748 18008

Nemzeti Kulturális Alap